
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 05 25 12 003 7

רב ליון מודנא 438

ימי מגפה
ועשה -
ולמען השמירות
השגיח להוצ
אפס בתבנית

שני בפות
(אשה רעה
בנישואין)

חקר מולדת ואנתרופולוגיה
— ופתרון בחלומות
דגל סאטירה
— ידע בסגולות
— עסק באלכימיה
— אסטרולוגיה
— כירומנטיה
משחק בקוביא
חכמת הטבע
מוסיקה
שבלו
בעל לפרוליות
. דרשן בקהלות רבות

הרמלוטן

נמכר על ידי חגלוו וולולך דוננו

ר׳ יהודה אריה מודינא

בדמותו וצביונו.

ציור רוחני מתכונת נפשו ואור צדקתו נגד משיגיו ומשטיניו.

כולל

תולדות ימי חייו, טוב ספריו ומטרתם. השקפתו על התלמוד, על הקבלה, ועל מחוקק הנוצרים, ואת כל אשר נדבר אודותיו מבחירי הסופרים, עם הערות רבות ושונות.

מאתי

נחמיה שמואל ליבאוויטש

אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ.
(ישעיה א׳ י״ח.)

ווינא

שנת תרנ״ו לפ״ק.

(אים זעלבסטפערלאגע דעם פערפאססערס)

דרוק פאן מא־יטץ קנעספעלמאכער אין וויען.

RABBI JEHUDAH ARIEH MODENA.

A CRITICAL ACCOUNT

OF THE LIFE AND LITERARY ACTIVITY

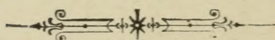
OF

LEON MODENA

RABBI OF VENICE (1571—1648).

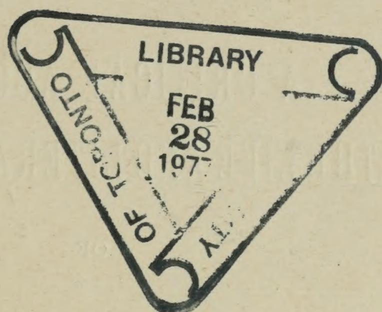
BY

NEHEMIAH S. LIBOWITZ.

VIENNA 1896.

PRINTING OFFICE OF MORITZ KNÖPFLMACHER, WIEN.

LIBRARY
FEB
28
1977
OF TORONTO

הקדמה.

היקר באדם היחיד בדורו ר' יהודה אריה מודינא ז"ל כבר מעלתו אמורה, שמים לרום וארץ לעמק ורוחב לב נבון אין חקר! ואעידה לו על זאת עדים נאמנים המון חבוריו המלאים זיו ומפיקים נוגה, ולי מה יקרו רעיו! התבוננתי עליהם ויהיו בעיני לאור יקרות, אלהים ראיתי עולים מן הארץ! הנהו טוב תאר מאד, חכמת אדם תאיר פניו, והוא עוטה אדרת לשון הזהב, צדק ותום, חכמה ותבונה, יחדו נפגשו נשקו בו, וכלו אומר כבוד.

שבתי ראיתי המורים אנשים בקשת הדביקוהו, סופרי דברי הימים הפשיטו מעליו הדרתו, כתר שם טוב אשר על ראשו השליכוהו ארצה, ויהי למרמס לרגלי השור והחמור. — המון רחמי התאפקו, ומה מאד נכמרו נחומי על האיש הנפלא ההוא! נשבעתי בעטי לשקוד על ספריו ולהוציא לאור צדקתו, ובכן החילותי ללקוט אבנים לבניני זה.

ובשוט שרעפי על אבני המקום התחילו מריבות זו את זו, זאת אומרת עלי ישים עינו, וזאת אומרת עלי, ה:ה באה עת כנוס אבנים למקום אחד, וכולן נבלעו באחד, והאבן הזאת אשר שמתי מצבה לרי"אם, יצקתי שמן על ראשה קודש לה', לא נשאתי פני איש כי אין משוא פנים בדין.

לא חסה עיני על מחמל נפשי והביאותיו במשפט ע"ד הבונה, כי ראיתי עב קטנה ככף איש עולה ממני, וערפלי טוהר התקדרו עבים ורוח, ויהי גשם גדול, ולא עצרני הגשם, כי אם רצתי אחריו עדי באתי קרית ספר ובארתי התיחסות והשתוות הדעות מהבונה עם הקול סכל, וזה האחרון עם שאר ספרי ריא"ס.

את פני גרעטץ לא נשאתי על הרשיעו צדיק כביר אודות השלחן ערוך בלשון איטלקי, והעברתי את הספר הזה על פני הקורא למען דעת מטרתו ורב טובו לבית ישראל.

עתה קורא יקר! אל נא תעמוד עוד בחוץ, הנה דלתות ספרי פתוחות לפניך, ומקרב לבי הנני אומר: ברוך אתה בבואך!

רשימת הפרקים

פרק י: מה שכתבו אודות הקול סכל רשד"ל, רש"ל ראפאפורט, ר"נ פאלאק. העלילה שהח' יש"ר בעצמו בדה הק"ס. בהערותיו לא קלע אל המטרה. ראדקינסאהן השתמש בדברי הק"ס. מה שהח' יש"ר העיז נגד הרמב"ם ומה שאמרו עליו רצ"ה חיות ור"א אמונ. רש"ל ראפאפורט מדבר רתת בראותו הק"ס. ר"א גייגר תובע עלבונו של ריא"ם.

פרק יא: ירא מדבת ההמון. מה שהעיז נגדו ר"י סרוק. הסבה שלא הדפיס איזה מספריו. זכרונו העצום. הדברים שלא זכר. נאה דורש. טיב דרשותיו.

פרק יב: בני הנכר עקשו הישרה בדברים אודות דת היהודים ומנהגיהם. מטרתו בס' ריטי (הוא הש"ע בלשון איטלקי) גרעטץ יביא במשפט שלשה פשעי יהודה. התנצלות. בעד ריא"ם.

פרק יג: קורות ס' ריטי. מכתב תהלה על ס' זה מאת John Owen. ההשמטות מההוצאה הראשונה, ההוספות בהוצאה השניה. הדרשני הנוצרים דברו טוב על היהודים בגלל הס' הזה.

פרק יד: „האב" סימאן העתיק ס' ריטי לשפת צרפת, פרופיסור S. Ockley העתיקו ללשון אנגליא. השגותיהם נגד מה שכתב ריא"ם. תשובות. ד"ר ש. ראבין העתיקו משפת איטלקית ללשון הקודש ויקראהו בשם שלחן ערוך.

פרק טו: ריא"ם ור' מנשה בן ישראל. ההבדל ביניהם. השתדלותם להשיג חרות היהודים באנגליה. שניהם השתמשו בס' שבט יהודה. הש"ע והשבט יהודה זה לעמת זה. מה שכתב הרמב"ם נגד אמונות העמים.

פרק טז: מתאונן על הגלות הלוחצת את בני ישראל, איסור הלמוד בתלמוד באיטאליא.

פרק יז: ס' ארי נוהם. הספור שהרמב"ם לעת זקנתו החזיק במעוז הקבלה בדוי הוא. מסירת מודעה להמקובלים שלא יעלילו עליו שחור מדעתו. בעל שם הגדולים והנגררים אחריו מעידים על ריא"ם שבסוף ימיו האמין בגלגול מפני מעשה שהיה. החכמים: יש"ר, ור"ה מיכל יכחישום ועל פניהם יכזיבום.

פרק יח: עברת המקובלים נגד ריא"ם. באזן ואבי עד שר שלום באזיליאה מליצי יושר בעד מאמר הויכוח לרמח"ל.

תשובת רש״ל רפאפורט. דגל מחנה יהודה נגד הקבלה הרמב״ם. הרמב״ן מגן וצינה בעד הקבלה. ר׳ זרחיה הלוי נגד הרמב״ן. אימת מפגיע על אר״י. הצעת קדמות ס׳ הזהר. קנת סופרים. ריב״ל. ילקוט ישר.

פרק יט: ס׳ מגן וחרב. השקפת ריא״ם על מחוקק הנוצרים שתאר עצמו בתואר בן־אלוה.

פרק כ: אוהב הכמה. קורא תגר על הרא״ש ז״ל. מדקדק. פייטן. יודע פרק בשיר ובזמרה. נפש רחבה ורוח נדיבה. רב כולל בוויניציאה. מותו. מצבת קבורתו.

פרק כא: המנהג באיטאליא לצייר את תמונת אנשי השם. ע״ד תמונת ריא״ם.

פרק כב: רשימת ספרי ריא״ם הנדפסים וכ״י עם איזה מהקדמותיהם. איזה שירים מהסכמותיו על ספרים אחרים. והספרים המיוחסים אליו.

פרק ראשון

משפחת ריא״ם, ר׳ מרדכי ממודינא ובניו ר׳ יצחק, ר׳ שלמה, ר׳ שמעיה, ר׳ אבטליון, יום הולדת ריא״ם.

משפחת ריא״ם הכבודה מורעת היא בישראל על ידי אנשיה המצוינים באהלי התורה והחכמה: „יצאו מצרפת ובאו לוויטרבו, וגרו שם ימים רבים, ומשם הלכו למודינא ויאחזו בה ויפרו וירבו ולכן לקחו להם לכנוי שלהם די מודינא״. (אור החיים ר״ה מיכל צד 439). וכאשר עזבו את העיר מודינא נקראו על שמה: „החותם שלהם היה צורת נמר עומד על ב׳ רגליו ולולב בידו״ (מבוא לבחינת הקבלה).

אחד מהמצוינים שבמשפחת ריא״ם היה הגאון אביר הרופאים ר׳ מרדכי בן ר׳ יצחק ב״ר משה.[1]) ממודינא: בבולוניא היה הגאון זקני כמו״ה מרדכי ז״ל חכם גדול בתורה ומוסמך מגאוני זמנו ועירו, והתחיל כמה שנים מקדם לעשות חבור.[2]) כמו בית יוסף שעשה הגאון קארו ז״ל וכתב הרבה שטות והבורים רבים[3]) גם היה רופא גדול מובהק נכתר בכתר הרפואה בעוד היה הקיסר קארלו החמישי בבולוניא ונעשה מאתו Cavaliero del speron d'oro (נגיד מן נולת הזהב). כי כן

---

[1]) שטיינשניידער באוצרות חיים צד 330 כתב, שלמה. אבל משה אמת, כי כן חתם ריא״ם לתולדותיו בקיצור ח״י רא״נ.

[2]) „בפרט הגאון הרופא זקני כמוה״ר מרדכי מודינא ז״ל אשר התחיל לעשות החבור אשר עשה אח״כ הרב קארו זצ״ל בבית יוסף ויבין כך אסף אתו אלקים ומאותם קונטרסים ראיתי והיו בידי״. (ריא״ם בהקדמת ספרו זקני יהודה, כ״ו): „ונמצא בידי חבור כ״י מהגאון מוהר״ר מרדכי מודינא זלה״ה נ״ל שגם הרב אוולאי מזכירו לפעמים בספריו ומביא איזה דין מספר לקוטיו״. (ר׳ מרדכי גירונדי. תג״י, שם).

[3]) נזכרים באוצר הספרים בן יעקב אות ח׳ Nr. 7 אות ש׳ Nr. 438.

עשה הקיסר לכל אשר נכתר בכתר הרפואה אם יהודי אם נוצרי, והר״ב הנ״ל היה מכובד מכל אנשי עירו ושמו נודע באיטאליא תמצאנו זכור לטוב בין גאוני איטאליא .בס׳ שלשלת הקבלה להר״ר גדליה ן׳ יחייא (בדור ר׳ יוסף גיקטילייא) ועלה אל האלהים בשנת צ״ר ליצירה, כי הפרד אשר היה רוכב עליו בעט בו ברגלו, והרופאי הצעיר מקנאתם בו נתנו שוחד אל הרופא אומן אשר היה מרפא איתו ונתן סם המות בתחבושת והמיתו, וביום מותו קרא לאבי ז״ל שהיה נער קטן ואמר לו פסיק לי פסוקיך ואמר לו בית יעקב לכו ונלכה באור ה׳, אמר אם כן צריך לילך, ותכף קרא למלמד רבי יצחק גאליקו ז״ל שהיה בביתו ולאשתו זקנתי מרת גיינטילי ז״ל אשת חיל מאד ועם סופר מתא עשה צוואתו והניח שנים אלה לאפיטרופסים על עזבונו כי ד׳ בנים הניח א) יצחק א״א ז״ל. ב) כמו״ה שלמה ז״ל. ג) כמר שמעיה. ד) כמו״ה אבטליון זצ״ל.״ (תג״י וג״א אות מ׳. מ״ט. מס׳ חיי יהודה).

,,בן י׳ שנים היה ר׳ יצחק (אבי ריא״ם) במות אביו ר׳ מרדכי״. וכמו״ה שלמה גדל מאד בתורה ויהכם הרבה ואני נשקתי ידו בחדש אב הש״ם אשר מת בו״.) (ת״ג י׳, שם.) : ,,ור׳ שמעיה עסק בעסקי הלואה גם בלה את ימיו בהבלי האלכימיאה ולבסוף הרגהו גוי אחד״. (קצור חיי יהודה רא״ג.)

והצעיר שבהם מוהר״ר אבטליון ממודינא מהולל ומשיבח בפי ריא״ם : ,,נודע בשערים בכל בינה סיני ועוקר הרים החכם השלם כמוהר״ר אבטליון ממודינא נר״ו״. (הקדמת מדבר יהודה) : ,,הפליא לעשות בחיבורים ובחכמות הן בתורה והן בתלמוד הן בחיצוניות לא היה ערוך אליו בדורו ואחרי בואו לדור בק״ק פיראר׳ה בכל האר״ץ יצא קוו מזכירו לשבח כמה״ר עזריה מן האדומים פעמים רבות בספרו מאור עינים [4]) תראנו משם ורוב הספר ההוא קמה שטחן בריחים של דורו הר״ר אבטליון הנ״ל: בימי בהיותו השביע אליהו הנביא זכור לטוב ונתגלה לו. ובשנת שמ״א הלך לישם קהלות איטאליא על בלבול הספרים אל האפיפיור גריגוריו י״ג וידבר לו כמה פעמים, ופעם אחת בפרט לפניו ולפני כמה השמנים דבר יותר משתי שעות בלשון לאטינו בלשון צח מליץ טוב בעד הגמרא, וחזר משם בכבוד גדול והשיג כל מבקשו. נפטר בפיראר׳ה בן שמונים ושתים שנה בשנת השע״א ותהי מנוחתו כבוד,

[1]) ,,והיה אחד מבני הישיבה אשר הקימו הספרדים בפיראר׳ה ויהי לו כ״י יקרים״. מאור עינים פ׳ י״ט, ל״ט. (הרב שי״ר בהגהותיו לתולדות ר׳ עזריה מן האדומים מאת צונץ, וקאססעל במפתח למ״ע.)

ואני הספדתי עליו כהלכה ברבים פ׳ עקב פה ויניציאה.״ עכ״ל נכדו הרב הכולל ריא״ם זלה״ה בס׳ ח י י י ה ו ד ה כ״י. (תולדות גדולי ישראל וגדולי איטאליא אות א׳ ס״ה).

,,ויהי יצחק בן שבע עשרה שנה ועסק בפרגמטיא ובן ל׳ שנה חלק בנכסיו עם אחיו אשר עד הנה היה עמהם בשותפות וישא אשה ושמה פנינה, והמת א״תו ש׳ שכ״ט. ובשנה ההיא חג השבועות לקח לו לאשה מרת רחל: ,,וישאל קודם את פי החכם כמר אברהם מרוינו אשר היה בקי בכמה חכמות היצלה בקחתו האשה הזאת, ואמר לו כי לא יצלח עמה בנכסים ואם יקחנה שישנה את שמה ויסב את שמה דיאנה.״ (קצור ח״י רא״ג). ויצא יצחק מבולוניא ,,מחמת המציק גרוש האפיפיור פיאו קוינטו [1]) שנת השי״ך ובא לדור בפירארה.״ (קצור ח״י רשד״ל).

בשנת של״א בעוד היה ריא״ם בבטן אמו נתקדרו עליו השמים ממעל ותגעש ותרעש הארץ בפירארה (מ א ו ר ע י נ י ם, קול אלהים.) ומתוך עיר ובהלות נסו אבותיו על נפשם ויבאו לגור בויניציאה. ובמכתב הנמצא עוד היום בגליון ס׳ מ א ו ר ע י נ י ם א ש ר בפארמה אצל ספור הרעשים כתוב בעצם ידי ריא״ם בזה״ל: ,,שנה זו השל״א הודש ניסן כ״ה בו שהיה כ״ג אפריל יום ב׳ י״ח שעות בעיר וויניציאה בניטו ויקיוו בבית שהיתה הזקת כמ׳ יעקב לוצאטו הזקן ז״ל נולדתי אני הצעיר יהודה אריה כי נסע א״א ז״ל עם בני ביתו מפיראר׳ מקום דירתו אז מפני הרעשים האלה ונתגורר כמו שנה והור שם באיפן שבעת הרעשים האלה הייתי בבטן אמי ז״ל והיא גם היא אמרה וספרה לי מנפלאות תמים דעים מהנוראות ההם.״ (מבוא ל ב ה ״ ה ק).

פרק שני

ריא״ם ילד נפלא, מוריו, בן עשר שנים מתוכח ודורש ברבים, בן י״ג משורר ומחבר קינה (על מת רבו באסולה) הנקראת עברית ואיטאלקית כאחת.

,,דשאו נאות מדב״ר וגיל נבעות אשר לאבי בעת לדתי פה ויניציאה

---

[1]) והח׳ ישי״ר במבוא ל ב ח ׳ ה ק כתב: ,,גרוש האפיפיור פיאו ה ח מ י ש י בשנת ה׳ ש ׳ ך.״ ואין לסמוך על דבריו, כי ,,בשנת ש ׳ ך

כ״ה ניסן אש״ל [1]) בבאר שבע שמחות את פניו.״ (הקדמת מ ד ב ר י ה ו ד ה). ובצאת ריא״ם לאויר העולם: ,,כפול הייתי ואחורי כלפי חוץ, והגאון הרשום כמו״ה עזריה מפאנו״ מל בשר ערלתו, ובן ג׳ שנים הכרתי את בוראי וערך הלמוד והחכמה, והייתי פותר ההפטרה [2]) והפרשה ומבין ממדרגה למדרגה.״ (קצור ה״י רא״ג): ,,כל ימי נצטערתי מאז הייתי בן חמש למקרא אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, אוי לי כי אמותה הפעם אצא והייתי רוח שקר, אכן הבל כל עמלי, ויציאתי מן המקום לא תשאיר רושם ניכר [3]) גם אחרי כי הייתי לאיש וגם ילדתי בנים, דברתי אני בני הנם על דרך השכל בספק ספקא לקולא מי יודע כל אחד מהם החכם יהיה או סכל וישלט להשכיחני כמת מלב כי ארד באשמנים אין זכרון לראשונים.״ (הקדמת מ ד ב ר י ה ו ד ה): ,,מעשר שנים עד הנה היה עם לבבו לעשות לכבוד שמו.״ (הבונה סוף מס׳ עוקצין). ומיום ידע הנער קרוא אבי ואמי עד שנת הי״ג הורגל לאכול בכל בוקר פת עם שמן זית [4]) שיהא חזק הזכרון. (ל ב ה א ר י ה פ׳ ח׳).

,,למד בתחלה אצל מו״ה עזריאל בן הרב מו״ה משה באסולה.״

עלה על כסאו האפיפיור פיאו ה ר ב י ע י, ופיאו ה ח מ י ש י עלה על כסאו בשנת ש כ ״ ו.״ (ר׳ יוסף הכהן בס׳ ע מ ק ה ב כ א ד׳ 130, 124, דפוס וויען, תרי״ב).

[1]) ור״י פלעש במחברתו ר ש י מ ת ב ע ל י ת ר י ס י ן. פראג, תקצ״ח, צד 17 יאמר: ,,רי״א ליאון די מארענא נולד ה״א שע״ו (1616).״ זאת מנין לו? —

[2]): ,,ריא״ם בן שתי שנים ומחצה אמר ההפטרה בבה״כ.״ (קצור ח״י רשר״ל. הח׳ יש״ר במבוא לבח״הק.) והאינו מאמין לכל דבר אם יכפור ח״ו בזה, לא יקרא ,,כופר.״ —

[3]): ,,כי זאת (רוב החבורים שעשה ריא״ם, ומה שכתב הסכמות, הגהות, הקדמות, שירים, בספרים של אחרים.) היתה לי לנחמה רבה כי לא ימחה שמי מישראל ומהעולם עוד כל ימי הארץ על כרחו של מות ונגד הזמן הרע הזה.״ (ח״י, מבוא ל ב ח ״ ה ק). ובאותו רעיון השתמש ר׳ יש״ר מקנדיאה: ,,מנעורי השבתי דרכי, שידעתי לא לעולם אחיה, וראיתי היות מחוב האדם ההולך ועובר להניח אחריו איזה רושם וסימן שהיה בעולם הזה, ולא תהיה נסיעתו כנסיעת הצללים, ולא ישכח במותו ושמו ירד עמו לבאר שחת.״ (מ ע י ן ג נ י ם מאמר ג׳ מדרגה לד׳ (?). מובא מר״י רייפמאן בס׳ מועדי ערב, ווילנא, תרכ״ג, צד 33).

[4]) בברכות נ״ז: הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה, שנאמר ויקחו אליך שמן זית זך: ושנינו פעמים בשמו דר׳ יוחנן. א) הוריות י״ג ,,שמן זית מחזיר תלמוד של שבעים שנה.״ ב) מנחות פ״ה.״ וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה, מאי שנא תקועה? אמר ר׳ יוחנן מתוך שרגילין, בשמן זית חכמה מצויה בהן.״

(אור החיים). בשנת של״ה למד תורה אצל רבו: ,,כמר חזקיהו (בא״הח כתוב: יצחק.) גאליקו רב ורופא מקובל בקילוניא כרך קטן מן הויניציאני.״ (קצור ח״י רא״ג): ,,ויהי היום והיה לומד משניות ביחד עם חברו גרשון כהן שהיה אח״כ ראש ישיבה בפולניא והלכו שניהם אל המקוה לצחק ונפל אל המקוה ואחר זמן שעה העלוהו משם.״ (קצור ח״י רשד״ל). בשנת של״ה נסעו אבותיו משם לפירארה וילמד שם: ,,לנגן לשיר ולרקוד לכתוב לשון לאטין.״ (קצור ח״י רא״ג). ,,בשנת ש״ם שלחוהו אבותיו ממונטניאנה אשר היו דרים אז שם, לפיראר״ה ללמוד שם תורה והכמה שם שנה ולמד ד׳ חדשים אצל מו״ה יחיאל טריולי וששמונה חדשים אצל מו״ה חזקיהו פינצי.״ (אור החיים): ,,ומקץ שנה חזר לביתו לסבת שתים נשים המשרתות בבית רבו אשר שנאוהו וימררו את חייו ברשע.״ (קצור ח״י רשד״ל): בשנת שמ״א (בחדש אייר) שלחהו אביו לפאדובה: ,,והיה תלמיד מהרב ר׳ שמואל ארקוואלטי בעל ערוגת הבשם כאשר כתב הוא בהקדמתי לס׳ כ״ד שהדפיס החכם כה״ר יעקב לומברוזו ז״ל.״ (קורא תדורות ר׳ דוד קונפורטי, וויניציא, תק״ו, דף נ׳ ע״א). ,,והיה סמוך על שלחנו שנה אחת ושמע מפיו תורה וגם למד ממנו מלאכת השיר ולשון זך כי הוא אהבו אהבה נמרצת עד יום מותו ולא חשך מאתי מאומה והיה אומר עליו שהוא אחד מן התלמידים אשר הוליד בדמותו ובצלמו.״ (אור החיים). בשנת שמ״ב למד תורה אצל ר׳ משה בסילה מלרוקא. (מדבר יהודה): ,,נכד הרב מו״ה משה באסילה הנז׳, וממנו למד הרבה.״ (או״הח).

בהיותו בן עשר שנים התחיל להתוכח בדברי דת: ,,מאז הייתי בן עשר שנים מתוכח בדברי הדת נער הייתי גם זקנתי בכך עד שהעזתי מצח לומר כמה פעמים לאחוזת מרעי ותלמידי כי בזה אינני מודה לשום אדם מחכמי ישראל שהיה מימות הרב דון יצחק אברבנאל ז״ל ועד היום הזה . . . מעיד אני עלי שלא הנחתי ספר מודפס מן הנוצרים לאטין, איטאליינו, ספרדי, או עברי מדבר מעניני האמונה נגד היהודים שלא קראתי אותו וכן מהיהודים נגד הנוצרים.״ (הקדמתי לס׳ אלפונסו, מבוא לבח״הק.): ,,בדקתי לאור החמה והאבוקה לדעת גם מספרי מינים ואפיקורסים והאמונות אחרות משום דע מה שתשיב.״ (ארי נוהם פ׳ ב׳): ,,הייתי רגיל מנעורי להתוכח עם השומדים מאומתנו תמיד כל היום לא יחשו, ובזה התפארתי להיות אמון ואמון מכל בני דורי.״ (שם, פ׳ ג׳): ,,כאשר עשיתי פעמים רבות עם השומדים, בכל עת אשר רצו לנצחוני ברית ונימטריי, באותו מקום, באותו הדך עצמו המצאתי פתע

פתאום הפך דבריהם ממני." (שם, פ' י'): „מהרגל בוויכוח עם השומדים מנעורי." (שם פ' אהרון.) ולא לחנם התפאר ריא"ם במה שקרא ספרי מינים נגד היהודים משום דע מה שתשיב, ופעולתו והדרתי נוכל לראות בתשובותיו על השאלות ששאל האפיקורס האמבורגי במאמר מגן וצנה, ובשאגת אריה נגד הקול סכל, ונגד מהרסי דתנו: „חבר ס' ה' שנים קודם מותו וקרא שמו בישראל מגן וחרב, מגן כי הוא מגן וצנה לשאלות המתריסים נגדנו שלא כדין, וחרב שבכח הפסוקים וטענותיהם בראשיהם ממש כמו שיבא מוכיח אמונתנו והבלם." (ר' יצחק מן הלוים בהקדמתו לס' מגן וחרב).

„בשבת היה המנהג שם שכל תלמיד ידרוש ברבים כפי יכלתו, ובהגיע תור ריא"ם דרש בשלמות גדולה עד שרבים שמעו כן תמהו, ועליו יאות המשל (ברכות מ"ה א') בוצין בוצין מקטפייהו ידיע, כי התחיל בן עשר שנים להראות כחו וגבורתו במלאכת הדרשן שהפליא לעשות בה כל ימי חייו." (מבוא לבח"הק).

בשנת שמ"ד נסע ממגו רבו ר' משה בסולה מלרוקא וילך לציפרו וימת שם, ריא"ם היה אז בן י"ג שנה ויקונן עליו קינה הנקראת עברית ואיטלקית כאחת: „רצתה נפשי להעלות פה חותם תכנית וסילוקן של צדיקים אלו, למנצח על השמינית, אשר חברתי בנעורי על המנצח כל נוצר, מות הרע אויב לכל וצר, בפטירת מורי ר' משה בסולה מלרוקא ז"ל, אשר אמרתה כטל תזל, בלשון הקודש ובלשון נוצרי בבת אחת, והיא כפורחת, לכן אם באיזה דבר בה משפט אחור הוסג, המתחיל לא יושג, ראוה משוררים ויהללוה ויחמדו אותה, ורבים כל היום דורשים ממנו העתקתה, על כן שמתיה פה גלויה לכל אשה אל אחותה."

קִינָה שְׁמוֹר. אוֹ. מָה כְּפָם אוֹצַר בּוֹ.
Chi nasce muor oimeche pass acerbo.
כָּל טוֹב עֵילוֹם. כּוֹסִי. אוֹר דִין אֶל צִלוֹ:
Colto vien l'huom cosi ordini l'cielo.
מֹשֶׁה מוֹרִי. מֹשֶׁה יָקָר. דֶבֶר בּוֹ.
Mose mori Mose gia car de verb o.
שַׁם תּוּשִׁיָּה אוֹן. יוֹם כִּפּוּר הוּא זֶה לוֹ:
Santo sia agn'huom, con puro zel o.
כָּלָה מֵיטַב יָמַי. שֵׁן צָרִי. אֲשֶׁר בּוֹ.
Ch'ala meta, gia mai senza riser bo.

יַתְרִיב אוֹם. מָוֶת רַע. אֵין כָּאן יֵרָפֵה לוֹ:
Arriu'huom, ma vedran in cangiar pelo,
סְפִינָה בְּיָם קַל. צֵל עוֹבֵר יָמֵינוּ.
Se fin habiam, ch'al cielo vero ameno.
הֲלוֹם יוּבָא שְׁבִי וְשַׁי שְׁמֵנוּ.
Val' huomo và, se vivd assai se meno.

הקינה הזאת (האיטאלקית באותיות עבריות) נדפסה בראשונה בס' מדבר יהודה דף פ' ע"ב, ויניציאה, שס"ב. ונדפסה שנית בתיקונים כמו שהיא לפנינו פה, בסוף ספר פי אריה (הנדפס ביחד עם ספר גלות יהודה. פאדובה, ת'.) ולפי עדותו של ריא"ם: „ראוה משוררים ויהללוה (!) ויחמדו אותה." — [1]) ונסלה על החוזים „העבים כשקים" בשביל אלה אשר „כמשי דקים." — ולדעת החו' יש"ר: „היה הראשון בין משוררי אומתנו שהמציא שירים מזה המין הנקראים בשתי לשונות כאחת."

בעת ההיא בחיותו בן י"ג שנים חבר ספרו סור מרע על שבח וגנות הצחוק בדרך וכוח ושיחה בלשון צח והרוזות, והדפיסו אחר כך בויניציאה, שנ"ו. ומזכירו ומביא ראיה ממנו בתשובתו נגד חרם הצחוק (פחד יצחק אות ח').

פרק שלישי

תהלת ימי הרעה, שאלות חלום, מצא אשה ולא מצא טוב, נכתר בשם התואר חבר, נתקבל לדרשן על מנת לקבל פרס, מות הוריו, מצבות קבורתם.

ככה ראינו את ריא"ם באביב ימיו, מלא חכמה וכליל יופי, ימי ילדותו רתומים למרכבת תפארתו, וקלים מני ריץ להביאו למטרת השלמות

[1]) אודה ולא אבוש כי בעיני השירה הזאת היא כעין קמיע ולחש ואפונה מאד אם דורנו דור סורר ישמע לקול מלחשים. — וזכרני מה שספר לי חמול (עיט צבוע ח"ב): „עודני זוכר בימי חרפי, סופר מהיר אחד אשר כתב מכתבים אל סוחרי ארץ במשלים ובחידות אשר קהו שני הקוראים בו ולא מצאו פשר דבר עד אשר שאלו את פיו." — גם אנחנו נחכה עד אשר יתקע בשופר גדול וישני אדמת עפר יקיצו, או או ריא"ם

בלי כל עמל ותלאה, עתה יהפך הרכב את ידו ויוציאו מתוך גן עדנו ולא עוד פתו ב ש מ ן ישבול דכתיב ושבלת פתך ב ח ו מ י ן אלו היסורין: ,,ועד אשר לא נרתק חבל הכסף מא״א ז״ל בכל המקום אשר ישבנו שם, מעות להוצאה נתנו בעדי לרוב ללמדני ספר וכל חכמה עד דהוינן זוטרי לגברי בן י״ג שנה כי אז החלו הכבבים ממסילותם להלחם בי.״ (הקדמת מ ד ב ר י ה ו ד ה). ומהעת ההיא חדל ללמוד עם רב קבוע, ועל אפו ועל חמתו התחיל להיות מ ל מ ד תורה לתלמידים.

בהיותו בן שבע עשרה שנה ותפצר בו אמו כי יקח לו אשה מתוך קרובותיה: ,,ובין כך עשיתי שאלת חלום בתפלה בלי השבעה ליראות האשה הנגזרת לזווגי וחלמתי והנה זקן אחד אוחז בידי ויביאני אל הקיר אשר שם תבנית מצויר עם פרוכת לפניו ויסר את המסוה וארא את מרת אסתר בת דודתי הנז׳ וגוון מלבושיה, ועודני מביט בה משתנית אותה הצורה ותבא אחרת תחתיה אשר לא קבעתי בה עיני היטב. ובבקר ספרתי החלום לא״א ולא האמינו.״ ובחורש אלול השמ״ט נשתדך עם אסתר: ,,והראיתיה לאמי בלבושים גוון וקישוטים אשר ספרתי לה יותר משנה א׳ קודם אשר ראיתיה בחלומי.״ ותהי אסתר יפת תואר וחכמה. והעת עת הנשואין י״ג ניסן הש״ן הגיעה ויבואו לויניציאה ומצאו אסתר חולה אך כפי הנראה חליה קל היה אך מדי יום ביומו הכביד החלי. ,,ביום המיתה קראה לי ותחבק ותנשק לי ותאמר ידעתי כי זה עזות מצח, אמנם האלהים יודע כי שנה א׳ של שדוכין לא נגענו זה את זה אפילו באצבע קטנה ועתה בפרק המיתה רשות מות נתון לי לא זכיתי להיות אשתך מה אעשה וכך נגזר במרום יעשה ה׳ רצונו.״ ,,ותמת ליל ש״ק כ״א סיון ש״ן.״ (קצור ח ״ י רא״ג).

עלמה תמה — מות דמה
הגיע תור — הסתר אסתר:
יפה כלה — אותה כלה
וי הי בימי — גילת אסתר: [1]

בעצמו ובכבודו יגיד לנו פשר איזה מחזיוו אלה (אם יתמהמה נחכה לו.—) למנצח על השמינית! סלח נא אם אומר: בקהל משוררים כאלה אל יחד כבודי! —

[1]) עיין בס׳ ל ח ו ת א ב נ י ם הוצאת ר״א ברלינר Nr. 83. וראוי להעיר כי ארוסתו של ריא״ם היתה ג״כ שמה א ס ת ר, ומתה בשנה ההיא ובאותו חדש, ו א ו ל י טים נפלה בזמנו של היום הרשום ש ם, ,,וחוקרי קדמוניות״.

„מיד אחר הקבורה הפצירו בו קרוביה כי יקח את אחותה רחל, והוא שאל בכתב את אביו, ואביו השיב לו כדרכו: „בזה תעשה רצונך כי לך משפט הבחירה, אני היום או מחר לוקח מאתך ואתה ובניך תהיה עמה, לכן בין תבין את אשר לפניך ועשה כיד ה׳ הטובה עליך.“ ולתנחומי הקרובים נתארס עם רחל וישאה יום ו׳ ה׳ תמוז השי״ן.“ (קצור ה״י רא״ג).

כנראה מצא אשה ולא מצא טוב כי מדי דברו בה יהגה אך נכאים, שכן בספרו צמח צדיק פ״ו יאמר: „טוב לפני האלהים ימלט ממנה, הכל יודעים שהאשה גרמה מיתה לעולם.“ (סניגור ר״א צווייפעל צד 251). וכן נראה ממה שאמר הבונה: „עמי נגשיו מעולל ונשים משלו בו, ומסיים שם ומוצא אני מר ממות את האשה.“ (שבת י״א). וריא״ם מתאונן: „איך החשיכו עינינו והדאיבו נפשנו לכלות ממוננו וגופנו ולהחיותנו בצר ומצוק להמלא עונות וחטאות לזון ולפרנס אשה ובנים וחיים בצואר לבלתי נשוא ראש ולעשות הסכמה לבית וגבורת רוח בשום דבר שיזדמן, לא יספיק ספר גבוה להראות כי כל צרותינו ודלותנו ועוניתינו נמשכים מזה.“ (קול סכל צד 62). ומפורש כתב ריא״ם בספרו חיי יהודה (מובא בבח״הק צד 243): „חדש ניסן ת״א (?) התחילה (?) רוח זרה לאשתי לריב עמדי ולהכעיסני אשר היה השמדה וכליון ושממון ממוני גופי וכבודי ונפשי עד היום.“ [1]

„ביום השבת בבהכ״נ איטאליינו פ׳ קרח (ש׳ ש״ן) דרש מהר״ר שלמה ספורנו אמרי שפר, ומטעם ג׳ הגאונים מ״ה קאצנאלבוגען ז״ל ומהר״ר יעקב כהן ומהר״ר אבינדור צידאל שהיו שם במעמד עם כל גאוני העיר וליואנטיני ג״כ אשר רבו אז אנשי שם נדרו לקראני בשם הבר ואני השיבותי לו בי׳ מאמרות בפי׳ עשה לך רב וקנה לך חבר אשר ערב מאד לשומעים.“ — (קצור ה״י רא״ג): „ובשבת נחמו משנת שנ״ג דרש שם בפעם ראשונה ברוב עם אשר לא יכילם הביה״כ

אשר שמו של חותן ריא״ם לא נעלם מהם יוכלו לברר וללבן הדבר. — ההשערה אמריה תאמר כי לחות אבנים מעשי ידי ריא״ם המה, והנה המצבה הזאת ראי מלוטש היא לראות בה פני אסתר היפת תואר ואת אשר נגזר עליה, ודמותה רחפה לפניו, בשעה שכתב ברמע הטיר הנפלא: „הגיע תור הסתר אסתר“! —

[1]) את כל אלה באשתו אמר אבל לא בנשים בכלל שכן ראינוהו מתלוצץ על הגימטריאות של המקובלים: „ר״מ אשה בגימטריא דבש, אשה יפה בגימטריא שמחה גדולה, אלמנה בגימטריא סוס... (ארי נוהם פ׳ י״ד). והסימן שנתן שם ר׳ יהודה בהגימטריא של האלמנה, מתאים עם מה שאמר הבונה כתובות דף ה׳.

ומכללם חכמים וזקנים רבים וגדולים הוא הדרוש הראשון הנדפס בס׳ מדבר יהודה.״ (אור החיים).

בהיותו בן כ״א שנה התחיל: „הקצין כמר קלונימוס בילגראדו יצ״ו לקבוע מדרש וישיבה בביתו ובחומותיו יד ושם טוב מבנים ומבנות שם יתנו צדקות ה׳ בבקר בבקר בישיבה שם בעלי תריסין נכנסין . . . הקצין הנ״ל מראש קראני ובין נגידים הושיבני (בשנת שנ״ד) ויאמר לי דרוש וקבל שכר ושם עלי רוב משא הדרש עד כי ממנו תוצאות ספרי.״ (הקדמת מדבר יהודה).

וימת אביו: „ליל ביאת יום ו׳ י׳ שעות כ׳ כסליו ו׳ דיצמבר שנ״ב בן ע״ב שנה, והימים ימות הגשמים ולא יכל יהודה להביא את המת פאדובתה מפני קושי הדרך: „ובח־תי לתת מנוחה לגופו ולנשמתו ולפט־ו מחבוט הקבר אם כן הוא.״ [1] ויכתוב ריא״ם על מצבת קבורתו:

קצין ושר צדיק ישר
נודע לכל מלא בינה:
שמש דורו נשקע אורו
זקן יצחק איש מודינה:
ויצא יצחק לשוח בשדה ה׳ כ׳ כסלו השנ״ב.
(לחות אבנים No 184).

ואמו של ריא״ם מתה בהיותה כמעט בת ס״א שנה יום ה׳ „ד תמוז שנ״ז״ וזאת היא מצבת קבורתה.

משכב אשה שנתגרשה
מן ים תבל אל חוף עדנה:
ארבע תמוז שונא רמוז [2]
מתה רחל היא דיאנה:
כתר נשים בעלה השים
הה״ר יצחק ממודינה:

[1] העיר רא״ג שכך היא דרכו של ריא״ם להוסיף איזה מלות שיַל ידן הוא מהפך הקערה על פיה. (לעאן דע מאדענא צד 8).

[2] בקצור ח״י העיר רא״ג עד המבטא „שונא רמוז״ שהכונה שנת שנ״ז, ושמה כתוב נוסח המצבה בזה״ל: „ד׳ תמוז שונא רמוז מתה רחל היא דיאנה אשת החן תתמוך כבוד אלהי יצחק ממודינה.״

פה בא שמשה כחות נפשה
הן רק באור תשארנה :
(לחות אבנים No 99).

פרק רביעי

אמונתו בחלומות. התנצלות בעד ריא״ם נגד משטיניו ע״ד עסקו בקבלה וסגולות וקמיעין והוא בעצמו לא האמין בהם. עסקו באלקימיא. אמונתו באוסטרולוגיא.

ריא״ם קיים בעצמו: יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. — שכן ראינוהו מאמין בחלומות: „מפני שנמצאו בכתבי הקודש אצל יעקב יוסף פרעה נבוכדנצר ודניאל ועוד באיוב ל״ג בחלום חזיון לילה וגו׳ אז יגלה אזן אנשים.‟ (ש״ע, ריא״ם. ח״א פ״ד נ׳). וכבר ספרנו בפ״ק ג׳ השאלות חלום אשר עשה ריא״ם אודות האשה אשר לקח. — „כמו חדש ימים אחר פטירתו (של אביו) נראה לי בחלום וכמדומה היה לי שהייתי יודע שהיה מת ויען בחייו כמה פעמים היה מדבר עמי על הנשמה מהו שכרה ועונשה אחרי המות וכלל דבריו היה ישם ספרדי אחד בשעת מיתתו (?) אמר עתה ארע מהו הנפש שא״א לדעת זה אלא אחרי המות[1] שאלתי אותו ואמרתי א״כ יאמר נא לי ד״ת מהו מנפשך ואיך אתה באותו העולם?

---

[1]) הנה בעל החלומות הלזה בא ומדבר אלינו ב ק ו ל ס כ ל: „כמו שאיני יודע לצייר נשמתי אשר בחיקי מה היא ואיך היא ולא מה היתה קודם היותה ובואה בגוף זה ומה תהיה אחר סורה ממנו . . . ולא נשמעה מאז שום אדם עלי ארץ הוכחה ברורה מביאת שום אחד אחר מיתו להעיד שנותר בהשארת נפשו . . . שם בו כח שבהפסדו יועצם החלק השכלי ממנו וישאר באופן שיוכל לקבל אותו העדן או הצער אשר נדון במעשה חייו כמו שאומר עוד אשר אי אפשר שיקבלו בדים האלה לבד ע״פ טבע הבריאה . . . אין מעצור למי שברא האדם מראשיתו לתת השארית לחלק הזה בהפרדו מהגוף בטבע אפשר הקיום באותו אופן . . . השכר יהיה שמחה תוכיית נרגשת באותה הנפש מהיותה נרצית אל בוראה ומהידיעה וההכרה אשר לה אז מהודו וזיו ימשרתיו ממה שממעל לרקיע‟ . . . (קול סכל ד׳ 18 — 17 — 15 — 14 — 8) ומעין זה מצאתי ג״כ במה שאמר ה ב ו נ ה במס׳ גיטין ס״ט ובקדושין ל״ב. עתה שפטו נא בין ב ע ל ה ח ל ו ם ובין ה ק ו ל ס כ ל אם לא שני נביאים המתנבאים בסגנון אחד המה! —

והשיב לי אני אוכל ושותה שם בטוב אמרתי לו ואיך אפשר זה והלא אז"ל העוה"ב אין בו לא אכילה ולא וכו' אמר לי אי שטיא שפול לסיפיה דמאמר זה אלא צדיקים יושבין וכו' שנאמר ויחזו את האלהים ויאכל וישתו." וכמו כן מספר ע"ד החלום שאמו המתה אמרה לו: ,,מהרה תהיה עמי." ומהר"ר שלמה ספירנו ז"ל פתר לו כי עתידה אשתו ללדת בת ויקראנה בשם אמו וכאשר פתר לו כן היה. (קצור ח"י רא"ג). ונכדו ר' יצחק מן הלוים מספר בהקדמתו למאמר מגן וחרב: ,,מה שעשה בדבר הדֶבֶר שבא לו בחלום נתן הנביא וגד החוזה ואליהו והדפים תפלה לומר אז כי הגידו לו מעשה שם אחד ושם איזה בתים (?) וכל בית שהיו שם לא היה דֶבֶר, ואני ראיתי השם ווזכר אותו ולא רצה לכותבו הוא יען היה בקי בדברי קמיעים וסודות אך לא היה פועל בם."[1]: ,,י"ג טבת השע"ז, וארא בחלומי והנה איש לפני ורבים אומרים לי האתה

[1]) כל איש שאיננו ממחפשי מומין לא ימצא עולתה בריא"ם ע"ד השתמשו באמצעים באלה בימי המגפה לאמץ מגי הלב ולחזק ידים רפות כי ,,גדול כח הדמיון לפעול שנוים רבים בגוף אעפ"י שאין שם הסבות הטבעיות המביאות אותם ודבר זה ידוע מאד לבקי בחכמת הנפש." (אגרות יש"ר ח"א צד 23). וענתה בו צדקתו ממה שהעיד עליו נכדו המשיח לפי תומו: ,,היה בקי בסגולות וקמיעים ולא היה פועל בם." ומכאן תשובה להח' יש"ר שטען נגד ריא"ם: ,,כבר ראינו למעלה בין ההשתדלות שעשה להרוית פרנסתו שהיה מתעסק ג"כ בלימוד סגולות וקמיעים הגם כי הרבה צוח נגדם בס' ארי נוהם." (כ ח"ה ק צד 85). ונצדיק צדיק כי היה עסקו בסגולות וקמיעין, עת עוד הוא בעצמו האמין בקבלה אבל מה שצווח נגד זה בפרק כ"ד מספרו ארי נוהם, היה באחרית ימיו, כי ספרו זה נשלם בשנת שצ"ז. ואוסיף לומר ריא"ם בעצמו חבר ס' אוצר החיים בעניני קבלה כ"י (רמש"ש). ובמס' ברכות מ"ג אמר הבונה: ,,לכל דבר שבקדושה צריך הכנה והזמנה כמו שבא בס' הזהר כמה פעמים." וכמו כן אמר הבונה: ,,ואלו ידעתי ספר בחכמת הקבלה כמרומה לי שהייתי רומז בזה איזה דבר יכשר ליודעי חן יבינהו המבין." (שם נ"ב.) וכן הוא מזכיר: ,,סטרא דימינא וסטרא דמסאבא." (שם, ס"ב.) ואח"כ באשר עמד על האמת ע"ד ס' הזהר והקבלה, יצא במחאה נגדם בספרו ארי נוהם. וראוי להעיר ע"ד מה שאמר הבונה (בענין המקלל את עצמו): ,,וזהירות יתירה נראה מכאן להזהר מלקלל את עצמו כאשר בזה נכשלים בכל יום הרבה מבני אדם, ובספר הזוהר האריכו בזה להראות כמה חמירא, סכנתא בזה יותר מן המקלל אחרים." (שבועות ל"ו). ע"ז העיר ריב"ל באגרת לרצ"ה ג"ב: ,,נראה מזה גלוי שספר הזוהר והקבלה היו יקרים מאד בעיניו גם משתמש בו בהזכירו את שמו ממש כמו שנוהגין אנחנו בדברנו על התלמוד ראה הוא אומר: ובספר הזהר האריכו ולא אמר האריך." (ס' הזכרונות צד 51). ע"ז נוכל לומר הכל הולך אחר הכונה, וריא"ם כוון להפחיד את

רואה האיש ההוא נביא הוא ורוח אלהים בו ואלך אליו ואומר לו : אדוני ! יען אמרו לי היות מעלתך נביא ייטב נא בעיניך להודיעני קצי ומדת ימי מה היא ויען האיש תיכף ומיד ארבע שנים וז׳ חדשים, ואיקץ ויהי בבוקר חברתי שיר זה למזכרת לדמיון שיר שחבר ר׳ עזריה מן האדומים ז״ל שהראוהו בחלום כן ונתקיים לו כאשר הוא כתוב מידו בספרו אשר אצלי.

על משכבי שוהה, השע״ז ליל י״ג טבת,
הלמתי עם נביא, מודיע לי קצי :
עוד שנים ארבעה (?) וירחים עוד שבעה,
תמוז או אב שפ״א, אגיע אל רבצי :

(קצור ה״י רשד״ל, תולדות רע״ז מן האדומים, מ״ע צ ו נ ץ.)

כמובן החלומות שוא ידברו וריא״ם עוד האריך ימים עד שנת ת״ה. יכבעל נסיון אמר הבונה : ,,החלומות מהם כוזבים ומהם אמתיים. נדרים ח׳). ומספר עוד דברי חלומות אודות בנו מרדכי שמת בבחרותו, כי גם הוא שאל פעם שאלת חלום לראות אשתו המזומנת לו, וירא ,,ארון מת שחור מכוסה.“ (קצור ח״י רא״ג).

וכאשר הלתה עליו אשתו שאל לנער א׳ ויאמר לו פסוק לי פסוקך ויען הנער ויאמר ,,למען ירבו ימיכם“ ויתאמץ להתפלל ותחי אשתו. (ש ם).

ועסק ג״כ בהאלקימיאה שכן כתב ,,כי בנו מרדכי התחיל להתעסק במלאכת האלקימיאה עם הגלח יוסף גרילו . . . ,,ואין זה הבל כי גם אני (!) כליתי חיי בהכנת דברים (מופת חותך ! —) ואין אני מטעה את עצמי לולי כי גרם החטא.“ (ש ם).

והיה מאמין אדוק באוסטרולוגיא [1]) : ,,אשר נשיא יחטא (הוריות י׳) אמר הבונה : רוחב הבחירה מתת אלהים לאדם לא תכריחנה

בני דורו שהיו נוהרים מלקלל את עצמם כאשר בזה נכשלים בכל יום הרבה מבני אדם ע״כ הזכירם ממה שכתוב בס׳ הזוהר הקדוש בעיניהם מאד שאף הוא אמר : ,,הקליפות חוטפים קללתו.“ אולי ישמעו אליו ושב ורפא להם, ועלת לקרתה הלך בנימוסה, וזהו טעמו של דבר שהלק מכבודו לס׳ הזוהר. ואח״כ כארי נוהם נגדו, ורשאי להתנצל כשמואל לפני שאול : ,,כד הוינא גבך הוינא בעלם דשקר והוית שמיע מני מלין שקרין, דהוינא דחיל מינך דלא תקטילנני, וכדון דאנא בעלם דקשטא לית את שמיע מני אלא מלין דקשוט.“

[1]) כאשר יצא רשד״ל ללהוב בחמה שפוכה נגד הראב״ע ז״ל הרים על גם אמונת הראב״ע באוסטרולוגיא והרב שי״ר השיבו : ,,רשת הטעיות

ידיעתו ית' כי הכל צפוי והרשות נתונה לא יגזור עליה בשעת יצירה כי על הטפה חכם או טפש עשיר או עני אומרים ואלו צדיק ורשע לא קאמר לא ימשל בה כוכב או מזל . . . והוא שנסתפקו בה מלשון הכתוב אשר נשיא יחטא דמשמע היובו ושתהיה גזרה עליו שיחטא" . . . וכן הוא אומר „בסבות שניות ימשלו (מערכות השמים וכסיליהם) על הכל אשר כפי מצבם והשפעתם על האיש ההוא בעת הריונו ולדתו כן ימשך לו כל ימי חייו אין לנטות ימין ושמאל מבנים חיים מזון חכמה וכבוד . . . מה שלא רדפתי תענוגי תבל, מי יודע אם הייתי משינם אם היה מולדי רע" . . . (קול סכל 19—16).

ושאל מאיצטנגנינים את אשר יקרהו בימי חייו : „נעשה לי משפט מולדתי מד' : ב' יהודים וב' נוצרים, ועד הנה בעונותי צדקו יחדיו ועת קצי סביב לנ"ב שנה ובן נ' אנכי היום גם ע"פ רושמי היד נראה היותי כמו נ' שנה. ועתה נחמתי כי עשיתי השתדלות זה כי אין טוב לאדם כי אם להיות תמים עם ה' אלהיו . . . ואם יעבור הזמן או זמנים ומנהם אשר הוגבלו לי עת הנז' אכתוב אותו עוד לפנים בזה ואם יאמנו דבריהם יכתבנו פה למטה א' מן הקוראים." גם לזבולן בנו אמר אצטננין אחד ד' חדשים קודם מותו כי יהרג וכן היה לו (קצור ח"י רא"ג). ובכל אלה הדברים מעשי אבותיו בידו כאשר הבאתי לעיל פרק א', הוא הדבר אשר אמרתי על ריא"ם : „יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט" ! —

פרק חמישי

משחק בקוביא, לש"ש נתכוון, בשחוק יכאב לבו על חמס הידים ידי עשו, אין מזל לישראל, קורות בניו, תנו כבוד לריא"ם.

באהבתו את האמת לא האפיל בטליתו על מעשיו במחשך ויאמר לכל הלא משחק אני, והטאת יהורה זאת הלא היא כתובה בעצם ידו

פרושה על כל אדם אין חפשי ממנה גם אם חכם יהיה משלמה, וכל איש נסתבך בחבלים נכוגים רק לרגליו, וכמה פלוסופים וחוקרים מעמיקים טעו בדברים פשוטים אשר שקול הדעת מכריע איתם. ובפרט באיתה הידיעה שקראו אסטרולוגיא שהרבו חכמי הערביים מיהודים ומישמעאלים להבר בה ספרים רבים, ור' שלמה בן גבירול הכניסה גם בכתר מלכות הנכבד מכל שיריו, וכמהו רבים וכן שלמים . . . רק הרמב"ם ז"ל דחה אותה מאד.' (אגרות שי"ר צד 253).

לזכרון בספרו ה י י י ה ו ד ה שהחזיהו הרב שי"ר לרשד"ל וכתב אליו בנדון זה: „עוד הכני לבי פן תגלה הרפת ה ב ו נ ה בקהל רב, על דבר תאותו אל ה ש ח ו ק, ותתן מקום לשחוק וללעוג באדם יקר אחד מאלף ולבזות את הנכבד כפי נטות לבך ואולי תשלחהו ח"ו לבעלי צ י ו ן לבנות ציון תמרור על חרבות גבר מצוין ותתן קברו את רשעים השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה עד כה בענין אחד. ויסך אלוה בעדו, ותשפוך דם נקי בקרב ישראל, אמרתי אף על זה יהי מה אשלחה ואומרה ידינו לא שפכה את הדם הזה." (א ג ר ו ת ש י" ר צד 120) והכהן ה ג ד ו ל זה אשר הלך בשלום ובמישור את ריא"ם ואמר עליו כפר לעמך ישראל, נהפך לבו אח"כ בראותו ספר ב ח י נ ת ה ק ב ל ה, וכתב: „לא נבהלתי משמוע ק ו ל ס כ ל ושאגת אריה, זה האריה אשר נגלו עתה שניו הטורפות ונראה למחנק נפשות, כי היה מאז חשוד בעיני אחרי ידענוהו למבלה זמנו במשך רוב שנותיו לשחק בקוביא" . . . (ש ם, צד 208). לא נהיה ממריבי כ ה ן עקב אשר היה רוח אחרת אתו ונסלח לעונו כי ר ב הוא! — ו ג ר ע ט ץ עוד העמיק השחית כל הלקה טובה בשדמות ריא"ם [1]) ויקח לו לכסות עינים: „הלא זה הוא ריא"ם המצחק!" ואחרי ג ר ע ט ץ רוב סופרי דברי הימים ימשכו, ובכלל דבריו דבריהם (מעלה גרה המה. —) ומאריכים בגנותו של ריא"ם בכלל והטאתו בצחוק הקארטי בפרט, לוא חכמו ישכילו ל צ ח ו ק מה זו עשה ריא"ם טוב בישראל, אז כתבו על ספר הישר פעולתו הנכבדה זאת.

הס קטיגור, וקח סניגור! בפרוע פרעות בישראל מחמס הידים ידי עשו — וקולו של יעקב לא נשמע עוד בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כי שונאיהם של ישראל גזרו שתשכח תורה ח"ו, אז בחרה עדת ויניציאה בריא"ם אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם אל אלופי אדום לבקש רחמים בעדיהם, והאלופים האלה לא ישעו אל ריא"ם בלתי כרע תחת אבירי תאות השחוק, ואשמים המה בצרת נפשו בהתחננו אליהם בעד עמו האומלל והמה כפתן חרש אטמו אזנם משמוע לקול צעקותיו עד אשר התאוה לחברה אתם. כנראה ברור מתשובתו נגד „חרם הצחוק" וזה הדבר: לסבת הדבר והמגפה שהיתה ממשמשת ובאה בשערי ויניציאה קדמוה שרי הבריאות וגזרו חרם שלא לצחוק שום צחוק משך שש שנים וריא"ם קובל על החרם בזה"ל: „יודע כל שער עמי כי זה שתי שנים

---

[1]) אולי כיון ג ר ע ט ץ להשפיל את כבוד ריא"ם באשר ג י י ג ע ר ראהו בתור אדם המעלה ויעש אותו לאבי אבות הרעפארמער. —

כאשר נשמע מאחורי הפרגוד שנעשית הסכמה זו יגעתי בקראי נחר גרוני וצוחתי כברוכיא תחלה לפני מע׳ מנהיגי המדינה הנקראים ועד קטן יצ״ו ואח״כ קמתי בקהל אשוע יועילו להסירה או לתקנה ואמרתי מי יתנני מסייע שיש בו ממש לבער השחוק מן העולם אך לא זו הדרך ולא זו העיר מסבות רעות אשר הגדתי . . . אני מחלה פני מעלות מנהיגי המדינה יצ״ו להתחזק ולהתאמץ לא הכל בזה רק לכבוד ה׳ ותורתו לאפרושי מאיסורא ולמכל מקום (?) מהלול ה׳ מבזי תורתו וכלוי ממון הקהל אשר דרשתי להם כמה פעמים בדמעתי על לחיי אשר על זה ק״ק ויניציאה שהיה (?) מימי קדם נר ישראל היום חרפת אדם ובזוי עם בכל תפוצות הגולה לומר אין אלהים בישראל בקרבו, ומזה נמשך כי בניהם לא ידעו היום טוב ורע בתורתנו ועתידה תורה שתשכח מהם בכל כל וש״ש מתהלל ונכסי בעלי בתים כלים יותר מבצחוק ואין התנצלות שוה בזה כי שרי המלכות יר״ה מלכי חסד הם ומנהיגים אותנו באהבה וחמלה כבנים ולא כעבדים כן יצליח ה׳ כסא מלכותם לנצח [1]) ירום נשא וגבוה מאד. וכבר הננו אותנו בקיום להתנהג כדת היהודי יעשו ג״כ הן זה לבאר שיהיה בפרט מה שבכלל כי בלי רשותם ודאי לא ירים איש את ידו ורגלו ועל אלה ישימו כחם ומאדם והשתדלותם ותהיה תקנת קהל ראויה והגונה לגדולה ק״ק ויניציאה יצ״ו ומנהיגיה, ועל קנס חרם תקנת הצחוק הזה אם יתקשו בו מעתה אחרי הודיע אלהים על ידי את כל זאת מעט יזיק קומו ומעט יועיל בטובו [2]) . . . צרה באה על הצבור בממונם אשר לא נהיתה מכמה שנים והעם לא שב עד המכהו ואת ה׳ צבאות לא דרשו על מה הכי מהזיקנא טיבותיא למפוארים ונשאים בני ק״ק ת״ת ספרדים יצ״ו אשר צווחתי בדרשתי להם על זה יום ש״ק ותכף יום ראשון שאחריו נועדו ובטלו כמעט כל החרמות שהיו בפרטות קהלם יצ״ו.

עשיתי בנפשי קשר מנעורי עד הנה להיות זך ובר לבב חפצתי לבקש זאת ממ״ע מנהיגי המדינה נא בלשון בקשה ואם לא יאבו לשמוע לי אני את נפשי הצלתי ועם ה׳ הסליחה (אם ירצה יכפר בעדי) והוא

---

[1]) בשעה שאמר ריא״ם „כן יצליח ה׳ כסא מלכותם לנצח" יצתה בת קול ואמרה: חי פרעה! —

[2]) דוגמא של מבטא זה נמצא בקול סכל צד 19: „הטעות בהם יזיק מעט, ואם עמדתי על האמת יועיל הרבה."

הבוחן לבות וכליות ישיב לאיש כפעלו ויחיש את לבבו מכוון לתורה ולתעודה וישיב ישראל ויהודה במהרה אמן.

וינציאה ט' אדר הש"ז (?)

לא פיו סתום ודבורו פתוח

נעצב וצעיר.

יהודה אריה ממודינא :

(פ ח ד י צ ח ק, ערך חרם שלא לשחוק).

נמצא אנו למדים מזה כי משום כלוי ממון הקהל, דרש ריא"ם ברמעתו על לחיו שיתירו חרם הצחוק, באשר מעת נאסר הצחוק נמשך מזה כי בניהם לא ידעו היום טוב ורע בתורתנו, ועתידה תורה שתשתכח מהם בכל כל, וש"ש מתחלל, ונכסי בעלי בתים כלים יותר מבצחוק, ושרי המלכות יר"ה מלכי חסד הם וצרה באה על הצבור בממונם אשר לא נהיתה מכמה שנים, והודיע אלהים על ידו את כל זאת, ודרש וצוה להם בדרשותיו עד אשר בטלו החרמות, ודלו עיניו להבוחן לבות וכליות, שישיב לו כפעלו.

יתבונן הקורא על גודל נפש ריא"ם! איך ב ש ח ו ק יכאב לבו על עם ה' כי נפלו תחת סבל אדונים קשים, ולהקל את עולם מעליהם, הקריב ממונו וכבודו קרבן לאליל הצחוק, זה כחו לאלהיו, ואהבתו לעמו היא סמכתהו שלא יגנה ההכרה, והדא היא שאמרו: גדולה עבירה לשמה !—

„יום ג' ו' תמוז שס"א נתעורר מהר"ר יוסף פארדו לעשות על ידי פ' על התורה מלוקט מכל המחברים שהיו בדפוס עד אז, והתחלתי והיו לפני כ"ז מחברים ומכולם הייתי בוחר דרך א' פשט פשוט יאות לכל בע"ה ובאמת אילו השלמתי אותו היה דבר רשום ויפה ועשיתי לבד פ' בראשית ופנחס ומטות ומסעי כי אחור לא נסוגותי מהצחוק והוא כי לא שקדתי על המלאכה ולקחה מידי ולא רצה להשלימה". (קצור ח " י רא"ג). ובמה שלא נסוג אחור מהצחוק עשה בזה תשועה בישראל הרבה יותר מאשר השלים הפירוש על התורה.

ונגד אלה שגזרו ח ר ם ש ל א ל צ ח ו ק, ויהיו בעיניו כאלו על פניו הוכיחוהו על היותו נצמד לצחוק, היה משיב: „בצחוק מה ל ה ם אם ראובן ושמעון רוצים לאבד ש ל ה ם?" (פחד יצחק, שם). וכלום החזיק טיבה לנפשו עבור זה, כי לש"ש נתכוון.

„גם עתה לעת ערב בן ס' לזקנה ובתוקף המגפה ו צ ר ו ת יום

י״ז בתמוז שצ״א נכנסה בי רוח שטות וחזרתי לצחוק״. [1]) (קצור ח״י ראַ״ג): ,,מחדש אב שצ״ד עד ר״ה אדר שצ״ה שלח ה׳ ברכה במעשה ידי ואספתי מעות יותר מאשר היו לי מיום היותי על עמדי, אמנם כסילי השמים הכשילוני ובין חודש אב ואלול שצ״ד הפסדתי בצחוק ר׳ דוק׳ ואח״כ חדש חשון כסלו טבת שבט שצ״ה כמו ת׳ דוק׳ אחרים ונשארתי קרח קרחה רבה והנהה לשעה עשיתי מיום ר״ח שצ״ה עד הנה וחסדי ה׳ כי לא תמו הולך ומספיק די ספוקי״. (ח״י יהודה, מובא במבוא ל ב ח״ה ק.) הנה כי כן יצא נקי מנכסיו וידיו על ראשו ונתקיים בו: אין „מזל״ לישראל . . . „כדאמר ר׳ יוחנן מנין שאין מזל לישראל, שנאמר כה אמר ה׳ אל דרך הגוים לא תלמדו ומאותות השמים אל תחתו״. (שבת קנ״ו). אבל ריא״ם לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב, וישים אשם בזה שפע מערכות השמים: ,,כוכבי השמים וכסיליהם אשר נתן אלהים בשמים לממשלת התחתונים ולנהגם כמו סבות שניות תמיד היו ברעתי כי אין גם אחד מהם יכול להמלט מכחם ואין נסתר מחמתם והגם כי לא יטו ויכריחו לגמרי יש להם נטיה חזקה בין הקושי וההכרח, זאת היתה לי כל ימי חיי לשנות באולת הצחוק״. (קצור ח״י רא״ג). ולמד זאת אל דרך הגוים ומלומדיהם הנצמדים לכל מיני צחוק, ולכל בהם חיי רוחם, ובאבדם את כספם באומין הצחוק, יאמרו שזה להצלחת המזל לזולתם, וההפך להם. ועל כן היה בנופלים, ויהי כגבר אין איל לעמוד על נפשו, נגד מזלו הרע.

וכנראה גם ימי חייו הרעים עם אשתו (לעיל פ׳ ג׳) היו במעל הזה, ומקרי אסון בניו: ,,בנו מרדכי נמשכה נזילת הדם מראשו לפיו פעם בחודש, ואח״כ בשבוע, ומחג הפסח שע״ז בכל יום תמיד עד כי יום ט׳ השוון שע״ח מת בן כ״ו שנים״. (קצור ח״י רשד״ל,) מבן יקיר זה נדפס שיר ,,בן יכבד אב״ בס׳ גלות יהודה. ,,בניסן שס״א נולד לו בן וקרא שמו זבולון, כי כל ימיו היה קשה בעיניו למה לא נהגו רבים בשם זה״. (ש ם.): ,,נהפך לאבל כנורי ועיני מקור דמעה לבי חלל על בני הנחמד זבולון נ״ע (הי״ד) (ה׳ ינקום דמו) בחיר בן כ״א שנה נעים זמירות קולו ערב ומראהו נאוה אשר שפכו דמו כמים חנם כת רוצחים מבני עמנו זה כששה חדשים בדור זה ימח שמם מאנה הנחם

[1]) ,,שצ״א התחיל הדבר להתפשט באיטאליאה והיוקר הולך ורב וידל ישראל מאד, כי נאסר להם לקנות ולמכור בגדים וכל ב״ת, גם המלכות לקחה מהם יותר מק״ך אלף דוקאטע״. (קצור ח״י רשד״ל). ובשביל צרות של כלל ישראל, היה הנקל לריא״ם לצחוק אפילו בשבעה עשר בתמוז.

נפשי". (הסכמתו לס׳ השירים אשר לשלמה רוסי ממנטובה): „ליל ביעור המץ שפ״ג נהרג זבולן ע״י שמנה יהודים אשר נטרו לו איבה כי זה כארבע שנים הוכרח להעיד למשפט נגד קצתם." (קצור ח״י רשד״ל). מצבות קבורתם נדפסו בס׳ לחות אבנים 52 — No. 51 „בנו יצחק היה בלתי נוהג כשורה במעשי נערות, ע״כ שלח אותו למוריאה לעיר Patras וסבב כל גלילות ליואנטי משך י״ג שנה וגם הוא נפתה אחרי הבל הצחוק ושב אל ביתו ריקן — סוף אלול הש״ף הגיע בנו יצחק ממצרים ערום ועריה וגם אז היה מתהלך עם סובאי יין רקים ופוחזים ומצחקים." (קצור ח״י יהודה רשד״ל): „שבעוונותי לא נתקיים בי כי לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו׳ כי שלשה בנים זכרים היו לי כלם מבני עשרים שנה ומעלה, זה מת וזה נהרג וזה גולה ושתי בנות אחת אלמנה מחתן תמים למעלות אשר היה משיב נפשי ואחת נשואה בדוחק, ושבעתי מרורים עוני וכל צרה מיום היותי עד הנה לא אראה בנחמה בעה״ז ודאי." (ריא״ם בהקדמתו לס׳ זקני יהודה כ״י). נוסף על הצרות מבית ומחדריו אימה, גם מחוץ שכלה חרב, וכל הסבות חברו יחדיו אל עמק השדים, וילחמו את ריא״ם, וינס מפניהם ויפול בשחת זו תאות הצחוק, והעולה על כל הסבות היא טובת עמו שהכריחתהו להיות יוצא ונכנס בין שרים ורוזני ארץ אשר בביתם ובחומותם קהל משחקים ימצאו: „מהעסק משא ומתן שיש לרוב היהודים את העירונים הצוחקים, ופעמים רבות צריכים ללכת לישא וליתן עמהם במקומות שצוחקים שם, או בבית ועד הצחוק, או בבתי העירונים ממש, והם כמעט מכריחים אותם לצחוק." (פחד יצחק ה״ם של״ש) אכן נפלאתה אהבת ריא״ם לעמו מאהבת הגבורים לדעותיהם אשר בעדן הקריבו חיתם לממיתים, כי האחרונים יודעים שימותו, ויש תקוה לאחריתם כי לדור דורים ינון שמם; וריא״ם בשאר רוחו עליהם אבד את עצמו וכבודו בצחוק אך למען יעמיד רוח והצלה ליהודים [1]) ומשפתי צדיק נשמע אך קול דממה דקה: „עם ה׳ הסליחה, אם ירצה יכפר בעדי, והוא הבוחן לבות וכליות ישוב לאיש כפעלו!" —

---

[1]) העירני הד״ר ר״י לעוויזאהן משטאקהאלם כי כן „אמרו על הסופר המפואר לודוויג בארנע שהמיר את דתו למען נוצרים רבים יקראו ספריו אשר להם בהם מלחמת מצוה לטובת אחיו". וברוך היודע אם כיון בארנע לכך.— וגם אנשי טראיא לפנים לבשו בגדי שונאיהם למען לא יכירום בצאתם לישע עמם, כאשר שר ע״ז ווירגיל בשירו אענעיס.

פרק ששי

חפצו לעשות לו שם גדול בהגיון התלמוד, ספריו: מ ד ב ר י ה ו ד ה, ב י ת ל ח ם י ה ו ד ה, ב י ת י ה ו ד ה, וקורותיהם.

הקוראים! למה תביטו אחרי ריא״ם, תשובו תתפלאו בו איך הוא נלחם בעוז נגד תאות נפשו וידיו לא תעשינה תושיה, כרע נפל חלל לרגל תשוקתו לצחוק הקארטע והאותו על במותיו תדרך, שאו נא סביב עיניכם וראו ספריו היקרים מזהירים כספירים על שמי הספרות התלמודית: ,,הלמוד היותר השוב בעינינו מכלם הוא ההגיון בגמרא.'' (ש״ע ה״ב פ״ב ב׳). וכן א מ ר ה ב ו נ ה: ,,חביבה התורה על לומדיה היודעים ערכה וטובה . . . דברי תורה יקרים ליודעיה ומכיריה כפי היותם נחשבים לכלום מאת הסכלים.'' (מנחות ז׳). בשנת שס״ב בהיותו בן ל״א שנה הו״ל את ספר דרשות שלו ויקראהו בשם מ ד ב ר י ה ו ד ה. כל הקורא ספר זה אומר עליו ,,נאה דורש.'' [1]): ,,בששה שבועות ימים כתבתי וסדרתי אותם מתוך רמזי ראשי פרקים אשר היו כתובים אצלי והאומנים לוחצים, אני מגיש אליהם העתקה מחוקה והם מדפיסים . . . לזאת קראתי ג״כ שם הספר מ ד ב ר י ה ו ד ה הוא מלשון דבור, אולי תמצא בו פרי למוד מדבר כאות נפשך.'' (הקדמת מ ד ב ר י ה ו ד ה).

בשנת שפ״ה הו״ל ספרו ב י ת ל ח ם י ה ו ד ה הנהו מראה מקומות מכל האגדות על פי ערכין, ובהקדמתו שם הוא מספר כי גם ספרו ב י ת י ה ו ד ה כבר היה בעת ההיא ביד האומנים המדפיסים.

אבל מלאכי אלהים פ ג ע ו בו ויעכבוהו תשע שנים ולא התחיל להוציאו לאור עד שנת שצ״ד: ,,לא היה דבר אשר קויתי אויתי כל ימי חיי כמו לראות אותו מודפס מפוזר ומפורד בנפוצות ישראל, כי מובטח

---

[1]) אפילו בעל א י מ ת מ פ ג י ע (המשיג על ה א ר י נ ו ה ם) כותב בספרו זה (ח״ב פ׳ י״ד): ,,החכם ריא״ם בעל ארי נוהם היה דורש לרבים בעיר מודינה ורובי דרשותיו אסף וקבץ בספרו מ ד ב ר י ה ו ד ה, ומכותלי כתביו נראה שדרשן גדול היה ומצאה כביר ידו להצליח בפירושי הפסוקים והמאמרים על דרך המוסר.''

הייתי, היה לי ממנו זכות וכבוד ושם עולם לא יכרת, התחלתי הדפסתו כנ״ל אדר שצ״ד והשתרגו עלו בי מועדים רבים עד שנמשך הדבר עד חשון שצ״ה, ומקודם אלול שצ״ד הלשינו מפריצי עמנו דבר הדפוס אל הקטוורי והתם בית הדפוס ועמד כמו ו׳ חדשים סגור חותם צר אח״כ נפתח ושבו למלאכתם להדפים ספרי הנ״ל אשר נעשה כמעט כלו ע״י נכדי יצחק מן הלוים כי הבאותיו אל המלאכה ב׳ שנים . . .[1]) ויהי היום היה כ״ה אייר שצ״ה באו פתאום הנועדים לבית הדפוס ותפשו נכדי יצחק עם ב׳ בהרים מריעיו ונתנום בבית כלא יושבי השך ואת בית הדפוס התמו פעם אחרת, ותצר לי מאד כי בכל ההשתדלות הרבה לא יכולתי לבא לידי גמר הדבר להוציאו לחירות ובקושי התירו לו מקץ ט״ו ימים לצאת מהאפלה לאורה, אך בבית האסירים, ועמד שם ס״ו ימים ואני יוצא ובא כל היום בעמל וטורח והוצאה רבה, עד כי ה׳ רחם כרוב חסדיו ע״פ פסק הקרינטיאה קרימנאל יצא הפשי חנם יום כ״ח תמוז שצ״ה ובר״ה הנ״ל השלמתי הדפסת ס׳ בית יהודה.‟ (קצור ח״י רא״ג). ובהקדמת ספרו זה היה אומר: „לא תמצא בו מאמר שלא יהיה אגדה או דומה לה, שלא יוצא ממנו תועלת מחודש, ואם בראיה הראשונה לא ירמזון כן עיניך, דוק היטב, היטב הדק, כי דבור אחד מתחלק לכמה ניצוצות.‟ — ובסוף מסכת עוקצין אמר הבונה: „הגיעני לעת זקנתי להשלים עמלי זה במהדורא תניינא על מקורן של דברים היום כ״ז סיון השצ״ד שנת ששים וארבע לימי חיי בעיר ויניציאה המפוארה מקום מולדתי אשר מעשר שנים עד הנה היה עם לבבי לעשות לכבוד שמו.‟

[1]) באוצר הספרים, בן יעקב. אות ב׳ No. 319, בס׳ בית יהודה: מובאה הגהת רשמש״ש בוה״ל: „וחבור האגדות היה ע״י בן בתו ר׳ יעקב מן הלויים בהיותו בן י״ד שנה.‟ עכ״ל. ושגגה שיצאה מלפני השליט היא, כי חתנו של ריא״ם היה נקרא ר׳ יעקב מן הלוים ובן בתו לא יעקב יקרא שמו כי אם יצחק, ור׳ יעקב מאי עבידתיה בחבור האגדות? — והחבור כבר נשלם והיה ביד המדפיסים בשנת שפ״ה, כנזכר בהקדמת בית לחם יהודה והנכד היה אז בן חמש שנה, ונתאחרה הדפסת הבית יהודה עד שנת שצ״ד שאז היה הנכד בן י״ד שנה. ולא רק חבור האגדות אבל כמעט הספר כלו נעשה על ידו, באשר ריא״ם הביאו אל המלאכה ותהי המשרה על שכמו — משרת הבחור הזעצער! ותו לא מידי, כנלע״ד.

פרק שביעי

דעתו ע״ד אגדות חז״ל בכלל, באוריו על חלקי האגדות הנוגעים בהלכה בדעות ובמדות בפרט, מראה פנים שוחקים לת קו נים.

כאשר נתבונן על ס׳ בית יהודה אשר בנה הבונה הזה נתפלא על דעותיו העמוקות והחפשיות עד קצה האחרון. וראוי להזכיר תחלה השקפת ריא״ם על אגדות חז״ל בכלל ואח״כ נעיר על נגיעתו בהן בפרט, הוא היה אומר: ,,המבארים מדרש רבות מאגדות בדרך פלוסופי, ברוך היודע אם כוונו אומרים לכך. —״ (ארי נוהם פ׳ י״א). ומה רעים ומרים דברי הקול סכר (צד 31) ע״ד האגדות, לא אשאם על שפתי, כי הקולמוס והלשון בושים מהם בשוה להעתיקם כצורתם, ובכ״ז מודה שם על האמת כי נמצאו בהאגדות דברים טובים בדעות ובמדות, ואם נאמר אליו: יהודה! מה לך אצל אגדה כלך מדברותיך אצל מצות ודינים, אז ישיב: גם אלה לי לישועה, כי ,,מכמה מקומות בגמרא ידענו שהדרשות שהיו עושים אז הנקראות פרקא, היו מלמדים בהן מצות ודינים בפרטיהם, אבל לא אאמין כי יסופר מהם הדין גרידא בלי הקדמה והתפשטות בדברים, באגדות ומדרשים, בדעות ובמדות, מענין הדין שהיו רוצים לדרוש.״ (הבונה ב״מ ס״ד). [1] וע״כ אך חלקי האגדות הנוגעות בהלכה בדעות ובמדות בחר לו לנחלה ואך בהם ישוב יהפוך ידו כי מחם לתקונים תוצאות, ואותם ירה אבן לפנה לו לבנות עליהם ביתו בית יהודה, וכל מאמר ומאמר מפרושיו התחיל בשם אמר הבונה.

א. מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע (ברכות כ״ט). אמר הבונה: ,,אין התפלה הרצויה אורך הדבור אלא מעט בכונת הלב כמ״ש קהלת כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים. ואם הטרוד בדרך וסכנה באוי לו לקצר בתפלה, להיות כל ישראל כעת הולכים דרך הגלות ובסכנת המקרים המתרגשים עלינו,

---

[1] עיין בס׳ מאיר עין על סדר והגדה צד 8, רמא״ש. ווינא, תרנ״ה. שהעיר כי פתחו ודרשו באגדה קודם שדרשו ההלכות ואח״כ סיימו בדברי אגדה.

היה נכון להתפלל תפלה קצרה, היינו כסדר אנשי כנסת הגדולה, ולא להוסיף פיוטי פטפוטי מילין, ובתפלה זו שהורו לנו הושע ה׳ בקצור נפלא הראונו זה.״

ובזה הראנו גם הבונה הזה דרך קצרה וארוכה וכתב פה בקצור נפלא ממה שהרבה לדבר בארוכה ע״ד תפלה, ק״ש, ברכת הנהגין בקול סכל ד׳ 43—39 ישנם שם אחרית דבריו: „על כן יהיו דבריך מעטים.״ [1]) עיין הערת ר״ש ראבין בהעתקת הש״ע ד׳ 72—70

ב. הא לן והא להו (שבת ט׳). אמר הבונה: „יש ללמוד מכאן לשפוט בכל תקנות חכמים התלויות במדות, או אומנות, או הרגל כפי האנשים והמקומות . . . ונמצא זה במקומות הרבה מהגמרא, ולא מצער הוא הערה זו, אם היו חכמי חדורות רוצים לשים אליה לב.״

ג. עמד ר׳ יוחנן בן נורי על רגליו ואמר מה יעשו אנשי אלכסנדריא (שבת ט״ו). אמר הבונה: „לכן אמר שעמד ריב״ן על רגליו כלומר בזרוז רב להתנגד לר׳ טרפון ללמד על הכלל הזה כלו׳ וכיוצא בו בכל מצוה ומצוה.״

ד. המל את הגרים (שבת קל״ז). אמר הבונה: „אף כי אמר אלהים לאברהם זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך והיה נראה מזה שהנק״א ברית הוא לבד בין ה׳ וישראל תקנו חז״ל במלת הגרים.״ וכו׳.

---

[2]) „ואל יבהל את פיו הלץ ההוא לאמר: ככה אמר החכם כי ה׳ בשמים וכו׳ על כן יהיו דבריך מעטים כי לא מחכמה ידבר זה, לפי שכל אותו ענין על גודרי נדרים ונדבות ידבר כנראה מהמשך הפסוקים שם ולא מהשופכים לבם לפני ה׳.״ (ר׳ מאיר ראנדעגער אגרות יש״ר ח״ב צד 141). אמת הדבר כשהיה הראב״ע מגיע למקרא זה היה אומר כאן מצא בעל חוב לגבות את חובו מפיוטי הקלירי, אבל מזה איננו ראיה עוד כי כו כונת הפסוק באמת. — וראיתי בכתובים פי׳ מאיר עין על ס׳ שמואל מאת הרמא״ש שכתב (שמואל א׳ א׳ י״ב): והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה׳ וגו׳, והיא דבר שאינו ראוי. — עכ״ל הזהב והפחה. ותניא רמסייע לו מירושלמי ברכות פ״ד ותענית ה״א: „מחלפא שיטתיה דרבי לוי תמן אמר ר׳ אבא בריה דרב פפא ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה ע״י שרבתה בתפלה קצרה בימיו של שמואל שאמרה וישב שם עד עולם והלא אין עולמו של לוי אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה.״ כו׳. ולפ״ז נעים מאד פירושו של הרמא״ש בפסוק זה.

ת"ר גר שבא להתגייר בז"ה (יבמות מ"ז). אמר הבונה: ,,לא הקפידה עדת ישראל מאז להמשיך אליהם זולתם כי הם עם לבדד ישכון וארז"ל ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב קשים גרים לישראל כספחת."

והתלונה הרישית בהבונה היתה לקיל רעש גדול בהקול סכל צד 59 שכתב בגרים: ,,הוצרך למול ולטבול כל גר . . . . יודיעוהו מעלת המילה ושכרה אם ירצה למול הרי טוב ואם לא, יטבול ויהיה יהודי . . . [1]) והיה זה מיקר על העמים לשיוכלו לבא תחת כנפי השכינה או לקבל עליהם עול תורתנו אם יהיה קל ונעים ביותר אכן לעולם עפ"י הדב - אשר צוה משה איש האלהים כבר התיהדו גוי וממלכה כולה או יותר מאחת וקרבה גאולתנו" . . .

ה, אמר ריב"ה אין לך שיפה למדידה יותר מישלישלאות של ב"זל (עירובין נ"ח). אמר הבונה: ,,מאשר ראינו שאין כל הבל והבל ראוי למדוד בו כי לא בכל מדה יהא אדם מודד עצמו ולא לזולתו אלא כפי הזמן והמקרה והאנשים ולזה נקראו ההנהגות אשר בהן יתנהג האדם הטובות הן אם רעות בשם מדות, ואתה המעיין על יתר פרטי המאמר הלז תוכל לדרוש ותקבל שכר."

ו, תנאי היא (עירובין ס"ד). אמר הבונה: ,,יפה אמרו ז"ל התיר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו שהרי אמרה תורה ככל היוצא מפיו יעשה ולכן פתחה איש כי ידור נדר כלומר אם יקרה שידור כי לכתחילה לא יפה הוא עושה וא"ש טוב שלא תדור משתדור ולא תשלם כי אולי לא תשלם ותבא לידי הת"ה אלא שלשון הכמים מרפא שדרשו לא יחל הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו."

ושרו ליה נדריו (נדרים ע"ז). אמר הבונה: ,,לידור נדר על דבר שאפשר לעשותו בלי נדר קודם זהו שבא בכתובים שיש להמנע ממנו מכמה טעמים . . . שיכנים עצמו בדוחק לשאול עליו התרה והיתר נדרים פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו . . . וזהו ג"כ ישוב המחלוקת בנזיר דחד אמר נקרא קדוש וחד

[1]) בעל קול סכל שמע כדברי היחיד: ,,טבל ולא מל ר' יהושע אומר הרי זה גר." אבל הלכתא כרבים: ,,לעולם אינו גר עד שימול ויטבול." (יבמות מ"ו). ובעדיות פ"א משנה ו' ,,אמר ר' יהודה אם כן למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלם, שאם יאמר אדם כך אני מקובל יאמרו לו כדברי איש פלוני שמעת." והבן.

אמר נקרא חוטא הכל כפי הזמן והסבה והכונה ודו״ק.״

וכמו כן היתה תלונת ר׳ אבנר ש״ע (שחיק עצמות, והוא תלמידו של הרמב״ן שנעשה צדוקי): ,,גם במשפטים אשר ליהודים זה אצל זה יש דברים רעים ורחוקים מאד מקו היושר כגון מה שאמרו . . . הרוצה שלא יתקיימו נדריו בכל השנה יקדים בר״ה ויאמר כל נדרי.״ (קול סכל ד׳ 52—50). וע״כ לא נתפלא בראותנו כי השמיט ריא״ם אמירת כל נדרי בליל יום הכפורים בספרו ש״ע ח״ג ד׳ לבלי לתת פתחון פה לשטן. — וכונתו רציה בזה, אבל מעשיו אינם רצוים בהקול סכל ד׳ 58—57 שכתב: ,,נדרים ושבועות, הם עצמם אמרו היתר נדרים פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו כי ברור אמרה תורה לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה, ודבר יפתח יוכיח, אלא שאי אפשר לקלות הנפילה בהם לאיזה צד תקון, אשר אולי לזה אמר הכתוב ככל היוצא, כלומר לפחות דומה קצת למה שנדר אם לא יהיה אפשר בכל מכל כל, ולכן ראוי שיוכל הב״ד לפעמים לתקן בזה, אמנם לא יהיה הרשות בזה אלא לב״ד רשום וגדול, ובקושי יתירו לא כל דבר ולא לכל אדם אלא אחת מאלף לא שיחיד מומחה (ומומחתו נקלה) או ג׳ הדיוטות יאספו ובאמור מותר לך מותר לך יהיה מותר.״ (קול סכל ד׳ 58—57). והה׳ ישי״ר בהערותיו לא השיבו נכונה והיה צריך להשיב מה שהשיב ריא״ם בעצמו במאמר מגן וצנה צד 10: ,,כבר הורו הז״ל שיסוד ראיה מן התורה על זה הוא הליש מאד באמרם היתר נדרים פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו אכן באה הקבלה להם שיוכל חכם מומחה או ג׳ הדיוטות להתירם מפני קלות האדם להכשל בהם בכל שעה מכח הכעס המושל בו, ולא שבקת כל בריה שלא יעבור עליהם ויכעס בוראו. ועל כן אע״פ שלא רצתה תורה לבאר רשות זה לבלתי תת רוחב לב לאנשים שידרו בנקל מ״מ שייה בע״פ כח לחכמים או ג׳ הדיוטות שע״י פתח פתוח יתירו, כיון שאין לך דבר עומד בפני התרטה, ואפילו מי שחטא לה׳ ובהרטה נסלח לו ורחמנא לבא בעי, ואינו רוצה להכריח אדם שיקיים מה שנדר בשעה שהיה אנוס או חוץ מרעתו מפני כעס או התפעלות אחר, וסמכוהו ברמז לפסוק לא יחל דברו, הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו, אמת שיש לחכמים להיות יותר זהירים ומצמצמים בהתרות ולהשתדל שיהיו האנשים רחוקים מהנדר ומההתרה כל האפשר.״ וכן כתב ריא״ם בספרו ש״ע (ח״ב פ״ד ב״ג): ,,גם אין חפץ לה׳ בנדרים, אך אם פצה איש את פיו לנדור צריך לשמור מוצא

שפתיו . . . . ובכל זאת קבלו מעתיקי התורה שבע״פ כי בנדור איש או אשה נדר או איסור או שבועה להרע או להיטיב לנפשו ולא לאחר אז יכול רב מומחא או ב״ד של שלשה אפילו אינם סמוכים להתיר את הנדר ולהפר אותו.״

ז. משום תקנת השבין (גטין נ״א). אמר הבונה: ,,יש להקל ולא להחמיר אופן התשובה לחוטא לכל מין חטא ועון כי עקרה בלב כמ״ש וקרעו לבבכם.״

והד קול דבריו נשמע בקול סכל צד 49: ,,והעיקר להשיב לבבנו בתשובה ולא לסגף בלי כונה גופותינו על דרך וקרעו לבבכם ואל בגדיכם.״

ח. כמאן מקבלינן סהדותא מעם הארץ כמאן כר׳ יוסי (דחייש לאיבה) (חגיגה כ״ב). אמר הבונה: ,,שראוי לחכם לעיין ולשער השערה ישרה מי ומי יהיו הדברים שיוכל להקל בהם לעמו כדי לפרוק ממנו איבה להסכים עם מאמר הנביא האמת והשלום אהבו.״

אם כי לא אדע על מה השמיטו מדפיסי ווילנא דברי הבונה אלה, אבל זאת אדע כי מתאימים המה עם מה שכתב בספריו האחרים: ,,בזה״ז אנו יושבים בין עמים אשר נמנה ונגמר עליהם כי לא עכו״ם הם.״ (ש״ע ח״ב פ״ח א׳): ,,להתנהג עם העמים במשא ומתן חבירה ודרך ארץ ראוי להבחין בין זמן לזמן ולהתיר כמה דברים שלא להטיל ולהרבות שנאתם עלינו כי רבה היא בעת עבדתנו אשר יש לנו לבקש למצוא חן בעיניהם כל מה שנוכל בלי עברה על דתנו.״ (קול סכל צד 55).

הצגתי לפני הקורא איזה דוגמאות מהבונה אשר ריח תקונים נודף מהם, והם הם הדברים שכתב ג״כ בספריו האחרים וכולם מתאימים יחדו, ועדים נאמנים המה על הארי זה שלא היה כשועל היושב ומצפה בחורבה בשעה שהוא רואה אדם לאיזה צד יברח, כי לבו לב האריה לא חת מפני כל, והוא עמד בפרצות והרים כשופר קולו, כזה ראה וקדש! —

פרק שמיני

דעותיו החפשיות לאו בפירוש אתמר, אלא מכללא אתמר, השתוות הדעות בין ה ב ו נ ה ובין ה ק ו ל ס כ ל, השגות בעל מ נ ן ו צ נ ה.

בר קפרא אמר לפרה הדיוטית שהעמידוה בעליה לשוק, אמר רדיינית היא ומשוה תלמים היא אמרין אין רדיינית, אילין מכותיה דאית בה מה אינון ? — (רות רבה פ״ג).

המתבונן בעין חודרת על רמזי ה ב ו נ ה במקומם יראה כי לא על חנם כתב ריא״ם: „כמה פעמים קנא קנאתי באלה מן היהודים כי אין ספק אצלי היות חלקם בחיים הנצחיים יותר בנקל מיודעי בינה החוקרים ודורשים בשפע נפות בתורה ובחכמות ועוף יעופף שכלם, ואין כל אחד יונתן בן עזיאל שכל עוף הפורח עליו מיד נשרף, ויגיעה רבה תצטרך להם להסיר העולה על רוחם ממה ש א י נ נ ו ב ד ר ך ה י ו ש ר הגם כי סוף סוף נרש יגרשוהו בידיעתם.״ (א ר י נ ו ה ם פ׳ כ״ו). כי באמת לא נתן ריא״ם גבול להבקרת עד פה תבא ולא תוסיף, רק כאיש חפשי חקר עד מקום שיד הבקרת מגעת, אבל מזימותיו כל יעברו פיו, וכבושים היו תחת לשונו, ולדעותיו החפשיות בחר לשון ערומים: „כי הלשון קולמוס הלב, בעקימות שפתיו כפי העת והשומעים. — וקראוהו לשון הכמה כי לא רבים יחכמו להבינו, כי אם בעיון, כמו שאמר שפתי חכמים יזרו דעת יאמרו לפעמים דעת בדרך זר למען לא יובן בנקל להמון שומעיהם.״ (ה ב ו נ ה עירובין נ״ג).

ריא״ם כנחש בריח ירתיח מצולה וישים כמרקחה ים התלמוד, יכה גלים הנה והנה, מנחיריו יצא עשן, וכידודי אש מפיו יתמלטו, אחריו יאיר נתיב, והוא מלך על כל בני שחץ! —

לא יבריחנו בן קשת ממאמרם ז״ל: „מאי מברך אשר קדשנו וכו׳ והיכן צונו? רב אוירא אמר מלא תסור (דברים י״ז) רב נחמיה אמר (ש״ם ל״ב) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (שבת כ״ג). ועוד אמרו ז״ל באותו ענין: „שמא תאמר אם יש בהן ממש מפני מה לא נכתבו?

אמר קרא עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר." (עירובין כ"א). תשובות כאלה אינן מספיקות לריא"ם. כי הוא ישיב (ישיב אפילו סובין! —): „אצלי הטענות תשובות, והספיקות תירוצים בקיום ההתנגדות. —" (א ר י נ ו ה ם פ' א'): „אם היות שאין על המכחיש להביא ראיה על הכחשתו כמו שיתחייב המקיים להוכיח! —" (ק ו ל ס כ ל צד 14).

א. יום כפור שחל להיות בחול (שבת קט"ו). א מ ר ה ב ו נ ה: „אם יראה שלא ישמעו לו ימציא המצאה לומר להם בשם איזה גדול ממנו כמו שעשה רב יהודה ורבא."

ובעין השד הביט ריא"ם על הז"ל כאלו ה"ו מעשיהם התמימים מתאימים עם עצתו היקרה בזה, וע"כ מלאו לבו לדבר רתת: „קראוה גם היא בשם התורה תורה שבע"פ, ואמרו שהכל נתקבל אי מסיני או מהנביאים." (ק ו ל ס כ ל צד 30).

ב. אלה המצות (יומא פ') א מ ר ה ב ו נ ה: „אמר דע"ה תורת ה' תמימה כי גדר התמים שלא יקבל לא תוספות ולא חסרון וכן צוה ה נ ו ת ן א ו ת ה לא תוסיפו על ה ד ב ר אשר אנכי מצוה אתכם היום ולא תגרעו ממנו ולכך אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה כי הוא קיום העולם וכמו שמבריאת העולם ואילך אין כל חדש תחת השמש כך מ נ ת י נ ת ה ת ו ר ה ו א י ל ך א י ן ל ח ד ש ב ה ד ב ר כ"ש ש ל א י ה ו ל ו י ד י ב"ו ב מ ע ש י ו י ת ב ר ך וזה תפארתה."

רוש ורעל מסוך בכוס זה אשר ביד ריא"ם והגישו אל פי הקוראים כמו יין המשמח אלהים ואנשים, ויגנוב את לבבם כי כונתו נגד „הנביא" שאינו רשאי לחדש דבר. — אבל באמת דבור זה של הבונה מתחלק לכמה ניציצות ב ק ו ל ס כ ל, ועליו בנה מצודות והרמים נגד תורה שבע"פ ואחריו המון ספקות ימשך: „כמעט כל המצות תחת כסות שם סייג, ופירוש, שינו והחליפו והוציאו אתהן הוין לכונת מסדרן כמו שיובא על כל אחת מהנה במקומה בע"ה. ולא ישימו לב כי פה מלא לדבר ויד חזקה לכתוב היה לו ל נ ו ת ן ה ת ו ר ה ובינה יתירה לצוות מצות ולהניחן בדברים יביאו האדם בנקל לשלמות חמרו וצורתו כאמור, לא דקדוקי נערות קשי העשות והקיום מוצאים מדבריו בדוחק." (ק ו ל ס כ ל צד 22): „הם אוסרים לקיים מצות התורה לעשות סייג למה שהוסיפו הם במצות השבת, כאלו לא הקיפה ידיעת נ ו ת ן ה ת ו ר ה כל מה שיוכל להתהוות בצווי מצותיה וקיומן על נכון." (ש ם צד 29): „והנה

במקדש נמצא מליקה בעוף והשחיטה בקרבנות, ולא נתבאר בהם שום אחת מההלכות האלו בשחיטה, ואין ספק שנתבאר הכל יותר בדיוק בדבר הקרבנות מכל יתר דברי ההדיוט.״ (שם צד 52) : ,,כ״כ ביאורים בפרטי נתיחת הקרבנות ותנאי מומיהם ואיך אפשר שדבר כולל לכל האומה לא יבארנו הכתוב ביאור מספיק בכל דיוקיו.״ (שם, צד 53) : ,,בשר וחלב לא אסרה תורה מעולם [1]) אלא לא תבשל גדי בחלב אמו כמשמעו דוקא כי הלא כותב התורה היה יודע לומר לא תאכל בשר וחלב כמו שאמר לא תלבש שעטנז ופירש צמר ופשתים יחדו.״ (שם, צד 54) : ,,טבילת כלים תקנו עליה ברכה אשר קדשנו וצונו והיכן צונו ? — יין נסך לא נמצא בשום פסוק אפילו רמז קל מזה.״ (שם, צד 55) : ,,יבום וחליצה עינינו הרואות בפירוש שצותה תורה בעיקר על היבום ובמקרה על החליצה . . . ונפסקה הלכה מהם דהאידנא מצות חליצה קודמת למצות יבום, וי״א דכופין להלוין, כאלו לא ראה יה ולא הבין אלהי יעקב העתיד להיות בדורות הבאים ויבאו האנשים לתקן תורתו.״ (שם, צ״ד 64)

עתה יבחנו נא דברי הבונה יומא פ׳ עם כל דברי הקול סכל אלה אם לא כד בכד ישאו אם במאזנים יעלו יחד. —

ג. וכן מצינו במשה רבינו (נדרים כ״ה). ,,אמר הבונה: ,,לא יועיל (?) לכותב התורה או גזרת המלך להזהר בדבריו עד שימשך מהם כונתו לקיום מצותיו, כל עוד שהעם יהיה לבם להרע ולא ירצו לשמע להם, כי כל לישנא משתמע לכמה אנפי וכל עוד שיתראו הפצים בפתרון המלה בדקדוקה יותר יתרחקו מן הכונה האמתית כאשר קרה לעדת הקראים ולמגלים פנים בתורה שלא כהלכה.״

ולפי הנראה ריא״ם כונן הציו על יתר לירות בלב הקראים ובמגלים פנים בתורה שלא כהלכה, אבל באמת הציו לחז״ל יפעל, וידמה שהוא עושה בזה : ,,כמו שעשה האבן עזרא שמתוך וכוחו עם צדוקי אחד כמנהגו לדבר דברי אמת בפי בעל שקר כמה פעמים ודי בזה.״ (קול סכל צד 53). [2]) ובכל תושיה יתגלע כי ,,רגיל הוא המאמר אצלי שמסדר תורה לעמו לא זכה שתשאר קיימת להיות כפי כונתו ממש

[1]) ,,אסור לאכול בשר וגבינה או במאכלי חלב ביחד, אסור היוצא במסורת הרבנים. —״ (ש ע ח״ב פ״ז י״ג).

[2]) וממש כעין זה יאמר ה׳ מ. ל. ראדקינזאהן בספרו תפלה

בלי תוספות או מגרעת . . . אך למשה ארוננו ע״ה לא הועיל אמרו ברור לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוך היום ולא תגרעו ממנו . . . ולא שוה לו לזכור המצות תמיד בשם דברים וידבר אלהים וגו׳ לימר שיקחו לעולם דבריו כפשוטן והרגל המבטא מחובר לשכל, כי מדבריו נטו . . . הזהירה תורה באמור את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו לשמור את מצות ה׳ אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם, ואין ספק שכך יקרא עובר המוסיף כגורע לעשות חג המצות שמינה ימים כמו לעשותו ששה, והבן והפלא מאמרו הדבר הדבר ולשמור את מצות ה׳ כי הורה שיקויימו הדברים כפשוטן.״ (קול סכל ד׳

למשה צד 103 : „אלה החפצים להודיע לעם את הדבר לאט עמם, יעטו אותו במעטה אומר המנגדים, יביאו ויבארו את כל דבריהם ויגמגמו כנגדם בדברים חלושים או ידחום בקש — כן עשה הב״ע, והארי נוהם.״ (הארי נוהם? צ״ל כן כתב הקול סכל! —) ותבלענה השבלים הדקות ושדופות קדים של ראדקינזאהן את השבלים המלאות של הקול סכל, ומראיהן רע כאשר בתחלה והנה חלום! — „ושקר העידו בהראב״ע כי בתהפוכות ותחבולות יעשה מלחמה עם התורה שבע״פ כי לבו רד עם אל כאחד משלומי אמוני ישראל ובכל בית הקבלה נאמן הוא, כמו שתעיד עליו הקדמתו בפירוש (הקצור) על מראות דניאל : „מימי הנחל הנובע מים זכים וברחקם ממנו תרמסם רגל ויתערבו בם מים זרים על כן היו הראשונים אשר היו אחרי הנביאים רחבי לב ויד דעת האחרונים תקצר ואין משגת לקצה תבונתם . . . על כן נשען במצות ובחקים ובמשפטים על דבריהם ואף כי הדברים עתיקים כי הם ז״ל דרשו וחקרו היטב דרכי התורות עד שהוציאו לאור כל תעלומי המצות ופירושי המקרא מלבד החקים פעם יפרשו במשמע ופעם יוציאו דבר מתוך דבר ופעם ידרשו ופעם יסמכו ופעם יאמרו אלה דברי יחיד ובכלל אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו.״ עכ״ל הקדמתו ובפירושו הארוך הנדפס לפנינו : „ומשכילי עם זה דור אנשי המשנה ז״ל.״ כו׳ וכן דבריו בשה״ש (בפעם השלישית) : „שני שדיך הם שתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבע״פ. כו׳ שררך. סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה. בטנך, סנהדרי קטנה. אני חומה שומרת דת הייתי תורה שבכתב ושבע״פ.״ וכל משכיל המבין בפירוש הראב״ע לשני הספרים האלה יודה : כי חשב הראב״ע רמזיו ודרושיו בהם לפשט גמור.״ (הפליט ר״ש זקש. ברלין, תר״י. ד׳ 41—40). ועיין בהקדמת הראב״ע לפירושו על התורה שהדפיסה יעלינעק ז״ל. (בית המדרש רא״ה וויס ח״א ד׳ 19—14). והראב״ע חלקו עם מי שחושדין אותו ואין בו, וכל אלה המוצאים עליו עתק מפיהם אינם אלא טועים, ועליהם ישיר המשורר והמקובל ר׳ מ״ח לוצאטו : „לא יחזו כי אם על פי החפץ וכל ישמעו אזנם כי אם כאשר יחפצו או כאשר ידמו! —״ (לישרים תהלה).

28 — 22—21). עינינו הרואות כי מה שאמר הבונה יומא פ׳ (סימן ב׳) הולך שלוב יד עם מה שאמר הבונה בנדרים כ״ה (סימן ג׳) ובערו שניהם יהדו ואין מכבה בהקול סכל כי לכלם שפה אחת ודברים-בטלים אחדים.

ד. ראש ב״ד אומר מקודש (ר״ה כ״ד). אמר הבונה: „והיה מחכמת נותן התורה להשאיר גזירת ראשי חרשים שמהם תצא תורת המועדים לבית דין הגדול שבכל דור ודור והם יודיעום כמו שאמר אשר תקראו אותם רוצה לומר תכריזו ותקראו אותם אתם למען יהיה זאת לאות על צורך ואמתת תורה שבע״פ.״

וממש כעין זה יאמר ריא״ם: „שיש להאמין שלכתחלה ובדעת מכוונת הניח ה׳ יתברך בתורתו דברים בלתי מבוארים או צוה מצות סתמיות שהיטב היה יודע ויכול לבארם, כדי שיצטרכו ללכת אחר באורי הראשים שבכל דור, כהן נביא או שופט או חכם שיהיה, הן לתת המשרה על שכמו ושישמעו ראשי העם להם ותהיה אימתם מוטלת עליהם וילמדו להם משפטי צדק ועבודת ה׳.״ (מאמר מגן וצנה צד ד׳). ובדבריו אלה הקדים הרפואה למכה אשר הכה אח״כ בקול סכל (ד׳ 31—30): „היו כולם מוצרכים לשאול את פיהם על פרטי המצות ולכן לא כתבום על ספר ונתנו טעם דברים שבע״פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב למען בכל עת ועת יצטרכו להם ויכבדום וינשאום . . . ולא יצטרכו ישראל בכל רגע לראשיהם ולא יוסיפו עוד מצות ותקונים ודקדוקים לאין תכלית . . . כי במה ישתררו החכמים והנשיאים על דורם אם לא יהיה להם הדרוש ופלפול . . .״ והן הן הדברים אשר הוא היה אומר בספרו ארי נוהם (פ׳ ט״ו): „לא הורשה באומתנו לכתוב ישום דבר מתורה שבע״פ כי ע״פ הדברים כרת אתך ברית, דברים שבע״פ אי אתה רשאי לאומרם בכתב: והיתה זו חכמה נפלאה מהמציאה על ככה, כי בזה היה כח בית דין יפה וכולם צריכים להם ומנשאים ומגדלים אותם.״ על דברי הארי נוהם אלה עשה מכפר כתנים המקובל ר׳ יצחק אייזיק מסובאלק בספרו מגן וצנה: „אוי לעינים שככך רואות דברים מרים כלענה יוצאים מרב מפורסם לא תהיה כזאת בישראל שתהיה כונתם להתנשא ולהתנגדר על ההמון, והם דברי קרח במהלוקתו עם משה ומדוע תתנשאו. —״ נמצא אנו למדים כי רעיון רוח של הבונה (ר״ה כ״ד) הולך אל המגן וצנה, וסובב אל הקול סכל, סובב סובב הולך הרוח בהארי נוהם, על סביבותיו שב הרוח! —

ה, אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי (יבמות ק"א). אמר הבונה: „אמנם כאשר זו חזיתי שנם הוא אשתמוטי קא הוה משתמיט מהם בעקיפים שלא לשלם את נושיו, ומתנכר בחוטם נכרי, קורא אני עליו וחנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם."

ובאשר בשאט בנפש אמר הבונה את דבריו נגד אבא בר מניומי שהיה אחד מן האמוראים, ע"כ השמיטו מדפיסי ווילנא את דברי הבונה אלה, ושרי ליה מארי׳ לֿ הבונה שסותר בזה דברי עצמו ע"ד הנהו דבי ריש גלותא (שבת קכ"א) שאמר הבונה: "ויותר נח לי לאמר דהנהו ריש גלותא היו פרוצים מאד, כבמס׳ ברכות פ"ד. ובפרק מי שאחזו, דהוי מצערא לרבנן ואפילו בשבת הביאוהו לפני ר"ג ומבקשין שיפרע להם חוב בשבת." ומפני אנשי אלמות כאלה ירא אבא בר מניומי וסתר פנים שם לו מפניהם. ובעל מגן וצינה טוען בשם עצמו דברי הבונה אשר הבאתי בזה[1] ומוסיף לאמר: "בלי תפונה לא היה לאבא בר מניומי במה לשלם ואונס רחמנא פטריה ע"כ היה מטמר עצמו."

ו, א"ל רב עמרם לרבה היכי פשיט מר איסורא ממונא, א"ל תרדא. (ב"מ כ׳) אמר הבונה: "רב עמרם ורבה כל אחד מהם עברו חוק המוסר זה לשאול שלא כענין להקשות מדבר פשוט לגדול ממנו בבהמ"ד בפרסום שאם היתה קושיתו קושיא היה נשאר בבושה, וזה להשיב שלא כהלכה בדברי גדוף לומר לו תרדא משועמם וזה כשנתנו אות על הדבר ממרומים שנשבר עמוד בית המדרש כל אחד הוכיח על פניו לחבירו שהיה ללמד לו שלא טוב עשה כנגדו."

למימרא דכל דבור לשון קשה (מכות י"א) אמר הבונה: „אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו פירשתי שגם שם ענינו דבור קושי והיא הוכוח שעושים הת"ח במלחמתה של תורה ונראים כאלו מחרפים זה לזה."

ור׳ יהודה היה נותן בהם סימנים לענין זכירה: "לגמרא, שנים מתוכחים בהמיה רבה." — (לב האריה פ׳ ז׳): „רגלי עמדה במישור תמיד ג"כ בישיבות ההלכה ובקיאות הדינים ודרך הפסק כאשר לכל הנקרא

---

[1]) במדה שאדם מודד מודדים לו וע"כ בא בעל ענף יוסף על הע"י (יבמות ק"א) ולקח דברי הבעל מגן וצנה ככתבם וכלשונם, ולא הזכיר בן יוסף כי הן הן הדברים הכתובים בהקדמת מגן וצנה.

בשם רב ומורה יאות ובעיון לא יהר"ף לבבי מימי ר"ל לא הייתי מהחריפים ומשוננים בפלפול וצועקים לעשות מן „פי"ל פו"ל ומין פו"ל פי"ל" עליהם אני רגיל לומר עטרת ישיבה בדרך צעקה תמצא." (הקדמתו לס' זקני יהודה, ב"י): „ורק בחכמה זו החזיקי שאין לה הכרע וכל המבלבל משובח, וצועק . . . בישיבות יהיה לראש." (קול סכל צד 31): „בתי מדרש המכונים ישיבות שמה מתאספים לפלפל הרבנים ותלמידיהם, אבל מבוכה גדולה בצעקת וכוחם בלי סדרים ונראה כאלו חומרי ההלכות ההן מיוחדים לכך." (ש"ע ח"ב פ"ב ג'). ולצדקה יחשב לו אשר היה בספרו ש"ע פרקליט ומליץ יושר על רבר זה למען לא ילעגו עלינו בני הנכר.

ז. ת"ר ממזירי ונתיני טהורים (קדושין ע"ב). אמר הבונה: „אין להתפאר בגדולת היחס כי ברבות הימים ומה גם לבני ישראל אשר נתפזרו בכנפות הארץ לא יוכלו להגיד אבותם עד למעלה ומי יודע מוצאם היאך ויש מתגאים ביחוסם ואולי הם מאותם שכתוב בהם נשים בציון ענו או דומיהם." —

את דברי הבונה אלה העיר ר"ש ראבין על מה שכתב ריא"ם כי אין יחוס לכהנים: „אעפ"י שרבים מחליטים כי קיימו וקבלו גם בגלות במסורת איש מפי איש יחש אמת וצדק לתולדותם מבני אהרן ושבט לוי בכ"ז אין להם משפט וצדקה על כל מאומה." (ש"ע ח"א פ' י"ב ג'). וכמו כן שאל הקול סכל צד 53: "עכשיו למה יהיו קודש ולמי יתנו מתנת כהונה? —" ובבכור אדם: „אין שום מעלה לכהן ולא דבר מקודש בזמן הזה."

ח. א"ר יוסף זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא (נדה ס"א). אמר הבונה: "אפשר שישארו כמה דברים אסורים עד הנה מותרים או בסור הסבה, ובכן יהיו מצות בטילות לעתיד לבוא לא מפאת עצמן והשתנות בתורה אלא שלא יצטרך עוד לנהוג בהן והבן מאד (!).

הנה כן ראינו את ריא"ם מתהפך בלשונו, ברצותו מרחיב וברצותו מקצר, הקורא לתומו יתענג על דבריו כי נעמו, והחוקר רואה את הבונה כאלו קורץ בעיניו ומורה באצבעותיו, הך הכפתור וירעשו הספים! — ע"כ יאמרו המושלים: "וכמה יבנה ויהיה חייב!"

פרק תשיעי

מאמר מגן וצנה, וס' קול סכל מעשי ידי ריא"ם המה.

לא באתי בפרק העבר להראות גודל סרחון הארי"ה המת רק באתי להראות את לובן שניו. — ונמלצו דברי ריא"ם שאמר: "בא תבא ותגע אל פי ואל תירא מהיותו פי אריה כי בשובה ונחת הוא יהיה לך לפה מליץ ומותר." (הקדמת פי אר"י ה). ובשעה שעלה על דעתו חקירות הפשיות "ממה שאיננו בדרך היושר" אז שם ערפל התולתן, ורק פקוחי עין יביטו מבעד לצמתן, ולאנשים כאלה כשם שלא ייטיבו כך לא ירעו. אבל לעיני המון הרואים אותן הבדיל בין הטמא לטהור למען לא יחולל הקודש, וכא"ז"ר עפלה נפשו בו ורצה לשלח רעיוניו חפשים בלי מתג ורסן וידע היטב כי העולה על רוחו היה לא תהיה לו לכבוד ולתפארת; או אז בנים זרים אשר הוליד לא אסף אליו הביתה ולא קרא שמו עליהם, רק הטילם לתוך שוק הסיפרים ואמר בני איש פלוני אלמוני הם, ואם נשאלהו מה שמו ואיה עיר מגורו, ומי העיד על אמתת דבריו? — אז יעננו: "איש כסיל שמו, והיה דר אז באמבורגו, ובקשו ממנו נכבדים מן הספרדים להשיב אותו דבר" (מגן וצנה צד א'). ואחרי כל הסימנים מובהקים האלה, עוד יסיתנו לבנו בספק אם לא ריא"ם בעצמו הנהו השואל והמשיב כאחד. ואין לסמוך על העדים הערבים בעד אמתת דבריו כי ערבא ערבא צריך. — אבל אחת היא לנו אם ריא"ם המתיק בפיו רעה אשר נגד פניו, או אפיקורוס האמבורגי השליך ארץ כל תפארת ישראל, עלינו לתת יקר וכבוד לריא"ם בעד כונתו הטובה, ומעשיו הרצוים, שהיה מגן וצנה בעד היהדות התלמודית, וגזרה היא מלפניו שיפלו סותרים בידבונים. אף חכמתו עמדה לו לשים לאל כל השאלות ולגרש כל הספקות, רוח ה' תניחנו, וממנו כבוד חכמים ינחלו הז"ל.

לא כן היה גורל ספרו השני שאגת אריה נגד הקול סכל. גם פה עשה ריא"ם זר מעשהו ויארוב על פתח בית אמתי בן רז[1] וילדי

---

1) „שם זה ע"ד מליצה מן לץ אחד אשר כתב שטנה שלו נגד רז"ל." (אגרות שי"ר צד 163) והח' יש"ר כתב בארוכה עד"ז בס' בחינת הקבלה.

נכרים אשר הוליד הטילם ג"כ לתוך ביתו של הקול סכל (כמו שעשה להכסיל האמבורגי. —) ואחרי כן בשאגת אריה יצא לקראתם אבל עד מהרה קול מליו נחבאו ותשובותיו נשארו מעל, כי בהעתק הנמצא בפארמא לא נמצאו תשובות השאגת אריה על כל הקול סכל רק על שני פרקים הראשונים והשאר חסר, וראוי לדון את ריא"ם לכף זכות כי כבר היו התשובות נכונות עמדו וחעלן על ספרו ונאבדו מאתנו (חבל על דאבדין!) וע"כ נשאר הכ"י חסר.

גזרתי אומר כי המאמר מגן וצנה וספר קול סכל רב מחולל ויוצר שניהם הנהו ריא"ם בעצמו, וכאלו שכחתי ח"ו מה שכתב רי"ק: "הנה ברור כשמש שהאגרת מגן וצנה המיוחסת לריא"ם אינה ראיה נגדו כי מזויפת היא." (בית תלמוד שנה ג' צד 285). וניתן טעם (לפגם) באשר כתוב ההפך בס' בחינת הקבלה! שהיו המתקנים אומרים אין תפילין מן התורה, נטפל להם ר' שוה"ה ואמר שוטים זו מנין לכם? ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה, חוץ מסיפר אחד שהיה מפטפט כנגדו ואמר: "הלא כן כתב ריא"ם בקול סכל." קרא עליהם: הוי האמרים לרע טוב ולטיב רע. ומה זו ראיה מהקול סכל? הלא אותה השאלה נשאלה ג"כ במגן וצנה וריא"ם הכה על קדקדה! ותמה תמה אקרא על אלה הרוצים לפריק מעליהם עול היהדות התלמודית וסומכים באשר ריא"ם הנהו הכותב הקול סכל. הלא בזה גחלים המה חותים על ראשם כי הנשאר מהשאגת אריה הנהו מהאה נגד כל הקול סכל, וסוף מעשה במחשבה תחלה, ואם מעט להם, הלא ימצאו עוד הרבה תשובות בהמגן וצנה. והקול סכל מה כי ישאלו ממנו? משל לפלוני ששאל: נעשה תנור של חמאה וימס? ודבר רי"ק הוא ואין להאריך בבטולו. —

לולא ר' אלעזר דייטש יאלצני להאריך עוד מעט בענין זה, כי הוא היה אומר: "ס' שאגת אריה ומגן וצנה שניהם מזופים א') הנם כתובים בסגנון הספרות החדשה, ב') מאסיפת ברונשווייג דעותיהם. ג') ישות הספרים האלה לא נודעו עד הדפסתם." [1]

---

1) *The epochs of Jewish History.* by Prof. G. Deutsch of Hebrew Union College Cincinnati. „Schaagath Aryeh" Goritia 1852 edited by Is. Sam. Reggio. and „Magen we-Zinna" published by Geiger. Breslau. 1856. Both books are forgeries, although they have been credited to Modena by Graetz, Cassel and other Historians and recently by N. S. Libowitz in an article published in

ואני אומר הלאנכרבמיש כלנו! הלא כס׳ בית יהודה כהסכמותיו על ספרים אחרים, הלא כאשר מצאה ידו לכתיב כל ספריו בסגנון הספרות החדשה כן לא קצרה ידו לערוך השאגת אריה ומגן וצנה. כאשר יעיד עליהם כל קורא מבין כי כתובים המה בסגנון המיוחד לריא״ם לבדו ולא לזולתו.

ב׳) יותר מעשרה נסיונות נסיתי לפני הקורא דעותיו של הבונה והן הן אותן הדעות מהקול סכל ומאסיפת ברונשוויינג. (עיין פ׳ ז׳—ח׳). ומדוע יגרע הקול סכל מהבונה?

ג׳) ספק לא יעלה על לבנו אודות מציאות הספרים ט״ם נתגלו בדפוס באשר ריא״ם בעצמו הזכירם, ס׳ שאגת אריה הזכיר בהסכמתו לס׳ אלים: ״באמונות ועקרי הדת כשלו איש באחיו ועור ינהיג את העור והטובע הולך אחר הנטבע כאשר נהגיתי באצבע קטנה ועשר צווחות צוהה עזרתי נגדם במאמר קראתיו שאגת׳ אריה...״ וכתב וחתם הסכמתו זאת: ״ויניציאה עשרה לחודש מנחם שפ״ט.״ וערוך מאתמול תפתה הקול סכל, שכפי הזמן הרשום מאת ריא״ם בא אליו בשנת שפ״ב.

וכבר יצא מוניטין בעולם מהשאגת אריה, כנראה מקינת פראנסים בס׳ שירים[1]) המתאונן על הזמן הרע בזה״ל: ״אוי כי שלה ידו שניה, והשכיר חציו מדם חלל ושביה, וינצל עיר ויניציאה מכל עדיה, ותשאר ערום ועריה, יום עוררה קשת הזמן הבוגד על הגאון יהודה...

אי שאגת אריה וקול שחל ואיך

רמו, ושני הכופר נתעו!...

(מתק שפתים, קראקא, תרנ״ב, ד׳ 97—95.)

בהטורים האלה ימצא הקורא זה השער להס׳ שאגת אריה על הקול

---

his excellent Hebrew magazine „Ozar Ha-chochma“ New-York. 1894. it would require a book to prove this statement. However it may suffice that the language is modern that the ideas are those of the Braunschweig conference. That the books and their existence were unknown until published.“

(Menorah. vol. XVII. No. 6. P. 361.)

[1]) לפי דעת פירסט נדפס ס׳ השירים בשנת ת״ח (באותה שנה שמת ריא״ם), עיין רמש״ש ברשימתו לכ״י ברלין צד 36, ועיין אוצר הספרים בן יעקב אות ש׳ No. 642.

סכל. וכ״כ ה״ה השאגת אריה ידיע עד כי רק בו בחר פראגס״ם ואותו הרים על נס.

ובהקדמת קול סכל הוא מזכיר את המגן וצנה, שחכם אחד אמר לו: „ומי כמוך יוכל לענות כסיל כאולתו רגיל ובקי כאשר ידעתיך בוכוחי האומות והנוצרים על כל בני דורנו ומגן וצנה לתורתנו.״

הנצנים נראו בארץ בשנת שע״ו וכעין דוגמא מהשאגת אריה היתה אגרת מגן וצנה: „אח״כ נעתקה ללשון איטלקי אם על ידי המחבר בעצמו (המזכיר ח״ו עמוד 233) או ע״י אחר. ואחרי כן העתיקו ללשה״ק הג״מ יצחק פאציפיקו וקרא שמו אגרת תשובות המינים (והיא כעת אצלי, בכ״י) כפי שכתב טעמו בהקדמתו: „ונ״ל לקרא שמה אגרת תשובות המינים אגרת זה שמה אשר קרא לה המחבר.[1]) ולא ספר תשובות המינים כך קראתי לה.״ (ר׳ שוחה, בית תלמוד שנה ג׳ צד 208).

ובאמת המאמר מגן וצנה הנהו העתק מהקול סכל רק נמצאו בו איזה שנוים, וע״פ הרוב מפאת העתק ללשון לועז, לדוגמא: א.) מדרך ריא״ם להזכיר את הרמב״ם בתוארים גדולים (עיין להלן פ׳ י״ח) ובמגן וצנה יכנהו „רמב״ם״ בלי שום תואר כמו שנהוג בלשון לעז. ב.) שהשיב: „עוד ידע ויבין לו שדברה התורה בלשון הקודש ולא בלאטין . . . ואף המעתיק בלאטין אמר ציד״קים צידי״ר״. (שם צד ז׳) אזן מלין תבחן כי ראיות אלו לא בשפת קודש מקורן. ג.) באשר המאמר מגן וצנה היה כתוב בלשון נכר על כן היה זהיר ריא״ם מכל לעג והתול נגד חו״ל בשאלותיו לבלי לחלל שם שמים. וכאשר בטני באבות תבקע להשמיע קול סכל אז ידבר אלינו יהודית.

---

[1]) כנראה כוון בזה אל מה שכתוב במגן וצנה: „ריש מילין נאמר לשתהיה זאת אגרת תשובה ולא חבור כאשר היה צריך בזה״ ובזה מסר מודעה כי הנהו מכין את עצמו לחבר חבור שלם בנדון זה כמו שעשה באמת אח״כ בהקול סכל, ובמו״צ דף ו׳ ע״ב יאמר: „האם ישאלוני באולי איך אפשר שימצא (אליהו) באלף מקומות מילות כדרך ע״ז אף אני נשיב אמרינו להם על פי דרכם ואם לא עת ה״. ובאמת השיב ע״ז בקול סכל צד 10 באמרו: „באשר ראיתי כל זה בשחוק השקאקי צריך שיהיו עיניו ולבו על לב התיבות בזמן אחר מוצאיהם ומובאיהם ומצב ומבט כל אחד עם חברו, ובערך לבורא הכל לא יפלא שיעשה זה ברבוי אין מספר״.—

ואין להתפלא מדוע חזר לשאול אותן השאלות בקול סכל אשר כבר שאל והשיב עליהן במגן וצנה באשר ידענו את ריא"ם לדרשן, ומטבע הדרשן לפשוט צורה וללבוש צורה, ולהחליף דרשה אחת באופנים שונים, וכל רעיון ורעיון הלביש בכמה לבושים. ולפעמים העתיק דבריו ככתבם וכלשונם. (עיין להלן פ׳ כ׳ הסכמתו לס׳ השירים, והבונה ערכין י"א).

פרק עשירי

מה שכתבו אודות הקול סכל רשד"ל, רש"ל רפאפורט, ר"נ פאלאק. העלילה שחח׳ יש"ר בעצמו בדה הק"ס. בהערותיו לא קלע אל המטרה. ראדקינסזאהן השתמש בדברים שאינם שלו. מה שהעיז הח׳ יש"ר נגד הרמב"ם ומה שאמרו עליו רצ"ה חיות ור"א אמוזג. רש"ל רפאפורט מדבר רתת בראותו הק"ס. ר"א גייגר תובע עלבונו של ריא"ם.

,,ראיתי ס׳ שאגת אריה וקול סכל הוא חדוש גדול מאד הדבר ברור למעלה מכל ספק כי קול סכל הוא גם הוא מלאכת ר׳ יהודה אריה והרב ההוא היה שונא חכמי המשנה והתלמוד יותר מהקראים, והיה רעפארמיסט יותר מגייגער. זה ר"כ שנה! ובאיטאליה! !" (אגרות שד"ל צד 980).

,,אני חפץ שיודע הספר ההוא, אך לא על ידי, אני אשמח אם יתפרסם הס׳ אך לא על ידי". (שם, צד 993).

משפט מעקל הוציא רשד"ל על ריא"ם ,,שהיה שונא המשנה והתלמוד יותר מהקראים והיה רעפארמיסט יותר מגייגער". ורשד"ל טרם ידע כונת ריא"ם בהקול סכל, אמנם ישנם רמזים בהבונה אשר אין רוח חכמים נוחה מהם אבל סתומים וחתומים היו לפני רשד"ל ולא היה לו כל צדקה להפטיר בשפה על ריא"ם ולהניע אחריו ראש, ולשמחה מה זו עושה רשד"ל אם יתפרסם הקול סכל?—

,,הנה חדש מקרוב הוציא לאור (או לחשך) איש אחד חכם בעיניו הוא הנודע בשמו יש"ר (בלשון סגי נהור) ספר אשר קרא בשם ,,בחינת הקבלה" ובו דברים מרים נגד אמונת תושבע"פ, תסמר שערת בשרו שכל (של כל) קורא תמים באמת; כי זה האיש מחליט ומביא

ראיות (בדויות וכוזבות) כי התנאים בעצמם לא ידעו עוד דבר מתורה שבע״פ וכזה וכזה תאכל חרבו המרצחת״. (רש״ל רפאפורט. ישורון, קאבאק, תרכ״ה. צד 84).

„נח היה לאיש יש״ר אילו היה גורף ביבין ואל יקרא שמו על הס׳ הזה״. (ר׳ גבריאל פאלאק, הכרמל שנה א׳, נו׳ 15, ד׳ 141—142).

„חוקרי הזמן החלו לעורר ספקות על מחבר ס׳ קול סכל וישו להאמין כי לא ריא״ם כתב אותו אלא אני בדיתיו מלבי כדי לשים מחשבותי בפי אדם גדול, וכשמעי תלונתם הוכרחתי לכתיב בלשון אשכנזית התנצלות אשר קצת ממנה נדפס ע״י החכם המפורסם מוהר״ר פיליפזאהן נ״ו. v. All. Z. d. J. 1854, P. 120 ואז קם ידידי הר״ר שטערן יח׳ להחזיק בימיני ולהעיד על מציאות הכ״י בפא״מה כי הוא עצמו העתיקו משם והביאו אלי, תראה דבריו במכתב עתי ווינער מיטט׳ של הר״ר מה״ל דף ס״ו״. (ילקוט יש״ר צד 182). ודבריו אלה נשנו ממנו נ״כ באוצר נחמד ח״א צד 127. (וע׳ במבוא לבחינת הקבלה שלו.)

ואני בעניי לא זכיתי לראות דברי יש״ר מה שהשיב לרודפיו אל היקם חרפתם אשר חרפוהו במה שאמרו עליו כי תלה את עצמו באילן גדול הריא״ם ולפי דעתם הוא בעצמו ברה הס׳ קול סכל ואינני יודע מה השיב ע״ז, אבל רשאי אני לומר כל החושד ביש״ר כמהו אינו אלא טועה, ועתיד היא ליתן את הדין, איככה נוכל לחשדו כי הוא זה מחבר הק״ס הלא הרבה פעמים הראה בהערותיו אל הספר זה כי לא הבינו ולא מצא בו ידיו ורגליו, ואיש אשר אלה לו מן הדין היא שאיננו מחבר הק״ס. ועל פי שנים עדים יקום הדבר.

א „ריא״ם בקש לו משען ועזר להפקת זממו מן הפסיק באיוב ד׳ יו״ד: שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו לפי שראה כי יש בו ג׳ שמות נרדפים, אריה שחל כפיר, יורו שלשתם על שמי יהודה אריה... אך בחלק השני מן הפסוק הודיע כונתו האמיתית, כי תחת מלת וְשִׁנֵּי כתב וּשְׁנֵי, ותחת כפירים כתב כּוֹפְרִים ותחת נִתָּעוּ כתב נָטְעוּ ידיו, . . . וזהו פירוש המליצה „ושני כופרים נטעו ידיו״, כלומר שתי מיני הכפירות האלה הכלולות בשמות הנזכרים (שאגת אריה וקול שחל) שתיהן נטעו ידיו של ריא״ם, מעשה ידיו שתיהן, והוא הוא המתהפך בשתיהן כחומר חותם מן הקצה אל הקצה ומתראה כמקיים מה שהוא חפץ לבטל וכבונה מה שהוא רוצה להרוס; זהו פירוש הדברים אשר כתב ריא״ם בשער החבור״. (הח׳ יש״ר בהערותיו לבחינת הקבלה

צד 81). ובאמת כוון ריא״ם בשער חבורו: „שאגת אריה על קול סכל ושני כופרים נטעו ידיו״. כי בשאגת אריה יצא להשיב נגד השאלות אשר לדברי כסילות יחשבן ואך קול סכל הנה „ושני כופרים נטעו ידיו״. את האיש כסיל האמבורני, ואת הקול סכל האלקלעהי, כי השאלות בשני הספרים האלה אחוזות כגחלת בשלהבת, וע״י השאגת אריה שני הכופרים נתעו, וכאשר הבין ר״י פראנסים (עיין לעיל פרק תשיעי) ודברי החי׳ יש״ר אינם ישרים בזה.

ב הקול סכל אומר: „לא מצאו ידיהם ושכלם לעיין בחכמת מעשי בראשית ומעשה מרכבה לדעת את ה׳ מידיעת טבעי הנמצאות והלימודית והאלהיות אף כי אלה אסרו והחרימו המעיין בהן, והוא מין ואפיקורס . . . ואושר הנפש לא יושג לפי דבריהם אלא בם, הויות דאביי ורבא״. כו׳. (ק״ס צד 31). ובידוע כי המשל אהוב נפש הדרשנים הוא לזאת הביא ריא״ם אח״כ המשל הארוך במוסר ן׳ כספי לבנו שסים את דבריו: „למה לא ישוה פסוק או הוראה ודעת מציאות הבורא או אחדותו הגדולה לכף חולבת קצת״. — ורצה להראות בזה שיתר שאת להחקירה במעשה בראשית ומעשת מרכבה על הויות דאביי ורבא, כמו שהיתה באמת טענת חכמי פרובינציה. „דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבא״. (סוכה כ״ח): והח׳ יש״ר לא ראה ולא הבין העוקץ החד אשר טמן שם דורש תמים זה, וכתב בהערותיו: „כאשר מצאתיו (להמשל) בלי הודעת הטעם מרוע נכנס זה בדיבור תוך פרקי ס׳ הקול סכל כן הצגתיו פה״. (בח״הק צד 145). ובאמת המשל והנמשל ערוכים זה נגד זה דבר דבר על אפניו.

עתה נראה נא אם יעמדו דברי החי׳ יש״ר נגד ריא״ם במה שאמר עליו: „בפה חנף התחיל להמליץ בעד הקבלה״. (בח״הק צד 255) „ובקרב לבו גמר והחליט שלא לכתוב עוד לפי שהיה קשה לריא״ם למצוא תירוצים ומענות נגד מה שהוא עצמו טוען ומקשה״. [1] (שם, צד 268). ובאמת לא היה קשה לריא״ם למצוא תשובות על השאלות ששאל הקול סכל ושכחה היתה לפני החי׳ יש״ר מה שכתב ריא״ם במאמר מגן וצנה: „הגיעה עדינו השגית או שאלות פלוני אלמוני נגד תורה שבע״פ כו׳ ולא הוצרכתי להרבות העיון למצוא

---

[1]) „שאחרי התחלתו לכתוב מצא הטענות יותר חזקות מאשר דמה בתחלה ולכן לא עצר כח לגמור המלאכה עד תומה״. (החכם די רוסי. דבריו מובאים באגרות יש״ר ח״א צד 40). והחי׳ יש״ר הבליע פה את דבריו מבלי הרעת כי המאמר מגן וצנה מבטל הרעה הזאת.

להן מענה כי לא ראשון הוא ולא מהיום הוא מי ששאל כאלה ויותר מהמה". (מו"צ דף ג' ע"ב). למשל השאלה נגד תפילין בקול סכל צד 38 נשארה בלי תשובה השאגת אריה עליה אבל אותה השאלה ותשובתה בצדה נמצאה במגן וצנה׳ ואף הבדל קטן יש בין שתי השאלות: בהמו"צ לא נכנס בחקירה אודות המחלוקת בביאור עשית מצות תפילין, ובהק"ס מפטפט בשאלתו: "רש"י ור"ת לא ידעו איך היו מסדרים הפרשיות בתפילין ולא ראו זוג תפילין מקדמוניהם." [1] (שם, צד 27). ושאלה של הבל היא, וכי זו בלבד רצה הר"ת לחדש ולשנות מהמנהג המפורסם הלא כזאת רצה לעשות ג"כ במזוזות הבתים, ובספר תורה שבהיכל [2]) וכך היא דרכה של תורה שתתחדשנה מחלוקות בביאורי המצות, וידוע מאמרם ז"ל: "בשעה שעלה משה למרום מצאו

---

[1]) ובחטאת ריא"ם שלא האמין בנלגול נתגלגלו דבריו בס' תפלה למשה מאת ה' מ. ל. ראדקינזאהן. שכן כתוב שם בהפתיחה: א') „המחלוקת החלה מימות הרמב"ם ורש"י בעת שלא יכלו למצוא גם זוג אחד תפילין לעיין עליהם." (שם צד 2). ב') „מפני שלא ידעו הדין עם מי ושלא מצא גם זוג אחד תפילין לעיין איככה נסדרו." (שם צד 6) (בחלק החקי: ג') „וחטרון ראיה בימי ר"ת שהחלה המריבה לצמוח, מפני שלא היה אז גם זוג אחד תפילין מתוקנים." (שם צד 25). ד') „שלא היה באפשרי להם לברר הדבר ע"י ראיה בתפילין של אחד מגדוליהם." (שם צד 30). בחלק המעשי: ה'). „לא נשאר להם גם זוג אחד לעיין בהן איככה נתקנו ונסדרו בימי הגאונים." (שם, צד 76). ו') „לא נשאר להם גם זוג אחד תפילין לעיין בהן ולברר הדבר." (שם צד 79) בחלק העיוני: ז') „רואים אנו שגם אחרי רש"י ור"ת וכל הדור ההוא לא נשארו תפילין מסודרות." (שם צד 130). אעפ"י שראדקינזאהן חלק את דבריו אלה לארבעה ראשים, פתיחה, חלק החקי, חלק המעשי, חלק העיוני: אבל קלסתר פניהם ופרצופיהם דומין זה לזה והקול סכל מדבר מתוך גרונם! — ועודנו מתאונן: „הספר נתרחב מאד והוצאת הדפים אשר רבו למעלה לא איכל עוד נשיא." (תפלה למשה צד 143). משל למה הדבר דומה, לאותו תינוק שהיה תפוח ומוטל באשפה וכשאמר לו אליהו אמור בכל יום שמע ישראל כו' אמר לו הס שלא להזכיר בשם ה', והוציא יראתו מחיקו ומחבקה ומנשקה עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ, ונפל הוא עליה, לקיים מה שנאמר ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכם (סנהדרין ס"ד). ונוסף על מה שלקח מהקול סכל עוד גמר קיחה קיחה, ולקח הרבה דברים מבעלי החלוצים, ואומר במליצת האדומי: „קום רדוף אחרי האנשים במקומם ומצאת דבר זה נאמן לפניך, כי לא נכון להרחיק נדוד מכונת הפרק."

[2]) עיין בס' אבק סופר מר' אהרן חארין. פראג, 1828. במאמר:

להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך אמר לו אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות אמר לפניו רבש"ע הראהו לי אמר לו חזור לאחוריך הלך וישב בסוף שמונה שורות ולא היה יודע מה הן אומרים תשש כחו כיון שהגיע לדבר אחד אמרו לו תלמידיו רבי מנין לך אמר להן הלכה למשה מסיני נתיישבה דעתו, חזר ובא לפני הקב"ה אמר לפני רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי? אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני." — (מנחות כ"ט). אין ערוך ליופי מליצת המאמר זה למבינו על בוריו.

והנני חוזר לעניני. גם השאלה ע"ד ברכת אקב"ו: בק"ס צד 39 נשארה שם בתיקו, אבל אותה השאלה בעצמה היא השאלה י"א במו"צ דף ג' ע"א ותשובתה בצדה שם דף י' ע"ב וכ"ב השאלה ע"ד ימים טובים של גליות: בק"ס צד 48, תמצא אותה במו"צ דף א' ע"ב, ותשובתה שם בדף ז' ע"ב. והשאלה במילה: בק"ס צד 58, הועלה על שלחן ריא"ם במו"צ דף א' ע"ב, והיטב להשיב עליה שם דף ו'—ז'—ח'.

מהדוגמאות האלה נוכל לשפוט כי לא קצרה יד ריא"ם להשיב על כל השאלות החמורות (?) שבקול סכל: "ובפרט השאלה נגד כללות תורה שבע"פ וכדומה לנו שבהתיתה יותרו כל האחרות ששאל ושיוכל לשאול עד עולם." (מו"צ דף ו' ע"ב). אבל לאסוננו של ריא"ם ולאסון היהדות התלמודית נפל הקול סכל בידי הח' ישי"ר, איש אשר: "לא אהב להעמיק החקירה, שאב מעל פני המעיין המים אשר צפו על שפתיו ולא חפש אחרי מקורו." (רא"ג ע"ד הח' ישי"ר באוצר נחמד ח"א צד 129), ובכפה חנף אמר הח' ישי"ר: "הרשות לא יעבור מן הכח אל הפועל בעבור מה שאכתוב זולתי אחרי שיסכימו בו ראשי אלפי ישראל." (בח"הק צד 86), ואחרי מסירת מודעה זו העמיק הרחיב המדורה ובשצף קצף השליך בה כל חמדת ישראל! הרומאים החריבו את היכל ה' אשר בית אבנים חזותו, והח' ישי"ר החריב את היכל ה' הרוחני, וזרחה השמש על מצחו ויחי לשחין פורח אבעבועות, וממנו נפץ על פני כל העם.

וכשם שהיה הח' ישי"ר עני בדעת הק"ס, כך היה עשיר בעזות

"תשובה על ענין הפרשיות בבתי התפילין." (ולא נחוץ לעיין בכל חלקי הבכורי עתים כי כבר חפש שם ראדקינזאהן ולא מצא את שאהבה נפשו . . .).

נגד הרמב"ם: "ובע"כ שלא בטובתי הנני מוכרח להגיד, כי אפילו איתן התלונות הישנות אשר עוררו הקדמונים (נגד הרמב"ם) לא היו רגילים על לשוני והעתיק בלי חפוש ובדיקה ובלי עיון במקור הדברים רק המשתדל ידבר והמשורר ינענע לו ראשו, והאומר והמסכים שניהם סדרו דבריהם כאיש חולם חלום." (רצ"ה היות במאמר תפארת למשה צד ד׳). ונראה לי מה שהיה אומר ר׳ אליהו אמיזאג: כצעקתה הבאה על הרמב"ם ז"ל עשה כי העיז להבר את ספרו יד החזקה ולא שאל תחלה את פיהם ע"ה, ויגדל עונו עוד יותר, כי לא הניח מקום חלק ופנוי שיכתובו "המשכילים" הסכמתם על ספרו זה. — ודפח"ח.

תסמר שערת בשרו של רש"ל רפאפורט בקראו את הקול סכל ומדבר רתת: "ותחת אשר קרא לעצמו בונה סותר יקרא כי סותר באמת (?) כל התורה, ועד מהרה נתתי לו שם ויד בין איזה הנפים וצבועים אשר לבשתני נמצאו גם בעמנו כן אצלו החכם יש"ר מקנדיאה, וכן בעל אמונת הכמים ודומיהם אשר הקדימו עוד מכבר את טאלעראנד במאמרו הנודע כי הדבור ניתן לאדם רק לכסות את רוע לב והם הוסיפו לחשוב כי הקולמוס ניתן רק להיות תמונת מתעות ומשנית כל עובר בדרך החיים." (אגרות שי"ר צד 208).

אמת הדבר כי לא ראינו את ריא"ם שיתאמץ לעמוד לימין בעלי אגדה ויעמל לאמת ספורי רבב"ח כמו שעשה הרב שי"ר בערך מלין (אשמדאי) אבל ג"כ לא ראינוהו עוד שיכתוב בשם עצמו: "בימי אביי ורבא התחילו ללמוד מס׳ עוקצין כדי להרבות פלפולים והויות" (תולדות ר"ה הערה ל׳): "נכנסו בתלמוד ספורים בדאים ומנינים גם תוספות ממאוחרים בהלכות." (תולדות ר"נ הערה מ"ה). וכמה איתרע הוקתיה של התלמוד בכלל ע"י דברים כאלה. (המבקר יה"ש ז"ל החלוץ ח"ד צד 63). הנה רש"ל קורא לאנשים כריא"ם הנפים! צבועים! הלא המבוזים ממנו יכולים לאמר לו: טול קורה מבין עיניך! —

"ראו נא האיש הזה ריא"ם כל ימיו דרש במקהלות דבר בכבוד התלמיד ולימדיו ויחבר ספרים אשר ינשאוהו ויהי בהחבאו בחדריו הרק את שניו ושפך בוז עליו ויטמן את דבריו וישנה את טעמו צבוע הוא איש הוא בלי אמונה ובלי מעלות המדות לין וחסר מוסר הוא אל תשימו לב אל מכבדיו בוזו לו גרשוהו מבתיכם ולא יזכר שמו ביניכם!

בעת אשר חי האיש הנכאב הזה ריא"ם ז"ל נברה יד האמונה הבלתי נצמדה עם החכמה וביד חזקה שלטה על הלבבות ותרדה בם בפרך ויהי קצף וחמה שפוכה על כל אשר יעז לעקור חרוליה ונעצוציה ויהי גן

החכמה נעזב וישרי התורה והתעודה כסו פניהם שמיר דמיונות ושית אמונות כוזבות, מה יעשו אז ברי לבב פקחי עין ? הֲיָרימו קולם על פני חוצות ויגלו את כל לבבם לתת חרב ביד הפתאים המקנאים להרגם ? כמה נפשות טהורות אכלתם החרב והאיש ועצימים הרוגי קנאת הדת המדומה ! מה יעשו ? ישמו מחסום למו פיהם עצרו מלים אם גם בלבם בערו כשלהבת והציקתם רוח בטנם, האיש הרב יוסף מקנדיאה והאיש הנשא יהודה ממודינא קנאת האמת אכלתם פעם יחרישו ופעם ילחמו. פעם במגלים טפח ופעם במכסים טפחים ידברו אל אנשי דורם אולי יפעלו בקרבם אולי יסירו מהם המסוה הגס המעור עיניהם אולי ירפאו מעט ממחלתם ויהי בעת כאבם נעכר ואש צרבת בערה בקרבם ולא יכלו עוד לשאת את מכאובם וישפכו את לבם בחיק אוהב נאמן מכסה דבר או גלו את כל רוחם אל ספר הנעלם בזמנם ויקום לדור אחרון וישימו את דבריהם בפי איש אחר וילבישוהו את בגדיהם. ועתה יקימו אנשים שאננים וסרוחים על מטותם ויקראו לאנשים כאלה התמימים בלבותם — צבועים חסרי מוסר ובני בליעל ! אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה !״ . . . (ר״א גייגער, אוצר נחמד ח״א ד׳ 130—131). הנה כן נטושה המלחמה על פני השדה אודות הקול סכל באשר לא עמדו על האמת לדעת כונתו ומטרתו, ע״כ קמו שרים משחו מגן, וריא״ם קורא עליהם : אני שלום וכי אדבר המה למלחמה.

פרק אחד עשר

ירא מדבת ההמון, מה שהעיז נגדו ר״י סרוק, הסבה שלא הדפיס איזה מספריו. זכרונו העצום, הדברים שלא זכר. נאה דורש, טוב דרשותיו.

רוח ריא״ם העשוי לבלי חת גם הוא נכנע לפני דבת המון העם כמו שהתאונן בתשובתו לתלמידו ר׳ דוד פינצי השוכן במצרים בספרו בן דוד נגד אמונת הגלגול : ״שאלת ממני הבן יקיר להגיד לך דעתי באמונת הנפשות אם תתגלגלנה כאשר האמינו קצת, שתבא נפש האדם אחר מותו בגוף אדם אחר וקצת מהם בגוף איזה בעל חי שיהיה, אם לא ? דע כי אם שאלני אחר בדבר כזה הייתי מדיחו מעלי בדברים ואומר לו בפה ולא לב ישוה, כי אחרי רוב החכמים אני הולך וגם לי לבב כמוהם, יען כי עולם כמנהגו נוהג וכל המשנה ממטבע שנטבע בלב ההמון ידו על התחתונה

להקרא או ככל או כופר, אמנם לך אשר אהבת עולם אהבתיך כי יצא הלצי לא אשקר באמונתי. . ."

והנסיון היה לו למורה הדך כי כל המשנה ממטבע שנטבע בלב ההמון ידו על התחתונה שכן יתאונן בספרו א ר י נ ו ה ם פרק כ"ו: "כל איטאליא ידע מה שקרה לי עמו (עם המקובל ר"י סרוק) מגאיתו לשחקים בסעודת מילה, אשר באנו לדבר על ר' מאיר, תוכו אכל וקליפתו זרק, שכמעט זרק בפני להם שלם מן השלחן בלי טעם וענין." (אמר הבה"ד הזעצער: אין להתפלא ע"ז דכתיב: הן נזבה את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. —) ואולי מיראתו המת המון העם לזאת לא הדפיס את ספריו: מאמר מ ג ן ו צ נ ה. ק ו ל ס כ ל ו ש א ג ת א ר י ה" א ר י נ ו ה ם. ב ן ד ו ד. כי ירא על נפשו לתת להם מהלכים בקרב ההמון.

ואעפ"י שחש למה שיאמרו הבריות בכ"ז היה לועג להשבעות, ובבואו ללמוד לאדם דעת לעזור הזכרון שאל בשחוק צדיק תמים: "מי שמך לאיש לצוות על מלאכי יום כו'. לא איש זרוע אתה לצוות ולפקיד על צבא המרום במרום, לשנות טבעך או כי ישרתוך רפאל וגבריאל ליהושפט בן אחילוד המזכיר." (ל ב ה א ר י ה פ' ה'). וריא"ם בתחבולות יעשה מלחמה עם השכחה בספרו זה, ונוסף על היותו בעל זכרון עצום מטבעו, עוד הציב לו ציונים וסימנים לעזור הזכרון בכל החכמות ועסקי בני אדם, ואין התורה נקנית אלא בסימנים: "אני כמה פעמים דמיתי ועלתה על לבי כי אם מן השמים יאמרו לי שאל מה אתן לך לא אשאל ולא אנסה לקבל מאת ה' כי אם זכרון עצום[1] יען בהיות עתה כל החכמות

---

[1]) ובכ"ז פורה שר של שכחה היה מצוי אצלו הרבה פעמים. א") העיר ר"א צווייפעל על מה ש א מ ר ה ב ו נ ה (כתובות ס"ה): "ז"ש שלמה (?) הע"ה זנות יין ותירוש יקב לב, ולא אמר זנות ויין אלא בסמיכות כלומר זנות הבא מיין ותירוש יקח לב ומבלבל דעת האדם." ובאמת לא לא אמר שהמ פסוק זה מעולם, אלא כתיב הוא בהושע וכתיב באמת זנות ויין. (הכרמל שנה שלישית נומ' 31), ומדפיסי ווילנא תקנו מעוות זה, זכרה להם אליה לטובה! ב') במאמר מ ג ן ו צ נ ה דף א' ע"א הביא ריא"ם הכתוב במשלי ג': "כתבם על לוח לבך ענדם על גרגרותיך. ובאמת כתיב: קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך. וראג לא העיר ע"ז. — ג') ב ק ו ל ס כ ל ד' 26—28 ריא"ם מביא פעמים הכתוב משלי ו' קשרם על ל ו ח? לבך, ובאמת כתיב קשרם על לבך, שלא שייך קשירה על הלוח, וטעות זה מובא בהראב"ע (שמות י"ג ט'): "והיה לך לאות על ידך יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמרו כי לאות ולזכרון על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך גם וקשרתם לאות על ידיך כמו קשרם

כתובות על ספר גברא דלא חכים ולא טפש אשר יקרא ויזכור הכל יגיע למדרגה קרובה לכאורה לשלמה בן דוד . . . ומה נכבד היום אם דורש תמים אותם זכר ולא שכח פסוק או מאמר או הדוש או מוסר או דבור יפה אשר חשב לדבר ולומר בדרשתו ברבים, כי נכון לבו בטוח , ויבטה בשפתיו בלשון ממהרת, כמה יערב לשומעיו ויהללוהו בשערים." (ש ם פ׳ א׳).

הקורא! לך נא אחרי אנהגך אביאך אל בית הכנסת אשר ריא"ם

על ל ו ח (?) לבך תמיד (משלי ו׳)." ו ה ק ו ל ס כ ל כפרא למוד מדבר ידע דברי החולקין על התושבע"פ והביא את דבריהם עם המקרא המשובש כמו שהוא בהראב"ע. והח׳ יש"ר בהערותיו לא לבד שלא העיר ע"ז, אבל הוא הזכיר פעמים פסוק זה באותו השבוש. [בח הק ד׳ 152—150). ומרגלא בפומיה דחכימי טעות זה שכן גם מוהר"ץ חיות כתב : „גם עקר ענין תפילין לא ידענו רק מכח הל"מ פירוש המצוה דהרי אפשר לפרש בתורה וקשרתם לאות גו׳ כמו קשרם על ל ו ח (?) לבך. (מאמר בל תוסיף דף ג׳ בהערה) ומה פלא על המבקר יה"ש שהביא דברי מוהר"ץ אלה ב ה ח ל ו ק מחברת ה׳ צד 14 ולא העיר ע"ז כמשוש דרכו בקודש וכמו בן ר"א צוויפעל במאמרו ט ו ט פ ו ת הביא הכתוב המשובש זה איזה פעמים בשם ריא"ם ולא העיר ע"ז, ובמרוצת דבריו אמר ג"כ בשם עצמו : „ההתדמות עם הפסוק קשרם על ל ו ח (?) לבך." (ה כ ר מ ל שנה רביעית צד 20). וכמו כן ה׳ מ. ל. ראדקינזאהן בספרו ת פ ל ה ל מ ש ה כתב ב ש ם ע צ מ ו בהקדמת ספרו צד 3 : „לאות ולזכרון, טוטפות הם כמו קשרם על ל ו ח (?) לבך." ובצד 101 הביא הכתוב המשובש זה בדברי הראב"ע. והעתיק ג"כ מס׳ ידידיה דברי ה ב ו צ ר ע ו ל ל ו ת : „והטועים אמרו שכל המצוה היא רק מליצת הלשון כמו קשרם על ל ו ח (?) לבך." (ש ם, צד 103) ועל כלם לא העיר מאומה, כמה לא חלי ולא מרגיש האי גברא ! - וכן רעהו האב"ן קראכמאל בספרו ע י ו ן ת פ ל ה היא מפלפל עם המל"ר ע"ד התפילין וגם הוא הביא הכתוב קשרם על ל ו ח (?) לבך (ש ם, צד 33). ונתקיים בהם המשל מחברת העורים (חובת הלבבות) שכל אחד מהם שם ידו על שכם חברו עד שהגיעו אל הפקח אשר בראש החבורה המנהיגם. ואם קרה מקרה להפקח קרה לכל המקרה ההוא ויתעו מני דרך ! — ד׳) ב ק ו ל ס כ ל צד 41 כתב ריא"ם כי בעזרא י"ז כתיב : „ואף יין ענבים וכל משא ומביאים בירושלים ביום השבת" כו׳ ע"ז העיר הח׳ יש"ר כי טעה ריא"ם באמרו שפסוק זה נמצא בעזרא ואינו כן כי הוא בנחמיה י"ג—ט"ו. ה׳) בס׳ ש " ע ח"א פ׳ י׳ ג׳ כתב ריא"ם שעזרא הסופר העתיק מספר תורה אשר כתב משה בידו ממש כמו שנאמר בס׳ ע ז ר א פ"ח ובאמת נמצא זה בנחמיה (ש ם). ור"ש ראבין העיר : „נראה מזה שגם הרב די מודינא קרא לספר נחמיה בשם עזרא." ויוכל להיות כי גם פה טעה ריא"ם, באשר ב ק ו ל ס כ ל הזכיר נחמיה לחוד ועזרא לחוד והחליף עזרא בנחמיה והרשים עזרא י"ז, והוא בנחמיה י"ג, ט"ו.

דורש שם: "כל העם יושב איש איש על מקומו בשלום, והדרשן מתעטף בטלית או גם בלתי מעוטף, והוא נשען על "העמוד" ומתחיל בפסוק מסדר השבוע הנקרא נ ו ש א הדרש ואח"כ מזכיר איזה מדרש המכונה מ א מ ר ובהקדימו גם מצדו איזה מבוא ובהציעו לשומעיו איזה ענין המתאים עם תוכן פרשת השבוע הוא מרבה להביא פסוקים ממקרא וביאורים מחכמים." (ש"ע ה"ב פ"א ו').

בבית הכנסת השלך הם, השומעים יקשיבו רב קשב להדורש אשר תוך כשל אמרתו: "אך אל הפרוכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו (ויקרא כ"א כ"ג) ע"ז תני רב כהנא מתוך שנאמר אך אל הפרוכת לא יבא יכול לא יהיו כהנים בעלי מומין נכנסים בין האילם ולמזבח בתוכחת מגולה לעשות רקועי פחים ת"ל אך חלק כו'. נראה ע"ד מליצה להכנס בין האילם ולמזבח בתוכחת מגולה לעשות רקועי פחים לרדד ולפשט לבות רשעים ומקשי לוולתם אין צריך שיהיו כהנים דהיינו ת"ח ומוכיחים בעלי מעשים טובים ושלמים, ומצוה בתמימים. אבל אם אין שם התמימים במקום שאין אנשים השתדל להיות איש נכנסין בעלי מומין כי ה נ ו כ ח א י ן ל ו ל ה ש ג י ח ב מ ע ש י ה מ ו כ י ח כ"כ אלא יראה אם התוכחה היא מפאת עצמה ראויה להתקבל וכן בטהורי לב ונקיי הדעת, ואם אין שם טהורים נכנסין טמאים. אך אידי ואידי כהנים הן ישראלים לא וישלא כל עם הארץ וסכל יטול את השם, אמנם לענין טמא דהיינו אשר ל א ט ה ו ר ב מ ח ש ב ו ת י ו או בעלי מום ח ו ט א ב מ ע ש י ו איזה מהם נכנס להוכיח? חד סבר דטמא נכנס דמשתרי בעבודת צבור ו ה' ל ב ד ו י ר א ה ל ל ב ב ו ל א י ד ע ו ב ו ק ה ל א נ ש י ם. וחד סבר בעל מום נכנס דמשתרי באכילת קדשים ליהנות עדיין מכל דבר שבקדושה כי לא חלל חלק הנכבד שבו הוא ח ל ק ה ד ע ת, אע"פ שחוטא בדברי ם ג ו פ נ י י ם לאשר שערי תשובה לא ננעלו" (ה ב ו נ ה סוף עירובין)

פעם שנית שמעתי את ה ב ו נ ה דהוה קא דרש: אמר רב ס"ת שיש בו שתי טעיות: "עלה בדעתי שס"ת שיש בו טעות עד כמה יתקן או יגנז ניתן להדרש על אדם שיש בו עבירות עד כמה יהא נקל עליו לתקן אותם בתשובה ואם רק אחת שלמה חלק מצוה בשלימות יצילהו מלי מהעבירות אם הם מהנקראות חסרות או יתרות הן אלה קצות דברי ימו ואתה ערוך במלין תוכל." — (ה ב ו נ ה מנחות כ"ט).

פעם שלישית התבוננתי אל מה ש א מ ר ה ב ו נ ה: בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו: "כשאין בריר לנו הסרון באדם אין לבקש ולבדוק אחריו יותר, ע"כ בבית שהוא אפל לא היו מבקשים

אורה לנגעו״ (ה ב ו נ ה הולין ט׳). ובדרשותיו אלה שמעתי את קולו, קול לו קול אליו, והחלטתי הממנו, הפיך בהן והפוך בהן דריא״ם כולו בהן.

נרדו נתן ריחו בהיכל מלך: ״תזריע מצורע שפ״ט״ שמע דרשתו בבהכ״נ אחי מלך צרפת עם הרבה משרי גדולי צרפת גם חמשה כומרים היו שם וייטב בעיניהם עד כי הרבו גם שרים אחרים לבוא ולשמוע בקולו: ״והרבה פעמים באו כומרים ושרים לשמוע את דברי ותהי לתפארת היהודים.״ (קצור ח ״ י רא״ג).

פרק שנים עשר

בני הנכר עקשו הישרה בדברים אודות דת ומנהגי היהודים, ריא״ם איש ישר, מטרתו בס׳ ר י ט י (הוא ה ש ״ ע בלשון איטלקי), ג ר ע ט י ץ הביא במשפט שלשה פשעי י ה ו ד ה, התנצלות בעד ריא״ם.

אם אצדק פי ירשיעני, תם אני ויעקשני.
(איוב ט׳ ב׳).
לא הנהיג זה המחבר מנהג חכמים, אשר מדקדקים היטב בספר טרם יחריצו משפטם, והטוען הזה לקח הדברים כפי השקפה ראשונה בלי עיון ובדיקה במקור הדברים, ועי״ז העלה חרס בידו ולא ידע נגד מי ידבר. (רצ״ה חיות במאמר ת פ א ר ת ל מ ש ה ד׳ ו׳).

ה׳ מה רבו צרי! יאמר נא ישראל, מושכי בשבט סופר עלי יפטירו בשפה שמוני חרפת אדם ובזוי עם, ומכתבים עמל כתבו על דברת חוקי היהודים ומנהגי הייהם, ואיש אין בארץ אשר כל מעשי בספר יכתוב להראות העמים והשרים כי זך וישר פעלי.

אמנם עמדו איזה מבני הנכר וחברו ספרים אודות דת ומנהגי היהודים אבל זאת כל חטאתם שכיונו אך ללעג ולקלסה. ורוב הקוראים כפתן חרש יאטמו אזנם משמוע בקול הובר חברים מבני ישראל: ״כי יחשדו בו שהסתיר לגמרי או שנה לטוב את אשר לא מצא נכון בעיניו לפרסמו

ברבים." (הקדמת ש"ע) ואויבנו פלילים, ובני ישראל ברע הם כי נבאש ריחם בעיני העמים אשר בקרבם הם יושבים, ויפן ריא"ם כה וכה וירא כי אין איש פוצה פה ומצפצף נגדו כי מילדי העברים גם הוא: "כי נודעתי לכל באי שער עירי לאיש רודף אמת ומבקש צדק בכלל ולשופט מישרים ודין אמת בתור רב בפרט, ואין משכיל דורש אמת אשר יפון יספיק בדברי ויתנני לדובר שקרים." [1] (הקדמת ש"ע). ויגיש יהודה הגשה למלחמת מצוה, ויעש מלחמה בשלום, ונבון תחבולות יקנה, ועולה לא נמצא בשפתיו באמרו: א') כתבתי בלי משא פנים לבני עמי, כאלו שכחתי בעת הכתיבה כי מילדי העברים גם אני. ב') לא יגעתי להצדיק אותם בטוב טעם ודעת ולהצילם מכל לעג ושטנה באשר כונתי רק לספר ולא לכפר. ג') פתגם יקר הוא מאיש גדול מאד, ומעטים המה המבינים אותו לאשורו (המתאים עם דברי הנביא הושע י"א) "תורת היהודים תורת נערים." [2]

גרעטץ בישבו על כסא המשפט בספרו G. D. J. B. 10 P. 149 שפך כאש עברתו על ריא"ם א') אשר גלה את מסך בית יהודה לעיני עמים רבים למען יראו וידעו מכל אשר אתנו בבית, ויהי בעיניו כחם אשר גלה ערות אביו, ב') שכחתי בעת הכתיבה כי מילדי העברים גם אני . . . כונתי רק לספר ולא לכפר, וכ"ז לשום מה? אין זאת כי אם בעד בצע כסף מכר את ספרו לבני הנכר אשר רצו לדעת את מנהגי היהודים. ג') גדול עונו מנשוא על הזכירו הפתגם: "תורת היהודים תורת נערים."

עתה באתי להצדיק צדיק ואל יאשם יהודה אם גרעטץ לא רצה להבין את דבריו הנאמרים במועצות ודעת.

א') אם גרעטץ יבוש במנהגי היהודים, ועד"ז ראה את ריא"ם כחם אשר גלה ערות אביו; פני ריא"ם לא יחורו ממנהגי היהודים, ופניו

[1] כבר נודע בשערים שמך בלתי היותך מן הצבועים ומאוסרי לגפן עירו וקהלו להתגדל ולהתקדש שמיה רבא בעלמא כי בר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו וישא ברכה מאת ה'." (פחד יצחק חרם של"ש): "ידיעתו הרבה ותבונתו לשפוט מישרים ידועים לכל מלומדי תבל, "(יאהן האזין במכתב תהלה לש"ע זה), והעיר ר"ש ראבין כי במכתב צוואתו אמר על עצמו: "אני גוזר עליהם (ר"ל על המספידים אותי) שלא ירבו ולא יאריכו בשום שבח רק לומר כי לא הייתי מן הצבועים ותוכי כברי וירא אלהים וסור מרע יותר בסתר מבגלוי ובלתי נושא פנים לאוהב וקרוב;"

[2] כך היא העתקת פרופיסור S. Ockley בשפת אנגלית שממנה העתקתי סימן ג'. it is a remarkable saying of a very Great Person yet rightly understood by very few; (Tho' agreeable to that of the Prophet Hosea Chap. II.) „Lex Judaeorum lex puerorum"
ור"ש ראבין בהעתקתו הרחיק נדוד מכונת ריא"ם.

אחורנית, ולא ראה ערות אביו, וקיים בעצמו אדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש! —

ב׳) ממש כעין זה כבר עשה כלב בן יפנה. ויהס כלב את העם אל משה, אמר רבה שהסיתן בדברים פתח יהושע דקא משתעי אמרי ליה דין ריש קטיעה ימלל? אמר אי משתעינא אמרי בי מילתא וחסמין לי אמר להן וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם סברי בגנותיה קא משתעי, אישתיקו, אמר להו הוציאנו ממצרים, כו׳ (סוטה ל״ה). ובתחבולה זו השתמש ג״כ ארקילוס כאשר בא אל היכל הורדוס להציל את אלכסנדר חתנו מהחרב הנטויה על ראשו ועשה את עצמו כאלו הכרת פניו ענתה בו כי בא לשפוט את חתנו וזאת היתה לו רק לכסות עינים למען לא יבין הורדוס כי בא להיות סניגור בעד אלכסנדר, ובזה הצליח אז להשיב לב האב על בניו. (יוזיפוס ספר ראשון, פ׳ כ״ה). כך ויהס ריא״ם נבוני העמים אל בני ישראל ופתח את ספרו: „שכחתי בעת הכתיבה כי מילדי העברים גם אני. [1]) כונתי רק לספר ולא לכפר. —" סברי בגנותיה דיהודאי קא משתעי, אשתיקו אמר להו (בזהירות יתרה כחכם היודע את מקומו): „צדקה תחשב לנו לתמוך ולחזק ביד עניים מרודים אף אם לא מבני ישראל המה, ואין בודקים למזונות במעשה הצדקה והשלום בלי הבדל עם ודתו." (ש״ע ח״א פ׳ י״ד ט׳); ומרבה להלל ולשבח את בני ישראל במעשה הצדקה שלהם ורחמים על צער בע״ח. (שם ח״א פ׳ י״ד). „והדבה הרעה אשר הוציאו עלינו מקצת אנשים בדבור או במכתב כי היהודים רגילים בשבועה ובאלה ולצדקה יחשב להם להונות ולעשוק את הנוצרים הוא שקר גמור השופך על האומרו בוז וקיקלון יותר מעל הנעלבים בפיהם." (שם ח״ב פ׳ ה׳ ב׳); „ירק על שבעת העמים עכו״ם היתה כונת חז״ל בכל מקום שהתירו איזה אונאה ועושק נגד עמים אחרים כו׳ ואין הדבר מוסב בשום אופן על העמים אשר אנחנו יושבים בקרבם בזמן הזה המקבלים אתנו להסות בצל כנפיהם, ונשיאיהם ועבדיהם גומלים חסד לנו, ומכ״ש בין הנוצרים שהגוזל אותם חוטא לא בלבד נגד דת התורה, כי אם יאשם גם נגד חקי הטבע." (שם פ׳ ה׳); „לא יתקיים האיסור (יין נסך) הזה אצלנו בזה״ז שאנו יושבים בין

---

[1]) ריא״ם כוון בדבריו אלה שאיננו נושא פנים לשום דת ונימוס, כמו שאמר בפ״א מהקול סכל: „עשיתי זה בהציג עצמי לאחור וצייר בדעתי כאלו נולדתי וגדלתי בקצה אחד מן הישוב במקום בני אדם אשר אין להם שום דת ונימוס." וכעין שאמר ר״א דלמדינו בס׳ בחינת הדת: „ולו הונח אדם באחד ההרים מעת היותו ולא ישמע אלה." ובכונה כתב ריא״ם לשנא דמשתמע לתרי אפי למען תפוש הקוראים בלבם.

העמים אשר נמנה ונגמר עליהם כי לא עכו"ם הם." (ש ם, פ' ח' א')
ומספר שאמרו חז"ל שחייב היהודי לכבד ג"כ כל זקן וישיש אפילו אם לא מבני ישראל הוא בהיותו תושב העולם מימים רבים (ש ם, ה"ד פ' י' ג')
ומספר להם ג"כ כי לא כנשים המצרית העברית: "ישנן נשים צדקניות שעוסקות במצות יותר מן האנשים והיא שעמדה להן לא בלבד לגדל את ילדיהן בצדקה ולנהלם בדרך ישרה, כי גם להיטיב דרכי בעליהן ולהטות לבבם לתושיה." (ש ם, ח"ה פ' נ' ג'). ומרבה לספר מאהבת בני ישראל למלך ולנשיא אשר יברכום בכל עת מצוא (ש ם, ח"ג פ' א' י"ט פ' ג' ח', פ' ד' ד', פ' ה" ו', פ' ז' ג', פ' י"א ג'.) עתה כמוני כמוך הקורא! נאמר ל ג ר ע ט ץ היינו דאמרי אינשי: בכיי ליה למר ולא ידע אחוכי ליה למר ולא ידע, ווי ליה למר דלא ידע בין טב לביש! —

ג') היום גלותי מעליכם חרפת העמים יאמר ריא"ם, הטיבו אשר דברו "תורת היהודים תורת נערים" כי על כן אהובה היא לפני המקום כמאמר הנביא: כי נ ע ר ישראל ו א ה ב ה ו. (הושע י"א א'). בינה הקורא איך ריא"ם יאמר ל נ ע ר ו רוץ מצא נא את החצים . . . והנה קול קורא אחרי ה נ ע ר הלא החצי ממך והלאה! — קנאת ה' צבאות תעשה זאת.

פרק שלשה עשר

קורות ס' ר י ט י: מכתב תהלה מאת John Owen. ההשמטות מהוצאה הראשונה, ההוספות בהוצאה השניה. הדורשים בבמות דברו טוב על היהודים בגלל הס' זה.

קורות ס' ר י ט י מספר ריא"ם בזה"ל: "עוד זה מדבר ללבי צער ריהוק התני וכתי יזה בא דאגה מפחד וכאב לב גדול ועצום לא עברתי ימיהו בין רוב הצרות והיגונות אם כי רבו כמו רבו עלי כל היום מאז יצאתי לאויר העולם, וזה כי ב' שנים קודם לכן נתתי לצרפתי אחד יודע לה"ק נק מינסו ניאקימו גאפריל לקרות ס' א' חברתי לבקשת שר אינגליזי לתתו למלך אינגלטירה [1]) זה יותר מב' שנה, כו אני מגיד ומספר כל היק'

[1]) אבל בהקדמת ספרו כתב: "בהיותי כמה פעמים מתעלם בסוד נבוני הנוצרים ומשתעשע בקהל כהניהם בקשו ודרשו ממני לכתוב להם במועצות ודעת תוצאה קצ־ה ונאמנה מחיי העברים." כו' וכאן כתב שחבר ספר זה לבקשת שר אינגליזי לתתו למלך אינגלטירה, הוששני כי כל

היהודים ותורותיהם ומנהגיהם ביום הזה בגלותם, ואז לא נזהרתי מלכתוב בו דברים נגד החקירה כי כתוב היה לקרות בו אנשים אשר לא מדת אפיפיור המה, ואחרי אשר קרא אותו הצרפתי הנ"ל בקש ממני להניחו לו וידפיסנו בארץ צרפת ואני נתרציתי ולא נתתי אל לבי להגיה ממנו הדברים אשר לא לרצון היו בדפוס לחקירה אשר באיטאליאה. ויהי מקץ ב׳ שנים אחרי אשר נתיאשתי שידפיסנו הצרפתי הנ"ל יום ב׳ של פסח שצ"ז. והנה איש מביא אלי אגרת ממנו כותב ומודיע לי איך הדפים הס׳ הנ"ל בפריגיי וסותם וחותם דברו למי עשה הדדיקציון ואם שנה בו דבר וכיוצא. מיד הכה לבי אותי והלכתי לראות העתק ממנו שנשתייר לי מעת חברתיו וראיתי בו ד׳ או ה׳ דברים רשומים אסורים לדבר וכ"ש לכתוב ואצ"ל להדפים נגד רצון החקירה. אז צעקתי משבר לב . . . כי אמרתי כאשר יבא ויגלה ס׳ זה ברומה יביא לאבן נגף לכל היהודים, כי יאמרו כמה הצופים הם לשים בדפוס בל׳ לעז להודיע לנוצרים לא לבד הקיתיהם כי גם מה שהוא נגד דתנו והסכמותינו ולעצמי בפרט . . . והייתי מצער הסכנה יותר ממה שהיה. כי סוף סוף לא היו הדברים כל כך אסורים . . . וה׳ אלהינו חנון ורחום שם בדעתי לשמיע לעצת ההנף (?) ית׳ ויושת׳ כי עשה עמי כחסיד, ועשיתי הגדה חיצוניות בחקירה. כה היה אלי מגן מכל דברי וכה בטחתי ונתישבה דעתי אחר כמו ל׳ ימים . . . לא היו ימים מעטים כי הצרפתי הנ"ל בא לרומה ומשם שלח לי אחד מן החבורים ההם מודפסים פריגיי ראיתי כי נתחכם להסיר ממנו כל ד׳ או ה׳ דברים שאני יראתי מהם ועשה לו אגרת בראשה מהלל ומשבה ביתר שאת עצמי מהחבור [1] ועשה הדדיקאציאן ממנו לשר אמבסדור מהמלך מצרפת שהוא פה אז לישב אצל השררה יר"ה אשר כתב לי אגרת מידו מחזיק לי הנות מצד המלך ומצבו (?) אז שקטתי ממוראי ופחדי, אך עכ"ז לאשר נפלו בדפוס ההוא טעיות לרוב

האמור בזה, ובכיוצא בזה לאו דוקא הוא אלא מנהג קדומים היא לכתוב כמו כן, ע"ד „שאלני השר". . .

[1]) המכתב תהלה בהעתקת Ockley האנגלית:

To Elias Abernaker of London Gents.

Worty Sir,

לעא מודינא הגיע בעת ענגלאנדה ומבקש ממך להיות למגן לו. אתה יודע היטב את טיבו, גם אם לא אגיד דבר במה שנוגע אליו או להזכיר כשרונותיו ופעולותיו הנכבדות, כי שכלו העמיק וידיעתו הרבה ותבונתו לשפוט מישרים ידועים לכל מלומדי תבל ואינם מוגבלים רק את אלה אשר המה באמונה (אחת) אתו . . . והנני עבדך

John Owen.

בדקדוק הלשון וגם נשארו בו קצת דברים חששתי באולי עדיין לא ישרו בעיני הנוצרים הסכמתי להדפיסו שנית פה וניציאה והסירותי ממנו והוספתי עליו [1] כרצוני לתכלית הנ"ל והנה הוא נמכר היום מהמוכרי ספרים ועד הנה כמו ו' חדשים לא נשמע עליו כי אם משבחו גם בדפוס השני הזה עשיתי ההדקציין להמכבדור כבראשונה . . . ו..אז כל שנת שצ"ה ועד הנה רבו האחים הדרשים בבמות מדברים טוב על היהודים למעני, ומגדלים בשבחי בדרישותיהם לאזני גוים רבים מה שלא יאומן כי יסופר עד כי גדול שמי בגוים ממה שהיה." (קצור ח"י רא"נ).

פרק ארבעה עשר

"האב" סימאן העתיק ס' ריטי לשפת צרפת, פרנפיסור S. Ockley העתיקו ללשון אנגלית, השגותיהם על הס' ריטי, תשובות ד"ר ש' ראבין העתיקו משפת איטאלקית ללשון הקודש ויקראהו בשם שלחן ערוך.

טוב שם של ריא"ם משמן טוב: "נודע יותר בנוצריים מבינינו אהוב והביב בחכמתו ובענותנותו בעיני חשמנים, דוכסים, גלחים, שליחי מלכים ושרים מכל עם ולשון ואחריו לא קם כמוהו." (נכדו ר' יצחק מן הלוים בהקדמתו לס' מנן והרב). ובאשר כי גדל שמו בקרב עמים רבים ע"כ מהרו הכמיהם להריקו כשמן תורק מכלי אל כלי, אם כי כל אחד מהמעתיקים רשם כה וכה הגהותיו נגדו על שולי היריעה בכ"ז עמד טעמו בו. הנה כן "האב" סימאן בהעתקתו הצרפתית הוסיף עליה נספחים בשני מאמרים. א') ע"ד הקראים. ב') ע"ד השמרונים. במאמרו הראשון הראה באצבע כי

---

1) ההשמטות: ח"ג פ' א' כ"ה נשמט סעיף זה: היהודים מאמינים כי לא ישובו רשעים לשאולה עד מוצאי שבת וע"כ בלילה ההוא מאריכים בזמירות ובתפילות. ח"ה פ' ג' נשמטו ב' סעיפים מהלכות גרים. ח"ה פ' ח' נשמטו ב' פרקים, פ' א' אמונת היהודים בגלגול. פ' ב', י"ג עקרי אמונתנו. כל אלה השמיט ריא"ם בהוצאה שניה.

ההוספות: ח"א פ' י"ד ז'. ח"ב פ' ה' ד'. ח"ה פ' ב' א'. ח"ה פ' ח' ה'. נתוספו ג"כ בהוצאה שניה. ההשמטות וההוספות מצאתי בהעתקת Ockley.

אין לסמוך על דברי ריא"ם אודות הקראים.[1] באשר הרבנים שונאיהם בנפש המה והשנאה מדברת מתוך גרונם. והוא יאר את פניו אליהם על דבר אשר ממרים המה בקבלת חז"ל, ולפי דעתו אמונת הקראים על טהרת הקודש היא. ובמאמרו השני יטייל ארוכות ע"ד השמרונים ושואל כמתפלא על ריא"ם שהבטיח לדבר ממנהגי כל כתות היהודים ומדוע יגרע חלק השמרונים?

מהעתקה הצרפתית נעתק הס' ריטי ע"י פרופיסור S. Ockley לשפת אנגלית, לאנדאן, 1707. באחה מהערותיו הש"ב להשואל שלא מדעת כי ריא"ם הבטיח לדבר רק אודות כתות היהודים לבד, אבל השמרונים אינם יהודים רק יוצאי חלצי הבבלים והכותים ככתוב מלכים ב' י"ז.

ס' ריטי זה בשם קורות היהודים ומנהגיהם מונח כעת לפני, עברתי יערו וכרמילו ומצאתי שנים שלשה גרגרים בראש אמיר והנני

[1] ז"ל ריא"ם: „הקראים הם באמת צדוקים חדשים כי הם הולכים ברעותיהם ובכוונתם שלא לשמור לעשות רק הכתוב בתורה לפי פירוש פשוט של המלות אבל אינם מחזיקים במה שכפרו הצדוקים בהשארת הנפש, כפירה המתפשטת בתוצאותיה גם על מציאות גהינם וג"ע ועוה"ב ותחה"מ וכיוצא בהם, כי ראו הקראים שאם יחזיקו גם בדעות ואמונות ההן יגורשו מגו כל הדתות והאמונות שבזה"ז, כי לא היהודים לבדם רק כל העמים מאמינים בדעה אחת בכל האמתיות ההן ע"כ עזבו הקראים בזה את כפירת הצדוקים וחזרו להאמין בכל אלה. וכן קבלו ביניהם גם הם קצת מסורות ישנות למען לא יבאישו ריחם לגמרי בעיני אחיהם היהודים אשר שמם נקרא גם עליהם אכן האמת עד לעצמה כי הקראים הם תלמידים מובהקים ונאמנים להצדוקים שהיו בימי בית שני." (ש"ע חלק חמישי פ' א' ב'). וכן הוא אומר בקול סכל צד 25: „והם (הצדוקים וחביתוסים) הן הם אשר נקבו אח"כ בשם קראים." ומשפט ריא"ם אודות הקראים לקוח הוא מהרמב"ם בפירושו לאבות (פ' א' ג'): „קראום החכמים צדוקים וביתוסים, וכאשר לא היו יכולים לקבץ הקהלות לפי מה שהגיע להם מן האמונה, שזאת האמונה הרעה תפרידה נקבצים כ"ש שלא תקבץ הנפרדים, נטו להאמין הדבר שלא יכלו לכזבו אצל ההמון, שאילו היו מוציאין אותו מפיהם היו הורגין אותם. ר"ל דברי תורה ואמר כל אחד לסיעתו שהוא מאמין בתורה וחולק על הקבלה שאינה אמתית, וזה לפטור עצמם מן המצות המקובלות והגזרות והתקנות אחר שלא יכלו לדחות הכל הכתוב והמקובל, ועוד שהתרחב להם הדרך לפירוש, כי לאחר ששב הפירוש בבחירתם היה יכול להקל במה שירצה ולהכביד במה שירצה כפי כונתו, אחר שאינו מאמין כלל בעיקר, ואמנם בקשו דברים המקובלים אל קצת בני אדם לבד, ומאז יצאו אלו הכתות רעות ויקראו באלו הארצות ר"ל מצרים קראים. ושמותם אצל חכמים צדוקים וביתוסים."

להביאם לפני הקורא כל אחד במקומו הראוי לו אך טרם עשיתי זאת לא איפה את Ockley עד אשר אשיב לו על השגותיו.

א. קודם ששוכבים לישון נוהגים להתפלל לה׳ שישמור אותנו מפחד בלילות כי קורין פרשת שמע והמזמור בתהלים צ״א יושב בסתר עליון, בצל שדי יתלונן. גו׳ (ש״ע ח״א פ׳ ד׳ ב׳).

ע״ז העיר Ockley כי המפרשים (ובתוכם ריא״ם) לא עמדו על פשט פסוק זה והכוונה: עליון! יושב בסתר, שדי! יתלונן בצל. (ע״ד אתה אל מסתתר).

יכולנו לומר לו כי ריא״ם לא בא לפרש פה פשוטו של מקרא רק בא לספר כי היהודים אומרים שיר זה בקריאת שמע מפחד בלילות ולזאת העתיק ריא״ם כשיר של פגעים. (שבועות ט״ו׳ פסקתא דרב כהנא דף ו׳ עיין „הערות ותקונים" ממוהר״ש באבער סימן ק״ד.) וגם פירושו של Ockley לא היה נעלם מריא״ם שכן אמר הבינה (סנהדרין פ״ט): „מאחר שיושב בסתר, עליון! נתרצה להשרות שכינתי." ומליצת חז״ל על לשוני עיין סוטה ט׳, ואם Ockley לא סבירא לו כמאן דאמר שנמצא הפסיק בבבא קמא . . . בכ״ז הלא עליו להודות כי אין מקום לתפיסתו על ריא״ם כלל וכלל, כאמור.

ב. בקושי מבינים האיטאלקים והמזרחים את האשכנזים בדברם עברית ביניהם ואין בהם אשר שפתותיהם ברור ימללו בעברית ע״פ כללי הגרימאטיקה שקורין דקדוק כמו האיטאלקים." (ש ם, ח״ב פ״א ב׳).

ע״ז העיר Ockley המחבר בהיותו איטאליאני ראה זכות לעצמו ע״כ ערבה לו הקריאה ומבטא האיטאליאנים, מבלי התבונן כי קריאת יהודי ספרד היא הטובה והנכונה.

אבל עתה הגיעו הימים שאין לנו חפץ לא בקריאת והברת האיטאליאנים ולא במבטא הספרדים: „כי זה כחמש שנים כאשר נדברתי עם אחד מן הפראפעסארן בבית „דער קעניגליכען ביבליאטהעק" ענה ואמר לי כי השליך אחרי גוו קריאת הברת הספרדים ויבחר בקריאה הא שכנזית ונדבר עמי. בלשון עברי דומה ממש להברה שלנו כי מצא הברית תנועתו יותר נכונה." (הרב מעקלענבורג בהסכמתו לס׳ מבלי ול, ירד״ק, הפיס ליק תרכ״ב).

ג. בזה״ז אנו יושבים בין עמים אשר נמנה ונגמר עליהם כי לא עכו״ם הם. (שם ח״ב פ׳ ח׳ א׳).

ע״ז העיר Ockley: „מה שאומרים היהודים עלינו, ברור הוא כי נחשבנו בעיניהם לעובדי אלילים באשר אנחנו עובדים לבן־אלהים." ובמה

שהמחמדנים לקחו מאמונת היהודים יש ג"כ הרבה מעין זה, פעם שאלתי ליהודי אחד אודות זה הדבר ויענני כי "בעובדי עבודה זרה" הכונה רק על אלה העובדים לצבא השמים. ובידעי כי מכחש הוא לי באשר ב"עבודה זרה" כלולה ג"כ אמונת הנוצרים (לב יודע מרת נפשו! —) שאלתיו אם היהודים לא יחשבו אותנו לעובדי אלילים מדוע יקראו את "כהננו" בשם "כמרים"? שם הכנוי לכהני הבמות בהקריבם כעם קרבן אליליהם. ויענני כי בשם "כמרים" יכנו רק כהני ראמאן קאטאליקס המכבדים ועובדים לצלמים אבל לא יכנו בשם זה לכהני הפראטעסטאנטים. התשובה הזאת היא אחיזת עינים לבד, ולהוי ידוע להקוראים כי טינא בלב היהודים על כל כתות הנוצרים, ושנאתם משורשת עד מות וכעל נקלים יביטו עלינו בשאט בנפש."

אימסר עלמא בידא דטפשאי! דאיבעי ליה למימר מה שאמר הרד"ק (שגם אצלם הנהו לבר סמכא) בשרש כ מ ר: שפירושו שחרות ונקראו ה כ מ ר י ם כן ע"ש מלבושיהם השחורים. (אמר הבחור הזעצער: חי נפשי! כי אצל אחדים מאחב"י גם ה ר ב נ י ם הלובשים שחורים נקראים כ מ ר י ם!) ור' אליהו בחור אשר היה אמון אצל הכמרים כתב בס' ת ש ב י שרש כמר! "ואני אומר שנקראו כן בעבור שהם סגורים וכבושים יחד, תרגום (תלים ע"ז) אם קפץ באף רחמיו ברוגזיה למכמר רחמוי לשון סגירה מלשון (דברים ט"ו) ולא תקפוץ את ידך. וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה כומר של ענבים לשון כבישה וטמינה עיין בערוך בשרש כמר וכן נקרא מושב הכומרים בלשון רומי קלויישטער ובלשון אשכנז קלושטר והוא לשון סגירה אבל כת הגלחים שאינם כומרים אינם מקובצים יחד ודרים בכל מקום שהם רוצים." וראיתי ב ע ר ו ך ה ש ל ו ם, קאָהוט, ערך כ ו מ ר א בענין הגזרה הביא דעת פ י ר ש ט שהשוהו עם ל"ע ופירושו "ע ו ב ד ה א ל."

עתה אשובה נא לדבר אודות העתקות ואומר: לבד שתי העתקות שהזכרתי, עוד נעתק ה ש " ע ללשונות שונות (עיין ברשימת ספרי ריא"ם סוף ספרנו) רק ספרות ישראל ישבה בדד בגוים, עד אשר בא הטוב והמטיב עם חכמת ישראל ד"ר שלמה ראָבין והוא כיד חכמתו הטובה עליו העתיק הס' זה מלשון איטאלקית לעברית צחה ומזוקקה, ויקראהו בשם ש ל ח ן ע ר ו ך ועל שפתיו הוסיף לקח הערות רבות ושונות. ובסופו נתוספו הערות והארות מאת ד"ר א. יעללינעק (ז"ל) וויען, תרכ"ז. ואם ימים רבים ישבו בני ישראל ללא מרגליות טובה זו בתוכם, ואדם לא זכר את ריא"ם לטובה ע"ד ספרו זה אשר הביא רב טוב לבית ישראל לא נתמה על ככה כי כבר ראה החכם מכל אדם: "איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא וגו'"

פרק חמשה עשר

ריא"ם ורמב"י, ההבדל ביניהם, השתדלותם להשיג חרות היהודים באנגליה. לנגד עיני שניהם היה ס' שבט יהודה. הש"ע והש"י זה לעומת זה. מה שכתב הרמב"ם נגד אמונות העמים.

עת רעה היתה העת ההיא, כי הנה החשך כסה ארץ וערפל לאמים, ולכל בני ישראל לא היה אור במושבותם, ובאיטאליא היה חשך אפלה, וימש חשך. — ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול ריא"ם לממשלת איטאליא, ואת המאור, הקטן ר' מנשה בן ישראל לממשלת האלאנד. בשניהם נתקיים מקרא מלא: הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד. ומה שאירע לזה אירע לזה, שניהם היו מורים לגדולי הנוצרים, לשניהם היו מהלכים עם שרים ויועצי ארץ ואליהם הקדישו את ספריהם, שניהם דרשו יתר מת' דרשות ותול כטל אמרתם עד כי מבית המלכות באו לשמע נופת צוף לקחם. כמלאך אלהים נסע ריא"ם לפני מחנה ישראל, ויהי הענן והחשך — — ויאר את הלילה! — ויסע עמוד הענן ר' מנשה בן ישראל מפניהם, ויעמוד מאחריהם. ולא קרב זה אל זה כל הלילה. כי ריא"ם יאמר בהקדמתו לס' זקני יהודה (כ"י): „בין כל הלמודים ה' אלהים פתח לי אזן מלאכת הדרש אשר בה הפלאתי לעשות מכל אשר לפני ת"ל כנודע: אמנם יגלי עמדה במישור תמיד ג"כ בישיבות ההלכה ובקיאות הדינים ודרך הפסק כאשר לכל הנקרא בשם רב ומורה יאות . . . ברוך ה' הבינותי פשט כל הלכה והלכה וכל פסקי הדינים מחשים אשר למדתי ל"ה שנה ביושר וסברא נכונה על בורים, ובזה יכול אני לומר כהרא"ש בתשובותיו כלל נ"ה סי' ט': תהלה לאל הנני ה' סברא ככל יתר חכמי ישראל אשר בזמני זה ורבותי וחברי ותלמידי כן העידו בכל מקום ובכל זמן: — אשר על כן רבו השואלים ממני פסקי דינים ובתשובה להם כתבתי או בבאי על החתום בדברי רבנים זולתי או בתשובתי וחתמו עליה אחרים מהרבנים או לא, כנהוג." בכ"ז על גפי מרומי קרת קרא

לחכמה, ויסלסלה וירוממה ,,מי יתן שאוכל לשבח לרומם ולקלס לאל שיהיה עוזר לי לדעת כל מושכל שבעולם.״ (א ר י נ ו ה ם פ׳ ב׳). ובהקדמתו (ש ם) כתב לתלמידו החכם הרופא מוהר״ר יוסף חמיץ: ,,כל החכמות אשר השגתי בחסד ה׳, אלהיות, לימודיות, טבעיות ממני פריך נמצא.״ — ולאיש אשר אלה לו לא נתפלא אם יכחש באמונת הגלגול: ,,ומורא לא יעלה על ראשי מן האומרים שהיא שרש גדול מהמכנ״ים עצמם מקובלים וחכמי האמת, ומספר הזוהר וזולתו מספריהם, כי אין כאן מקום להאריך, כי ערבך ערבא צריך, די שעליהם יחרה אפי בכל עת אשר אני רואה אותם אומרים שקבלה היא לחז״ל מן הנביאים.״ (ב ן ד ו ד). ולפי דעתו אמונת גלגול הנפשות חדשה היא באומתנו ולא ישנה, ותהי בכזיב בלדתה. — ור׳ מנשה בן ישראל יאמר: ,,אני תהלות לאל לא עשיתי מהחכמות החיצוניות קבע, וכל דברי עם המקובלים אשר כל יקר ראתה עינם, גם כל למודי בתלמוד ובדברי רבותינו ז״ל כאשר נודע לכל בישיבת מעלת כמה וכמה שוני הלכות ובעלי תריסין יושבים לפני וסרים אל משמעתי.״ (הקדמת נ ש מ ת ח י י ם). ויחזק במעוז אמונת הגלגול ולכל בה נ ש מ ת ח י י ם שלו, ואיך לא יאמין בכמו אלה? ובא האות והמופת כי גם באיש חכם ונבון כמהו נתגלגלה נשמת פתי יאמין לכל דבר, ומבשרו יחזה זאת! —[1])

הקורא! הראית רב המרחק בין ההרים הגדולים האלה, טורא בטורא לא פגע; אינש באינש פגע בפנה אחרת, שמה נפגשו נשקו ומגמת פני שניהם לפעול ישועות בישראל, לפתוח לפניהם שערי אנגליה[2]) לעשות מסלול ודרך לעניי עמם להושיבם שם במשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות. ו ד ו מ י ה תהלתם כי זאת התחבולה לבלי יקרא שמם ע״ז הועילה הרבה מאד.

[1]) כמעט שעברתי ממה שפלט קולמסי רציתי למחוק בדמע את אשר כתבתי כי האיש ר׳ מנשה בן ישראל גדול מאד, והנה בא אלי ה פ ל י ט ויאמר לי אנכי עמך אל תירא ואל תחת: ,,הבל היוצא מפי כסיל והבל היוצא מפי חכם נשתוו יחד, הבל הבל! —״ (ה פ ל י ט צד 47, ברלין, תר״י).

[2]) ריא״ם השתדל נ״כ להשיג חרות היהודים באנגליה. א׳) את ספרו ש ל ח ן ע ר ו ך רצה להגישו למלך אינגאלטירה. ב׳) שיקראו בספרו זה

אני אומר מצוה על כל אדם מישראל להיות בקי בספר נחמד שבט יהודה כו׳, ילמוד מתוכו דברים מתוקים ויקרים, לב נבון יקנה דעת בדרכי וכוח.

(מור וקציעה, יעב״ץ, הלכות שבת ס׳ ש״ז).

אהובה היתה המצוה הזאת להיות בקי בס׳ שבט יהודה לפני ר׳ מנשה בן ישראל כאשר יצא לדבר את אויבים בשער להסר מעלינו עלילת דם, ויהי לו ן׳ ווירנא לעזר לא מעט, ועל ידו עשה תשועה בישראל. ואת ן׳ ווירנא לקח לו ריא״ם בערוך השלחן לצפה הצפית על חוקי היהודים ומנהגיהם כי זך וישר פעלם, והנני מעביר לפני הקורא מנהגי היהודים אשר הובאה דבתם רעה אל האפיפיורים ומלכי אומות העולם איזהו מקומן בשלחן ערוך ובס׳ שבט יהודה, זה לעמת זה, ואלה המה:

א. לא יראה ולא ימצא בבתי מושבותינו ומכ״ש בבתי כנסיות צלם ותמונת כל תבנית כמו שכתוב בתורה (שמות כ׳) לא תעשה לך פסל וכל תמונה. (ש״ע ח״א פ״ב ג׳).

ריא״ם כון בזה להשים קטורה באף הנכרים מבני אנגליה אשר לא מדת אפיפיור המה, כי ע״ד התמונות וצלמים כבר נתקשו קדמוני הנוצרים כמו שמובא בשבט יהודה: ,,כשהולכים שם הנוצרים ליענים עליהם לאמר שאנו משתחוים לצורת אדם.״ (וכזה מלך אלפונסו מספרד עם טומאש, שבט יהודה צד 16, וויענער, הנובר, תרט״ו.) והשאלה הזאת היתה לפני האפיפיור: ,,כיון שהאל הראה שאינו חפץ בפסילים איך אנחנו משתחוים להם?״ (שם, צד 125). ואע״ר עוד כי נוסף על מה שנגע ריא״ם בקצה עטו בש״ע אודות הצלמים ותמונות, עוד כתב בקול סכל צד 23: ,,והראשים והחכמים היו מפרשים אותם כרצונם ולפי דרכם שיוכלו לעבוד צלמים ואמצעיים והעולה על דעתם, ואל תתמה שדעת אדם תסכול לפרש התורה כך כי תראה הנוצרים אם היותם בלתי מכחישים לא תעשה לך פסל כי לא

אנשים אשר לא מדת אפיפיור. נ׳) : ,,לעא מודינה הגיע כעת ענגלאנדה ימבקש ממך להיות למגן לו.״ (מכתב תהלה מאת יאהן אוועז). גם כל רמיזותיו ותנועותיו בס׳ ש״ע עד הלחין הגדול אשר הגלות לוחצת בני ישראל . . . כל אלה רושמים נאמנים המה כי כבר העביר ריא״ם את רמב״י בהשתדלותו להשיג חרות היהודים באנגליה.

ראיתם כל תמונה כו׳ שיתירו לעצמם לעשות להם ולעבור פסילות״ ועוד ידו נטויה בענין זה במערכה ז׳ בספרו מגן וחרב: „והוא ממש מה שאומר עוד, בענין התמונות והפסילים במקומו בעה״י.״

ב. אחב״י מאמינים מאד בחלומות מפני שנמצאו בכתבי הקדש אצל יעקב, יוסף, פרעה, נבוכדנצר, ודניאל ועוד באיוב ל״ג בחלום חזיון לילה גו׳ אז יגלה אוזן אנשים (ש״ע ח״א פ״ד ג׳).

מלך אלפונסו מספרד שאל את טומאש: „למה נמצאו פותרים בזמן נבוכדנצר ובזמן פרעה ולא נמצאו היום? וטומאש השיב למלך ב׳ טעמים ואחד מהם היה: כי החלום הוא ענף אחד מהנבואה וכעם שנמצאת נבואה נמצא ידיעת פתרון החלום.״ (ש״י צד 116).

ג. דיני צדקה לעניים ורחמים על צער בעלי חיים. (ש״ע ח״א פ׳ י״ד).

אמר המלך: „תרעומת יש לי נגד עמנו שכיון שיש ליהודים חקים ומשפטים צדיקים ומדות חשובות כמו הנדיבות והצדקה והרחמנות והיותם עם פקח, למה ישנאו אותם?״ (ש״י צד 10).

ד. בבתי המדרש מתאספים לפלפל הרבנים ותלמידיהם אבל מבוכה גדולה בצעקת וכוחם בלי סדרים ונראה כאלו חומרי ההלכות ההן מיוהדים לכך. (ש״ע ח״ב פ׳ב׳ ג׳.)

אבל באותה שעה שהוכרחו חכמי ישראל להתוכח עם המומר גירונימו לפני האפיפיור: „הסכימו ביניהם שלא יהיה ענינם כמדת היהודים המלומדים בישיבותיהם ליכנס כל אחד בדברי חבירו ולחרף כאשר לא יורה לו בדי שלא יהיו לבוז לפני האפיפיור.״ (ש״י צד 68). וריא״ם בהתנצלותו: „כי חומרי ההלכות ההן מיוהדות לכך״ כוון לגול מעלינו חרפת הגוים אשר חרפונו: „אמר המלך גם אני שמעתי שכשהם מתוכחים פוגעים זה עם זה כמו שעושים השורים כשמתקוטטים. אמר טומאש, אולי יש להם חולי הכבשים כי אמרו קצת מן הטבעים שיש להם תולעת במוחם וכדי להמיתו מכים במצחם זה עם זה.״ (ש״י צד 117).

ה. על פי מצות תורתנו שבכתב ושבע״פ חייבים אחב״י להיות תמימים וישרים, שלא להונות כל אדם ושלא לכחש בעמיתו יהיה יהודי או נכרי, אך בצדק ובמשפט יתהלכו בדרך החיים כי זה כל האדם. (ש״ע ח״ב פ׳ ה׳ א׳).

ריא״ם כוון בזה להסיר מעלינו הדבה הרעה שספר ניקולאו די ואלינסיא להמלך דון פידרו: „שמעתי שהנוצרי אין ראוי שיקבל מן היהודי אלא האמצע, ופירושו כי כשהגוי בא לעמת היהודי אז אומר על

הנוצרי בא בשעה רעה ובהתקרב אצלו אומר לו שלום עליך ארוני והאל יחייך, ובהתרחקו ממנו אומר לו לך בקרח וכפרעה אל הים." (ש"י צד 53).

ו. רק על שבעת עמים עכו"ם האלה היתה כונת חז"ל בכ"מ שהתירו איזה אונאה ועושק נגד עמים אחרים בראותם כי כן נאמר ונשנה כמה פעמים בכתבי הקדש, ואין הדבר מוסב בשום אופן על העמים אשר אנחנו יושבים בקרבם בזמן הזה המקבלים אותנו לחסות בצל כנפיהם ונשיאיהם ועבדיהם גומלים חסד לנו, ומכ"ש בין הנוצרים שהגוזל אותם חוטא לא בלבד נגד דת התורה כי אם יאשם גם נגד חוקי הטבע. (ש"ע ח"ב פ"ה ה').

ממש כעין זה אמר טומאש: „כבר הראני החכם הגדול (אברבנאל) ההוא, פירוש מגדולי הקדמונים ביותר משש מאות שנה וזה לשונו: המאמין מציאות האל והחדוש והנבואה ושכר ועונש הרי הוא בעל דת והנוצרים מאמינים בכל אלה, ואם יאמינו בשלוש אינו מפני כפירת האחדות כי אם מפני שאמרו כי הוא האחדות ולכן נקראו בעלי דת ואין לנו רשות כפי הדת להרגם ולא להזיק ממונם כל זמן שאין לנו מלכות וממשלה ואנו כבושין תחת ידנו." (ש"י צד 10).

ז. על כן לא יאכלו בני ישראל דבר מן הנכרים ולא ישתמשו בכלי בשולם מפני החשש שמא בשלו בכלים ההם דבר איסור, וכן לא נשתמש בסכיני נכרים וכיוצא בהם. (ש"ע ח"ב פ' ו' ב').

ריא"ם כוון בזה להסיר מעלינו העלילה שאנחנו חושבים את הנכרים לעם טמא וע"כ לא נוכל לאכול אתם לחם כמו שאמר המלך אלפונשו לטומאש: „אני חשבתי טענה אחרת (ששונאים את היהודים) והיא, התרחקם מלאכול ומלשתות עם הנוצרי ואין דבר מקרב הלבבות הרחוקות כהרגל האכילה אלו עם אלו כי בנראה שבעיניהם נחשבנו לעם טמא." (ש"י צד 11): „הגלות נמשך בטבע מפני שנאת הדת. ואז"ל למה נקרא שמו סיני שמשם ירדה שנאה כל שכן כאשר דתנו מונעת אכילה ושתיה עמהם המקרבת הלבבות כמו שאז"ל גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים." (שם, צד 95).

ח. השחיטה צריכה להעשות בתבונת כפי שוחט היודע לאמן את ידיו ובקי בהלכות שחיטה לכל משפטיה וחוקותיה ומלומד לחתוך סימני הקנה והוושט כדי שיעורם עם סכין חד וחלק בלי פגימה ובלי שהיה כל שהוא וכו' למען יהיש ימהר לצאת דמו הנשפך

על עפר יבש או על אפר. (ש״ע ה״ב פ׳ ז׳ ה׳).

משום איסור דם מולחים את הבשר ושוהה במלח שעה אחת קודם שמניחים אותו בקדרה או בפרור לבשלו למען יצא גם דם התמצית מקרבו. (שם, י״א).

ריא״ם כוון בזה נגד העלילה הנוראה עלילת דם: ,,והנה היהודי ראינו שאינו אוכל דם כו׳. ומה שנצטוו היהודים שלא לשחוט בסכין פגום אינו אלא להצילם מאכילת דם מפני שהדרת הפנימה גורמת שהדם הולך להציל את הלב כי הוא המלך ושוב אינו יוצא.״ (ש״י צד 9 ובש״מ).

ט. באיטאליא אין נוהגים באיסור יין נסך באמרם שאולי נאסר הדבר רק אצל עמים הקדמונים אשר יישבו בקרב עמים עכו״ם וגזרו על יינם משום חתון ותערובות עם העמים האחרים, אכן לא יתקיים האיסור הזה אצלינו בזה״ז שאנו יושבים בין עמים אשר נמנה ונגמר עליהם כי לא עכו״ם הם.״ (ש״ע ח״ב פ׳ ח׳ א׳).

,,נשבע אני במושיענו אשר המליכני שפעם אחת עלה הרוני להכרית זרע היהודים או לגרשם מפני ששמעתי שאם יפול שרץ בכוס של יין שהיהודי ישליך השרץ וישתה היין ואלו נגע אחד ממני באותו כוס ישפכו היין כנראה שבעיניהם נחשבנו לעם טמא.״ (ש״י צד 11). ואעיר עוד מה שאמר הבונה הגינה ראיש פ״ג (לעיל פרק שביעי סימן ח׳) ומה שכתב בקול סכל צד 50: ,מה לעשות עוד ולא עשו להבאיש את ריחנו בעיני העמים לכלותינו כהיום הזה . . .״ ,,להתנהג עמהם במשא ומתן, חברה, ודרך ארץ ראוי להבחין בין זמן לזמן ולהתיר כמה דברים שלא להטיל ולהרבות שנאתם עלינו כי רבה היא בעת עבדותנו אשר יש לנו לבקש למצא חן בעיניהם כל מה שנוכל בלי עבירה על דתנו.״ (שם צד 55). ובכ״ז לא צלחה לריא״ם להסר מעלינו תלונת העמים כמו שנראה מהערת Ockley בענין זה (לעיל פרק ארבעה עשר סימן ג׳).

אמר שלמה המלך ע״ה: כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, ואין להתפלא על הגבר הוקם על נר ישראל וקדושו הרמב״ם ז״ל אשר ראה עני בשבט רשע של ממלכת ספרד, ובעודנו נער בן י״ג שנה הלך בגולה בארצות נכריות לתור לו מנוחה ולא מצא, כי גם שם פרש השמד מצודתו ,,ובכל ארצות המערב יצא דת השמד על כל אשר בשם ישראל יכונה, שנים אחדות קיימו (רבנו מיימון ובניו) שם את נפשם בערמה עד כי קצר כח הסבל לנשוא ולסבול עקת המציק.״ (דד״וד

ח״ד צד 292). ע״כ הפיץ אש פלדות על מאמיני אותו האיש וכתב בפירוש המשנה להרמב״ם (פ׳ א׳ משנה ג׳) אצל הנוצרים וכו׳ כמו שזכר „ודע שזאת האומה הנוצרית הטועים אחר ישו אפילו שדתותיהם משונות כולם עובדי ע״ז ואיד הן כולם אסורים וראוי לנהוג עמהם בתורת מה שינהוג עם עובדי ע״ז ויום ראשון מכלל אידיהן של גוים ולפיכך אסור לשאת ולתת עם מי שמאמין בישו באחד בשבת כלל בשום דבר והכל ינהג עמהם באחד בשבת מה שינהג עם עובד ע״ז ביום אידם.״ (דפוס ראשון נאפולי שנת רנ״ב. נמצא ג״כ בחסרונות הש״ס). ובהקדמת שו״ת מוהר״ץ זאלקיעוו, ת״י. מביא: „העתקתי מדפים ווינציא ישן נושן ונשמטו בדפוסי הרמב״ם סוף פרק י״א מהלכות מלכים וז״ל: ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות הרי זה משיח בודאי, ואם לא הצליח עד כה או נהרג בעונות בידוע שאין זה שהבטיחה עליו תורה, והרי הוא כשאר מלכי בית דוד הכשרים שמתו ולא העמידם הקב״ה אלא לנסות בהם רבים שנאמר ומן המשכילים יכשלו לצרף בהן ולברר וללבן עד עת קץ כי עת למועד, אף אותו האיש שדימה שיהיה משיח ונהרג בב״ד כבר נתנבא בו דניאל שנאמר, בני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו, וכי יש מכשול גדול מזה שכל הנביאים דברו שהמשיח גואל ישראל ומושיעם ומקבץ נדחיהם ומחזיק מצותם וזה גרם לאבד ישראל בחרב ולפזר שאריתם להשפילם ולהחליף התורה ולהטעות רוב העולם לעבוד מבלעדי ה׳, אבל מחשבות בורא עולם אין כח לאדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ומחשבותינו מחשבותיו, וכל הדברים האלו של זה ושל מחמד שעמד אחריו אינם אלא ליישר דרך במלך המשיח, ולתקן עולם, ולעבוד את ה׳ ביחד, שנאמר כי אז אהפוך אל כל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד, כיצד? כבר נתמלא העולם כלו מדברי המשיח ומדברי התורה והמצות ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ישמעאלים ונוצרים, והם נושאים ונותנים בדברים אלו הסותרים התורה, אלו אומרים מצות אלו אמת היו וכבר בטלו בזמן הזה, ולא היו נוהגים, ואלו אומרים דברים נסתרים יש בהם ואינם פשוטים וכבר בא המלך המשיח וגלה נסתריהם, וכשיעמוד המלך המשיח האמת ויצליח וירום וינשא מיד הן חוזרים ויודעים ששקר היה.״ עכ״ל. רוממות אל בגרונו של הרמב״ם, והרב פיפיות בידי הנוצרים בזמנו, ע״כ כתב נגדם כי גדל הכאב מאד. — ודי״ל. נתנה ראש ונשובה לענינננו.

י. נוהגים כבוד בכוס יין לקדש עליו בליל התקדיש החג ובצאתו כו׳ על שום שנאמר (תהלים ק״ד) ויין ישמח לב אנוש ונאמר (שופטים ט׳) תירושי המשמח אלהים ואנשים. (ש״ע ח״ב פ׳ ה׳ ב׳).

ריא״ם כוון בזה נגד מה שישיחו בנו יושבי שער אלו אומות העולם ששואלים זה לזה: „למה קורין אותו על היין? אמר טומאש, אין לי בזה טעם אלא אולי יתפתה מיינם.“ (ש״י צד 24).

יא. מרחיקים את הסכינים מן השלחן, באמרם כי השלחן הוא כמו מזבח אשר אסרה התורה להניף עליו ברזל המחללו (ש״ע ה״ב פ׳ י׳ ד׳).

בטעם לשבח זה כוון ריא״ם להרחיק לזות שפתים מאתנו: „שמשליכין הסכין מעל השלחן לפי שהיא ברכת עשו ולא רצו להב״ו בברכת המזון.“ (ש״י צד 124).

יב. תוקעים בשופר לקיים מה שנאמר (ויקרא כ״ג במדבר כ״ח) יום תרועה כו׳ ואומרים שהוא להזכיר לפניהם את יום הדין להחזירם בתשובה שלמה אל הקב״ה. (ש״ע ח״ג פ׳ ה׳ ז׳).

לעת ערב כצאת הכוכבים תוקעים בשופר אשר הריעו בו בראש השנה, לאות כי נשלם צום העשר. (שם פ׳ ו׳ ז׳).

ריא״ם כוון בזה להסיר מעלינו העלילה הנתעבה שאנחנו תוקעים בשופר ע״ד נפילת מלכותם: „אומרים לי שתוקעים שופר ביום הגם והוא רמז שתפול מלכותנו כנפילת יריחו. השיב וירשוריש: ענין תקיעת שופר כתבו מחבריהם כי הוא סימן שהוא יום דין ותוקעין ואומרין הקיצו נרדמים.“ (ש״י צד 96). ונזכר שם טעם שני: כי מנהג היהודים לתקוע בשופר כשיוצאים העבדים להירות וריא״ם לא זכר הטעם זה וישכחהו שלא יתן פתחון פה לשטן.

יג. בשובם מן הקבר כל אחד תולש עשב ב׳ או ג׳ פעמים מן הקרקע וזורק מאחריו ואומר (תהלים ע״ב) ויציצו מעיר כעשב הארץ לזכרון תחית המתים [1]. (ש״ע ח״ה פ׳ ז׳ ו׳).

---

[1] בש״ע ח״ג פ׳ ח׳ ו׳ כתוב: „ככה מתאבלים כל היום“ (בת״ב). ע״ז העיר ר״ש ראבין וישמח אלי גיל כי מצא גבר שלא הזכיר המנהג ללכת לבית הקברות וע״ד הנימוס בביה״ק הוא מביא דברי בעל ע״ד: לא ה׳ שלחני להוציא ציץ להשליך אחרי גו (פי׳ אם יקרה שימות אחד מהם לא צוה לי ה׳ לתלוש עשבים אחרי קבורת המתים).“ עכ״ל. הנה לשמחה מה זו עושה? הלא ריא״ם מזכיר פ״ה המנהג לתלוש עשבים בביה״ק ונותן טעם לזה, הנח להם לישראל. --

לפני האפיפיור מארקו פלורינטין באו שלוחי בנ״י החכמים דון שמואל אב־אבאליא ודון שמואל הלוי להתחנן בעד עמם והמומר פראי פידרו יצא להם לשטן עלי דרכם ויתנם כמתעתעים בעיני האפיפיור באמרו: ,,ראיתי כשחוזרים מבית הקברות עוקרים עשבים ועפר וזורקין על ראשם ואומרים כי זה להבריח מלאך המות ונפי הטבע מה התיחסות לזה עם זה?״ השיבו שלוחי ישראל: ,,שנהנו לעקור עשבים ובקצת מקומות להרים העפר לנחם האבלים כי ירמזו מן התחיה שנאמר בה (ישעיה כ״ו) הקיצו ורננו שוכני עפר ונאמר (תהלים ע״ב) ויציצו מעיר כעשב הארץ.״ (ש״י צד 83—82).

פרק ששה עשר

מתאונן על הגלות הלוהצת את בני ישראל. איסור תלמוד בתלמוד באיטאליא.

הלא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו.
(מלאכי ב׳ י׳).
הלכו והפגינו בלילה אמרו אי שמים! לא אחיכם אנחנו לא בני אב אחד אנחנו, לא בני אם אחת אנחנו, מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרים עלינו גזרות קשות? —
(יה״ש י״ט).

לשוא יתפארו העמים (במדינות בריבריה) בהשכלת המאה התשע עשרה, הס׳ שלחן ערוך זה יספר לדור כי עוד לפני מאתים והמשים שנה כבר עמדו העמים האלה על השכלת המאה הי״ט (!) ויענו את בני ישראל וימררו את חייהם בכל ענין וקנין, ולרשעי ארם בני דורו, יפגיע ר״אם בעד עמו האומלל, ויספר להם ממצב בני ישראל לאמר: ,,רוב ישראל עניים, והמה יולדו לעמל יותר מכל העמים, כי אף לקצת העשירים שבתיכם אין להם לא תבואות שדה ולא נכסי קרקע הראוים להקרא באמת הבן עושר.״ (ש״ע ח״א פ׳ י״ד א׳): ,,הלחץ הגדול אשר הגלות לוהצת בני ישראל זה ימים רבים וכמעט כל העמים אשר בקרבם הם נודדים אסרו עליהם לקנות להם אחוזת אדמה ורגליהם לנחשתים

הוגשו גם בשאר מישלח יד ומלאכת אומנות המחיה את בעליה בכבוד, ירד הדר רוחם ויקר נפשם עשר מעלות אחורנית והסירו כמעט את עדי רוח צדקה המרחפת על אבותיהם מהר חורב.״ [1] (ש ם ח״ב פ׳ ה׳ ג׳.) ואף הלמוד ב ת ל מ ו ד אשר לכל בו חיי רוחם, את מקור חיים זה סתמו עריצי גוים לפני בני ישראל: ,,הלמוד היותר רגיל והיותר חשוב בעינינו מכלם הוא ההגיון בגמרא הנקרא תלמוד, במקים שמותר לנו להחזיקהו אצלנו, ובמקומות שאסרו עלינו הלמוד בגמרא לומדים בשאר דברי הכמים.״ (ש ם ח״ב פ׳ ב׳ א׳): ,,הגיון התלמוד הזה נאסר אח״כ בפקידת מקצת ראשי כהני הנוצרים, אכן אחרים מהם חזרו והתירוהו, אבל בימים האחרונים האלה הוא נאסר לגמרי, וביחוד בארץ איטאליא לא יראה ולא ימצא ולא נקרא בו.״ [2] (ש ם, ז׳). ועל כל הטובות האלו ריא״ם מכפיל להזהיר לברך את המלך ושריו בכל תפלה ובכל כנסיה, משל למה הדבר דומה למה שדרשו חז״ל על וסבבו בש״ק הסופרים זה גלות יכניה, את מיצא בשעה שירד נבוכדנצר מירושלים וגלותו של צדקיה בידו, יצתה גלותו של יכניהו לקראתו מכוסים שחורים מבפנים ולבושים לבנים מבחוץ והיו מקלסין לקראתו נקטה בדבריה והוון שאלין מה עביד באבא, מה עביד בברי, ואינון אמרין ליה (ירמיה ט״ו) אשר למות למות ואשר להרב להרב והוון מקלסין בהדא ידא ומספדין בהדא ידא, לקיים מה שנאמר (יחזקאל כ״ד) ופארכם על ראשיכם ונעליכם

---

[1]) אפילו בשעה שהם עוברים עברה יהיו כל צרכיהם לפניך (ברכות כ״ט). א מ ר ה ב ו נ ה: ,,לע״ד פירש שר״ל צרכיהם לפניך לא שיתן להם צרכיהם אלא שיהיו לפניו צרכיהם הרבים שמסבב להם הגלות להתפרנס ולהתנצל מהמביאים אותם לחטוא.״ לא נצרכה אלא לטומאה ישנה (שבת ט״ז) א מ ר ה ב ו נ ה: ,,וכן ישראל נטמאו בצרותיהם ועברה טומאת מת בתוכם עד שעם כל השאת והשבר המרובאים בצרות רבות לא יספיק רבוק שבריהם ולהרתיכן ולעשות מהן כחדשים עד אשר יטהרם ה׳ במי חסדיו הרבים כו׳ או יקוים כאשר יביאו בני ישראל בכלי טהור בית ה׳.״ ור״ש ראבין בהערותיו ל ש ״ ע העיר: בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן (נדרים ס״ו). אמר הבונה: ,,וכן עם ישראל כמו כן נאים הם במדותיהם נוטים ליופי המעשים אלא שהעניות ודלות הגלות המר והנמהר מנוולתן ולא הניח להם מדה טובה.״

[2]) ור״ש ראבין בהערותיו ל ש ״ע העיר כי ריא״ם בהקדמתו לספרו ב י ת ל ח ם י ה ו ד ה אומר על אודות הס׳ ז כ ר ו ן ת ו ר ת מ ש ה לאמר: ,,כי הוא ז״ל מורה מקום המאמרים איפה הם בגמרא ולנו בני איטאליא אשר חטאתינו מנעוה ממנו.״

ברגליכם ולא תספדו ולא תבכו. (פתיחתא דאיכא יכתי. קהלת רבה י״ב) כך ריא״ם היה מכוסה שק מבפנים ולבנים מבחוץ לקיים מה שנאמר ופארכם על ראשיכם ! —

פרק שבעה עשר

ס׳ ארי נוהם: הספור שהרמב״ם לעת זקנתו החזיק במעוז הקבלה בדוי הוא, מסי־ת מודעה להמקובלים שלא יעלילו עליו שחזר מדעתו. בעל שם הגדולים והנגררים אחריו מעידים על ריא״ם שבסוף ימיו האמין בגלגול מפני מעשה שהיה. החכמים: ישי״ר, ור״ח מיכל יכחישום ועל פניהם יכזיבום.

,,כאשר היה ר׳ עזריה (מן האדומים) הראשון לבקר את אגדות חז״ל, והדעות המקובלות בסדרי הדורות כן היה ריא״ם הראשון לבקר את למודי חכמת הקבלה אשר תפשה שלטון בכל בית ישראל, וגבר באחיו להתגרה בה מלחמה, בספרו בן דוד כנגד אמונת הגלגול שהיא יסוד גדול בחכמת הקבלה וכנגד כלל החכמה הזאת כלה בספרו ארי נוהם בשפה ברורה ואמרים נמרצים.״ (שפה לנאמנים רש״י פין סימן 46) וקנאת הרמב״ם ז״ל אכלתהו: ,,שהמקובלים אמרו עליו להבדיל כמה הבדלות כמו שאמרו על אריסטו שבשעת מיתתו אמר סבית הסבות רחם עלי, כמו כן המציאו בשמו של הרמב״ם הבדוים ההם שבסוף ימיו בשמעו דברי הקבלה שב וניחם על מה שכתב [1]) ומי יאמין לשמועתם ומי העיד שמהרב ז״ל יצאה כזאת לא מהם ולא מהמונם . . . ובאמת שבבואם לרפאות מכת הרב ז״ל אשר הכהו באמרם שבסוף ימיו תהה על הראשונות וחזר לידיעתם, הוסיפו בו פצע ומכה טריה כי אמרו עליו שלעת זקנותו יצא מדעתו, וחס שלום, כי זקני תורה דעתם מתוספת ומתישבת עליהם.״ (ארי נוהם פ׳ י״ב). וחתם את האגרת בסוף ספרו זה בזה״ל: ,,הבן יקיר, אם תרצה לעמול להשיב תשובה על דברי, תשוה לנמהרי לב הפתיות להוקם בם פן ישמעו ליושר אמרי אלה

[1]) עיין מכתב המיוחס למרן הרמב״ם ונודע בשם מגלת סתרים נדפס בס׳ קובץ חמדה גנוזה, ערעלמאן, קאָניגסבערג, תרי״ו.

וישובו מכסלה: אבל להשיבני מדעתי בסוף ימי למען יאמרו עלי כמו שבדו והמציאו על הרמב"ם ז"ל אל תיגע עצמך ומבינתך חדל! כי תקניטני, ואל תמושני מסברי."

ולא הועילה לריא"ם מסירת מודעה זו כי בא בעל שם הגדולים ומעיד בזה"ל: ראיתי ס' חיי יהודה בכ"י להרב יהודה א־יה ממודינא בו' כתב הרב הנזכר שהוא בתחלה לא היה מאמין בגלגול, ויקר מקרה ששכנתו ילדה בן וכמעט בתוך חדש ללידתו חלה הילד בחולאים קשים שונים ולסוף ששה חדשים ללידתו הגיע קצו והיה גוסס ושכנתו קראה להרב הנזכר שיאמר פסוקים ודברי תורה כמנהג המורים באיטאליא והוא הלך וראה הילד מצטמק ורע, והוא גוסס וקרא איזה מזמורים והילד פתח עיניו ואמר, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ויצאה נשמתו באחד והוא פלא, ומהיום ההוא והלאה האמין בגלגול." (שם הגדולים ח"ב מערכת יוד סימן ע"ט). ועל עדות השה"ג סמך בעל זכר צדיקים לברכה ר"ה ניפי בס' תולדות גדולי ישראל אות י' סימן י"ז. והמקובל רי"א מסיבאלק עשה לו מספור זה מגן וצנה בעד הקבלה (פ' י"ג) נגד הארי נוהם. גם בעל קנת סופרים לא שכח מלהזכיר ספור זה. והנה בס' קצור חיי יהודה רשד"ל לא נזכר מאומה מכל הספור של בעל שם הגדולים: „וכל ימי היה זה גם בעיני לפלא שאיש הכותב ספר ארי נוהם, בימי זקנתו כבן ס"ח שנה נגד הקבלה וכל דרכיה יודה שהאמין בגלגול, ועתה כי ראיתי הקצור מכתב ידך נת־בה עוד יותר הספק אצלי אם הכ"י שראה בעל שם הגדולים נובע מיד ר"י די מודינא כי הוא מתנגד לדרכי הכותב." (אגרות שי"ר צד 71). והח' ישי"ר בא והכחיש לגמרי הספור של בעל השם הגדולים כי מצא הכ"י ס' חיי יהודה בידי הר"ר אורי חי סארוואל: „ובשומי עיני על זה הספר מראשיתו עד סיפו לא מצאתי בו אפילו שמץ זכרון המעשה הזר המסופר על שמו." (אגרות יש"ר ח"ב אגרת כ"ח): „ודע שבס' (חיי יהודה) הנמצא אתי כ"י לא נמצא שום זכר להמעשה שהביא בשמו הרב שה"ג בה"ב סי' ע"ט כאשר לא נמצא גם בהס' כ"י של הר"ר אורי חי סארוואל וכאשר העיד בס' אגרות יש"ר דף ע"ג, ולכן ברור כי צדקי דברי החכם יש"ר (שם ח"א דף פ"ד) שהס' חיי יהודה אשר ראה הרב חיד"א בלי ספק נכתב ע"י א' מתלמידי הרב אשר נטה לדעת המקובלים והוא הכניס בתוכו הספור הזה למען הראות כי בסוף ימיו

היתה רוח אחרת עם הרב.״ (אור החיים ר׳ חיים מיכל צד 443). הנה כן נפל הספור הברוך זה וכשל עוזר ונפל עזור.

פרק שמנה עשר

עברת המקובלים נגד ריא״ם. באסאן ואבי עד שר שלום באזיליאה מליצי יושר בעד מאמר הוכוח לרמח״ל. תשובת רש״ל ראפאפורט. דגל מחנה יהודה נגד הקבלה הרמב״ם, הרמב״ן מגן וצנה בעד הקבלה, ר׳ זרחיה הלוי נגד הרמב״ן. אימת מפגיע על אר״י. הצעת קדמות ס׳ הזהר. קנת סופרים. ריב״ל. ילקוט יש״ר.

שחושבים הפתאים והמתרשלים אשר ייטיב להם שישימו חסרונם ופתיותם שלמות וחכמה, ושלמות זולתם וחכמתם חסרון ויציאה מן הדת. (מורה ל״ב לראשון).

,,איש מלחמה היה ריא״ם מנעוריו ומלחמה לו בכל אמונה טפלה ׳פתיות ובכל הויה בת כובי מהור הור.״ (ר״ש ראבין בהקדמתו להעתקת הש״ע) ובספרו ארי נוהם הרס ונתץ מבצרי הקבלה בכלל, ואמונת הגלגול בפרט ניספית על מה שכתב נגדה מאמרו בן דוד. ויע״ב שמורה עברת המקובלים לריא״ם עדי נצח. ר״מ גירונדי הדפיס דברי המקובל באסן שכתב: ,,לפי אשר במדינות הללו נמצא ס׳ בכתיבת יד חברו מוה״ר יא״מ מ״ק ביניציא קראו שאגת אריה (?) לישריה ליה מארי, והגאון הקדוש ה׳ מורי ורבי כהר״ר משה זכות היה קורא קול סכל[1]) לפי שכל עצמו להכחיש חכמת האמת ולדבר תועה (?) על כל למריה ראשונים ואחרונים מרוח סועה (?) ועליו סומכים כל זדונים (?) מו״ה רמח״ל נ״י בקנאו קנאת ה׳ חבר ס׳ בלשון הקדש קראו מאמר הויכוח אשר בו בררים נכונים ונאמנים אבד ושבר כל טענות ספר הנזכר כמוץ אשר תדפנו רוח[2]). והמקובל אבי עד שר שלום באזיליאה

---

[1]) הראשונים שלא ראו הקול סכל ושאגת אריה חשבו שהוא ספר ארי נוהם.

[2]) הדברים האלה ממש נשנו שם נ״כ מאת ר״מ גירונדי. והעיר מו״ל

כתב: ,,קריתי תשובותיו (של רמח"ל) על הארי נוהם ומצאתי תשובותיו באמת יקרים כו' ולא ראיתי שתעלה קנאה כזאת כנגד החבור הרע והמר (?) ארי נוהם שאומר על הזוהר שהוא ס' מלא שקרים [1]) ושחכמת האמת כולה שוא ודבר כזב." (כרם חמד ב' 54—66).

,,עצור במלים לא אוכל כי חרצת משפטך על ספר ארי נוהם לר"י מודינה ז"ל ואמרת כי דבר על חכמת האמת תועה מרוח סועה ואני קראתי הספר הנפלא ההוא מראשיתו עד תומו ומצאתי את מחברו דובר בלב טהור ורוח נכון בישוב הדעת כראוי לת"ח כמוהו לעת זקנתו (בן ס"ח שנים) והדברים יורדים עד חדרי לבב, מי יעמוד נגדם? ומי יסתור יסידות חזקים כאלה? ואתה אמרת עוד כי רמח"ל ז"ל איבד ושבר כל טענותיו כמוץ אשר תדפנו רוח הנה זאת היתה באמת לפלא לו יעלה בידו כן, אך באמת הוא כמעט נמנע ואין רצוני להעמיק פה בעניינים האלה ולהגיד מחשבותי עליהם רק אמרתי להתוכח עמך כאוהב עם אוהבו על אשר מהרת והחלטת כי קראת לאשר בחרת בשם חכמת האמת ועל כן גאלה נפשך בכל המתנגדים לה, והרי זה כמי שאוחז דבר למושכל ראשון ובונה עליו מצודות והמושכל ההוא עוד לא נחקר ואולי ינוע היסוד ויפול הבנין. ואולם אם ספר חקר ומקובל (אשר ראיתי ג"כ זה שנים) היתה תעודתו לשבר מתלעות ארי נוהם הנני אומר בפה

הכרם חמד ,,הספר ארי נוהם להאדם הגדול זקן ונשוא פנים הר"ד יא"מ הוא ספר יקר ונכבד והחכם עיניו בראשו וישפוט שפוט עם מי האמת, ודי בזה".

[1]) ריא"ם לא אמר על הס' הזוהר שהוא ס' מלא שקרים, וזו כל חטאתו שאמר עליו שהוא שתוקי או אסופי מן השוק ולא נדע מי מחברו, אבל ס' הזוהר בעצמו הוא מהללו ומשבחו מאד (עיין לעיל פרק רביעי הערה 17): הספר בעצמו אהוב ונחמד משובח ומפואר הוא אצלי בכל דרכיו התירניים, כפי הפשט והמפרש והרמז על כל החבורים בפירושים מהתורה, וזה דרכו, שכללו בסדר נאה ויפה עם עריבות לשונו ואריגתו בספור מעשים, הולך ומכנים בתוך הדברים לא נהיה כמוהו מעורר ישנים ומקיץ הנרדמים מלהיב את הקורא לעבודת ה' ולא אבנים לפנים מהמחיצה בסודות עמוקות מני חשך, יהיה המחבר מי שיהיה, שפתותיו דובבות בקבר וראוי לברכה רק האמת אשר על כל המדות אהבתי כל ימי יביאוני לגלותו בדבר הזה לאוהביו ולשומרי בריתו. . . באמת ערבים לשומעיהם, מה יפו ומה נעמו אשר על כן אני משבח ומפאר חבור ס' הזוהר בבחינת דרכו על כל אשר חוברו מאומתנו מזמן ג' מאות שנה עד הנה, אבן מראים ומודיעים היותם לא מעשה תנאים ולא אמוראים כי אם מגבר חכם מליץ אחרון חביב".
(ארי נוהם פ' י"ז—כ"ב).

מלא כי לא הגיע אל המטרה, ושאגת אריה כמאז כן עתה תחריד כל און, וביתר פלטה עטך דברים הצריכים תיקון לדעתי, בכתבך שעל הספר ההוא סומכים כל זדים וכל עושי רשעה — ארי נוהם יסובב זדון ורשע? על מה? על כי ריב לו עם בעלי סוד אשר כבר לפניו היו מריבים עמם גדולים חקרי לב כמו רבנו סעדיה והרמב״ם ז״ל והדומים להם, ובאמת כאשר נודעים כמה זדים ועושי רשעה אשר הם מתנגדים לסודות כן נודעים גם כן להפך בעלי קבלה ומעמיקים בזוהר והם רשעים ומרבים תועבות אין קץ, וישבתי צבי והמחזיקים בו יוכיחו, אך לא ההתנגדות ולא ההחזקה עמה הסבב זדון ורשע ה״ו כי הכל צפוי והרשות נתונה ולא יועיל לזדים אם יצדיקו את נפשם לאמר משאגת אריה וקול שחל נתעו או כי מדבש האר״י ז״ל שבעו והקיאו גם כל מעדני מלך״. (רש״ל רפאפורט לר״מ גירונדו. ר׳ שזח״ה הו״ל באוצר טוב (ד׳ 53—54) ד״ר ברלינער. ד. האפמאן. תרנ״א).

ריא״ם קים בעצמו דברי הבדרשי: „תשמאל לבי או תימין תאמין בכל מה שהאמין בו אחרון הגאונים בזמן ראשם בחשיבות הרב המורה הגדול הרמב״ם ז״ל אין ערוך אליו בכל חכמי ישראל אחר התימת התלמוד (סוף בחינות עולם). שכן אמר הבונה: „ויש אשר ישלח פיו ולשונו וידו בכתב על שורה אחת נגד מחבר ספר שלם ואין אתו דעת ותבונה לחבר יריעה קטנה כי נקל למצא עלה ושחיתה בחבורי אחרים וקשה לחבר כמותם. [1]) וזה יקרה על הרוב אחר מות המחבר כי אין לו פה להשיב כאשר הרבה עשו כן ולא הועילו נגד אוצר החכמות הרב הגדול נר ישראל ואורו הרמב״ם ז״ל״. (הבונה ב״ב ק״ל): „כדברי הרב הגדול הרמב״ם ז״ל״. (הבונה סנהדרין כ״ה): „כדבר הרב המופלא הרמב״ם ז״ל״. (הבונה שם ס״ה). ולמרות התנאי אשר התנה ריא״ם בקול סכל שלא יקוב בשם המחברים (ק״ס צד 7) לא יכול לעצור מבלי להזכיר את הרמב״ם בתוארים גדולים: „מעין החכמה הרב המורה״. (שם, צד 21): „הרב הגדול נר ישראל הרמב״ם ז״ל אשר עשה מהכרח חכמה והיתה עליו יד ה׳ ומה שאי אפשר בחוק ילוד אשה קין שם להמשך בחבורו משנה תורה״. (שם צד 31): „נר ישראל ארון החכמות קדוש לאלהים הרב המורה ז״ל אשר צדקו האומרים עליו הוין מהנבואה

---

[1]) הן הן הדברים שכתב בהקדמת לב האריה: אין דבר נקל לאדם כבזות מעשי זולתו, ואין כבד עליו כעשות כהמה.

ממשה עד משה לא קם כמשה. [1]) כי הראשון כתב לנו תורה שבכתב והשני תורה שבע"פ". (ארי נוהם פ"א): „הגדול בענקים הרמב"ם ז"ל". (שם פ' ה'): „המנורה הטהורה הרב המופלג הרמב"ם ז"ל". (שם פ' י"ב): „לא היה מי שלמד לנו בכח חזק בברור הקבלה תורה שבע"פ ממשה עד רבינא כהרב הגדול בפתיחת חבורו משנה תורה". (שם). חותם תכנית זה משה ריא"ם לשר צבא במלחמתו נגד המקובלים בספרו ארי נוהם ודגל מחנה יהודה היה הרמב"ם אשר לא החזיק במעוז הקבלה. —

---

[1]) ההגדה מספרת על הרמב"ם, בלילה שהשלים את „הרמב"ם" בא לו במראה ר' מיימון אביו ואדם אחר עמו ואמר לו אביו הנה לך זה משה רבינו ונבהל וא"ל באתי לראות מה שעשית וכשראה אמר יישר כחך. (סדר הדורות ערך הרמב"ם). וגידוע כי הגאונים חששו לקרותו בשמו משנה תורה, ויסבו את שמו רמב"ם: „והרמב"ן שנקרא הרב הנאמן לא היה קורא להרמב"ם רבינו משה מפני כבוד משה רבינו דאיכא במכילתא על ויאמר משה אכלוהו היום אמרו לו ישראל רבינו משה יבא בשחרית וכו', וכ"ש שלא לקרותו משה רבינו שלא להשיתו עם משה ארון הנביאים וכן בספרי בפסוק יוסיף ה' עליכם א"ל רבינו משה וכו'." (יוחסין השלם צד 122). ושאני משה דרב גובריה. (ע"ז ח') ובעל שם הגדולים אמר: לכך הורשו למהללי הרמב"ם לאמר עליו „ממשה עד משה לא קם כמשה" כי לא מצינו תנא או אמורא אשר יכונה משה". (שה"ג ערך ר' משה גאון) וזו היא ראיה לסתור, הלא מזה משמע כי בכל התנאים והאמוראים לא נמצא איש שרצה להשוות את עצמו למשה רבנו, הלא כבוד הרמב"ם גדול ולא יגרע ממנו מאומה גם אם לא נשוה אותו עם משה רבנו. — ומעריצי רמבמ"ן אמרו גם עליו „ממשה עד משה לא קם כמשה" נמצא אתה למד מי היה שני בשלישי עם משה רבנו! — גם על ר' משה מונטיפיורי אמרו „ממשה עד משה לא קם כמשה". שני ברביע עם משה רבנו! — ובזמננו שובבה העם הזה משובה נצחת והדפיסו תמונת ר' משה מאריטק באראן הירש, וסביביו: איש אשר קרן אור פניו עם הלחות בידו (משה רבנו) עם תמונת כל אלה אשר בשם משה נקראו! ואספרה לדור כי בנויארק התגורר מלמד דרדקי ששמו משה ועלה בדעתו לכתוב איזה ספור אוילי ויקראהו בשם המורה„ לאמר: משה שמי וזה זכרי המורה. מה עשה הלך לו אל משורר עברי ואמר לו רצונך לשיר שירה „ממשה עד משה לא קם כמשה" ואתן לך עבור זה משקל שני סלעים, אמר לו משה שפיר קאמרת! מיד הוביל המשורר שי למורה וישר עליו: „משה בן עמ־רם!" נמצא אתה למד כי החד גדיא דזבין אבא בתרי זוזי, הנהו שני בשישי עם משה רבנו! — אין בעל הנס מכיר בנסו, מה עשה המשורר לוא היה שם המחבר יחזקאל

גם המקובל רי״א מסובאלק לא התרפה ביום תוכחה ויקח לו למגן וצנה נגד הארי נוהם את—הרמב״ן! שגם הוא היה ארגז החכמות ואפילו באלף לא בטל ויהי ראש וראשון ממחוקי במעוז הקבלה.—

אבל בעונותינו הרבים מכחישי הכ״ת הקבלה גם במלאך ה׳ צבאות כהרמב״ן ישימו תהלה, ור׳ זרחיה הלוי יאמר: ,,הרמב״ן לא היה יודע טבע המציאות כלל כל שכן טבע דברי הפילוסופים ולא ידע איזה הדרך ישכון אור.—" (אוצר נחמד ח״ב צד 124). וכלום חשש כי המקובלים יאמרו עליו כי איש סכל הנהו ולא עמד על דעת הרמב״ן ז״ל.

באותה שנה שנדפס ס׳ מגן וצנה מרי״א מסובאלק נדפס ג״כ ס׳ אימת מפגיע על אר״י בו יבוא במשפט ס׳ ארי נוהם הכינו גם הקדו ר׳ אליהו בן אמוזג, ליוורנו, תרט״ז. וגם היא בחר לו את הרמב״ן להיות אימת מפגיע על אר״י כאלו ח״ו קנוניא היתה בינו ובין בעל מגן וצנה, ובחלק ב׳ מספרו יאמר: ,,ומי כהחכם רבינו הרמב״ן יודע פשר דבר בכל סתרי הקבלה. [1])" ואימת מפגיע על אר״י לא החריד את הארי נוהם כי עשוי הוא לבלי חת.—

הלא אז היה מוכרח לשורר. בן בוזי! — אבול ענת שעורים . . . (יחזקאל ד׳ י״ב).

[1]) : וביחוד באמונת הגלגול . . . הביטה וראה מה שרמז בפירושו על התורה שכתב וז״ל: אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדות האדם כו׳ . . . וקראו אותו גאולה, וזהו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין, ע״כ . . . ואם באנו לחקור מה אמרה נעמי, לא ראינו שאמרה דבר שירמוז לאמונת הגלגול אבל כל מעשיה ותנועותיה ורמיזותיה לרות כלתה כלם מוכיחים (!) . . . כי לדעתה אם יכרת איש ואיש בלא בנים עוד יחליף ע״י הגאולה או היבום. אבל השכנות ביארו הענין ביתר שאת ואם נעמי ע״י מעשיה גלתה בו טפח השכנות גלו ממנו מאה טפחים. תחלה וראש אמרו ויקרא שמו בישראל, ולא מצינו שקדם להם זכרון שום אדם אשר עליו יחזור הכנוי אם לא שהיתה כוונתן למת הידוע והוסיפו והיה לך למשיב נפש וזולת הפשט יבין בזה הרמב״ן השבת הנפש ממש וחזרת המת אל ביתו ואל נחלתו, וסוף דבר ותכליתו הוא העולה על כלם אומרו יולד בן לנעמי וזה שרמז הרמב״ן וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין". עכ״ל בעל אימת מפגיע (שם). ועי״ז נוכל לאמר אם קבלה היא נקבל, ואם לדין יש תשובה. כי נשים דעתן קלות. — ונעמי והשכנות פסולות לעדות!—

בהצעת ס׳ קדמות ספר הזוהר הכותב תולדות הרד״ל ז״ל הנהו מגלה סוד כי ראה בכ״י של הג׳: „שהעיד ע״ד ספר ארי נוהם ומחברו, ושנראה שנמצא בו העתקות מזויפות.״ נראה לו שנמצא בס׳ ארי נוהם העתקות מזויפות אבל ב״יא לו: שאבי חותנו זכה להיות בין הקרואים אל המשתה והסעודה שעשה הג״א ז״ל כשגמר פירושו על הת״ז, ונתן לו חלק מהעוף הפטום שהמציאו לו מןהשמים! — (שם צד 4) הבל הבלים! אמר קהלת, הכל הבל! —

ובעל קנת סופרים (ר״א הכהן, לעמבערג, תרנ״ב.) בפצותו פיו נגד הארי נוהם קיים בעצמו מקרא מלא: ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד! —

ובאמת אין לתפוש המקובלים על צערם, כי הארי נוהם: „הרס ונתץ ועקר בחבורו הקטן זה יותר ממה שיסדו ובנו ונטעו כל המקובלים יחד בספריהם הגדולים והרחבים.״ (אגרות יש״ר ח״א צד 73). וללא אמת אמרו המקובלים על ריא״ם: „אריה כבקר יאכל תבן! —״ כי אין ארי דורס ונוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר, ויהודה גבר על המקובלים בטענות וספיקות המיוסדות על אדני השכל והתבונה. והמקובלים רגזו וקצפו ואין נחת, הריעו והצריחו נגדו בטענות ומענות „מן השמים ירחמו.״ —

ריב״ל להחכם השלם מו״ה צ״ה ג״ב: „ ואשר אמרת לי במכתבך שקמו כעת מתנגדים על ספר ארי נוהם, מהם אמרו שהוא מזויף ואינו מאת הרב הגאון ר״י ממודינה, באמרם: מדוע נאמין שהזוהר מזויף מוטב להאמין שארי נוהם הוא המזויף ומהם אמרו שנמצא עדות ברורה שהרב ר״י ממודינה התחרט בסוף ימיו על ספרו זה ארי נוהם והיה מחבב אח״כ את ספר הזוהר וגם הקבלה בכלל; לזאת אחלה פניך להודיעני בברור מאין ידעת כל הדברים הללו? וממי שמעת? יען שידעתי נאמנה שכן דרך מחבבי הקבלה והזוהר, כאשר ימצא איש גדול באימה אשר יתנגד על שניהם זה דרכם להעביר קול שהגדול הזה התחרט קודם מותו על התנגדותו זו, ושקד אח״כ על אלה שניהם בשקידה רבה, והיה כרוך אחריהן.״ . . . (ספר הזכרונות צד 51, ווארשויא תרל״ו).

וריב״ל התקשה (שם) אודות הארי נוהם כאשר מצא בהבונה מס׳ שבועות פ׳ רביעי שהזכיר את הזוהר . . . אבל ריא״ם בעצמו בס׳ חיי יהודה כתב כי הארי נוהם הוא האחרון שבספריו, ובצדק נאמר עליו אחרון אחרון חביב. (עיין לעיל פ״ק רביעי הערה 17 שאין להכפיל הדברים). והביב ונחמד היה הארי נוהם גם בעיני

ריב״ל, כמו שכתב: „בעבור ספר ארי נוהם זה השמטתי מהמאמר זה שלפניך קורא נעים! כמה ענינים שכתבתי בו, יען ראיתי שכבר קדמני המחבר הזה וכונתי לדבריו בכמה דברים.״ (שרשי לבנון צד 239).

יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו אמר קהלת: והדברים האלה אמרתי גם אני בקראי בס׳ ילקוט יש״ר, גוריציאה, 1854. מאמר י״ד: „פרק נשמט מן הספר התורה והפלוסופיא.״ שכל המאמר הזה הנהו דעות הארי נוהם, והח׳ יש״ר הבליען ולא נודע כי באו אל קרבו וכאלו היו ילידי שכלו, ורק בהערה הזכיר כי גם ריא״ם היה ממתנגדי הקבלה, ותו לא מידי.— וכבין כאשר נדפס ס׳ הארי נוהם ור׳ שלמה ראזענטהאל בהערותיו לקח איזה דברים (של מה בכך) ממאמרו זה, רצה הח׳ יש״ר להחזיר את העולם לתהו ובהו בעבור העון הגדול הזה, ויצעק צעקה גדולה ומרה: „בסוף ס׳ ארי נוהם הנדפס מחדש מן דף צ״ב עד דף צ״ז.״ [1]) המה רוב דברי, וראזענטאהל הדפיסם בהעלמת שמי ובשנוים. (מזכרת יש״ר צד 11. וויען, 1849. ילקוט יש״ר צד 101).

ככה היה הס׳ ארי נוהם להמנורה הטהורה בהיכל הבקרת, לילה כיום יאיר לו, והוא המבהיק את כל העולם, והכל צריכים להדליק את נרם מנרו, כי החבור הקטן הזה היה לתלפיות תל שכל פיות החכמים פונים אליו.

---

[1]) וריב״ל עלה שער יהושפט והנה הגואל אשר אמר לגאול את הארי נוהם בהערותיו (בחינת הדת הערה ט׳) עובר, ויאמר סורה שבה פה פלני אלמני ואקיים בך כתיב הדר: עין תחת עין שן תחת שן! ואלה דבריו: „מה תחפוץ מאלפי הדל בתעודה בישראל? ועתה קוראים נעימים! לכו והגידו להמחבר ריגייו מה לך לבקר מומ׳ וולתך בחלוף הזה ולישול קיסם זה מבין עיני וולתך, ריגייו! ריגייו! טול אותו קיסם מבין עיניך, בהערותיך (?) שכתבת על ס׳ ארי נוהם אשר העלמת שם שמך, ואתה הוא הפלוני אלמוני כותב הערות האלה שם, ראה! כתבת שם בהקדמתך (?) על ר׳ מרדכי קורקוס חכם מתושבי וויניציאה וכו׳ שהיה בשנת תל״ב לאלף החמישי, עכ״ל — ובאמת צריך להיות לאלף הששי!״ (בקורי ריב״ל צד 111) מהפלא על ריב״ל שהחשיד את הח׳ יש״ר שהדפיס הערותיו על הארי נוהם בהעלמות שמו, וס׳ מזכרת יש״ר מעיד עליו כי בחצוצרות וקול שופר הודיע מכל אשר עשה, וכמו שהרשים הוא בעצמו נדפסו איזה דברים מהערותיו רק „מן דף צ״ב עד דף צ״ז.״ וגם הלום לא עשה מאומה. — ובפרט בההקדמה להארי נוהם, ע״כ מצאנוהו זכאי ונקי מתפישת ריב״ל עליו.

פרק תשעה עשר

ס׳ מגן וחרב (מחנה ג׳ מערכה ח׳—י׳) השקפת ריא״ם על מחוקק הנוצרים שתאר עצמו בתואר בן-אלוה.

„אמר הנדכה וצעיר יצחק מן הלויים בכמהר״ר יעקב זצ״ל נכד הרב הגדול בענקים משען דתנו פאר כל דורותינו הגאון המופלא נר ישראל צדיק ועָנו כולל בכל מדע וחכמה, כל ידיעה ממנו לא נעלמה, דורש טוב לעמו, ה׳ אלהיו עמו ויעל מרנא ורבנא זקני כמוהר״ר יהודה אריה ממודינא זצוק״ל מחבר הספר הנותן אמרי שפר, אליכם אישים, עדת קדושים, בכל עבר ופנה, ויהיו ידיו אמונה . . .

עלה בדעתו לחבר הספר הזה ה׳ שנים קודם מותו וקרא שמו כישראל מגן וחרב; מגן כיהוא מגין וצנה לשאלות המתריסים נגדו שלא כדין, והרב שבכה הפסוקים וטענותיהם בראשיהם ממש כמו שיבא מוכיח אמונתנו והבלם, ודעו נא כי לא היה שום ספק מאיזה דת שיהיה הן ישמעאלית הן בית אחר שלא קרא ושנה להיות כ״כ חזק באמונה, ובפרט ראה דעות כל חכמיהם ראשיים כמו שבאו דבריהם בתבל להשיב נגדם, שמכה אותם עם חרב שלהם לקיים חרבם תבא בלבם" . . .
(הקדמת נכד ריא״ם לס׳ מגן וחרב אשר העתיקו סמוך אחרי מיתתו ש׳ת״ט לפ״ק מתוך עצם כ״י המחבר.)

את ספר מגן וחרב הלק ריא״ם לחמש מחנות, וקיצור ענינו הדפים רא״ג בספרו לעאן דע מאדענא בחלק העברי. וראיתי להעתיק בזה השקפת ריא״ם על מחוקק הנוצרים שתאר עצמו בתואר בן אלוה, כי נכבדות דבר ריא״ם, וראוים הדברים למי שאמרם.

מחנה ג׳: מערכה ח׳. „שלא נמצא בכל האיונגיליאו שהוא קרא עצמו אלוה ופי׳ ונחה עליו רוח ה׳, ובתוכו: עדיין חפץ הייתי להביא פה כמה מקראות מן התורה וכתובים אשר הנוצרים מתחכמים להוציא מהם איזה רמז ראיה מהיות המשיח עתיד להיות אלוה ושהנוצרי הזה היה המשיח וא״כ היה אלוה ולהשיב עליהם; אך הסכמתי לעשות ע״ז מחנה לבדו או אולי יהיה לב׳

מהגות וגם ידוע כי מביאת המשיח יש להוכיח שהמשיח לא היה עתיד להיות אלוה אלא ב״א גרידא ושלא היה הנוצרי ושלא בא עד הנה, לכן הנחתי אותם לבארם שם, ושם ימצאו ויראו בעדי וזה לרוב אהבתי בכל חבורי ולמודי אל שמירת הסדר[1]) הראוי במאוד מאוד וכן לסבה זו כמה ראיות מאופן לידתו וגדולו גם לפי סיפורי איונגיליאו עצמם מהדברים שנתהוו ושדבר הוא לעת מיתתו והאופן שמת מורים ברור על שלא היה אלוה, שיירתים לשומם במהנה הלידה ובמהנה המיתה והתחיה.

מ ע ר כ ה ט׳. יהוה דעתו על המעשה הזה של הנוצרי איך היה, ובתיכו: כמה פעמים נתתי את לבי לדרוש ולתור איך התחיל ואיך נתגלגל מעשה זה הנוצרי ומה היתה כונתו בדרשותיו ומעשיו להתפאר ולהתגדל ובפרט באשר נתעצם לתאר עצמו בתואר הזה של בן האלוה, כי סיפור דברים אשר ראיתי סובב הולך ביד איזה אחד מבני חברתו (!) היינו מבני עמנו על חטאת נעוריו ופשעיו בחייו ואיך היה פועל נסים ועד מיתתו ברור לי כי זה הכל שקר וכזב חובר מאיזה שהיה נגדו לכתחלה לכלימה ובוז, וכלימה היה לכל בר ישראל שיאמינהו לכמה סבות ורק מאשר בינותי בספרים שלנו ושלהם הוצאתי כלל אשר כפי דעתי אמת ויציב באילו בדורו הייתי ואצלו ישבתי. דע כי היו בין היהודים בזמן ההוא קרוב לסוף בית שני כמה כתות כולן מודין בתורת משה אבל חלוקים בפירושה ומצותיה, והיו הפרושים וסופרים הם חכמינו אשר מהם יצאה המשנה, ומלבדם צדוקים וביתותים איסיאי וכמה זולתם וקצתם הוזכרו מהיוסיפון. ומכלם בחר הנוצרי לאמיתית ונמשך אחר כת הפרושים חכמינו בכל דבריהם (הן) באמונות הן מעשיות שהאמין שהיו מקובלות בכל מכל כל וכן נ׳ ברור באיונג׳ שא׳ לתלמידיו על כסא משה ישבו הסופרים והפרושים כל אשר יאמרו לכם עשו אבל לא כמעשיהם וכו׳. נמצא מודה לא לבד בתושב״כ אלא שבע״פ במה שהיה מקובל לדעתו וכמו שיבא עוד במקומי במהנה נצחיות התורה בע״ה! והיא שעמדה לו ומן מה כי לולי כן ושהיה דורש לשנות דבר קל מן התורה לא היה אדם שומע וכלם היו רודפיו וצריו, לכן א׳ תמיד בקומה, אני לא באתי לשנות התורה אלא למלאות דבריה, ועוד: שמים וארץ ימוטו ודבר א׳ מן התורה לא ימ״ש וכמו שיבא עוד כנז׳. אכן במקצת דברים מעטים שהוא היה אומר שלא היו הל״מ ולא קבלת קדמונים אלא המצאות מאתם

---

1) וכן אמר הבונה: „בכל מקום שיש סדר המדרגה שמה אורח חיים, ובהפך הדבר שם מות, סימן לדברים צלמות ולא סדרים.” (שבת נ״ט).

התחיל להתגרות בם ולתפוש עליהם, ומהראשונים היה מצות נטילת ידים ולברך עליה באו״ אמ״ה אקב״ו כי כן תמצא ביונג׳ שהיו הפרושים מבזים אותו היינו מוכיחים אותו למה תלמידיך מבזים קבלת זקנים ואוכלים בלי נט״י, ולחז״ל תמצאם אומרים כל המזלזל בנט״י נעקר מן העולם לרמוז אליו שלא מת מיתה עצמו אלא נעקר מן העולם [1] ויהי כשמוע הפרושים שאיש כזה שפל המדרגה והיחס ולא מלאו שנותיו היה מתנגד להם באיזה דברים דאגו פן תהיה זאת כת אחרת נוספת מן המהפכים ד״ת כרצונם כצדוקים וביתוסים ודומיהם והתחילו לחקור אחריו ולגנות דבריו ומעשיו ואז הוא התחזק והשיג כמה מההמון שנעשו תלמידיו ונמשכים לו כיון שלא היה אומר להם כלום מן התורה ועמדו כנגדם, והשתדל להראות היותו אלהים ומושיע ורב וגדול מכל נביא ומצא לו ותקע עצמו בתואר זה של בן אלוה, לא היתה כמוה תחבולה נאותה למגמתו ותכליתו ובטוחה מיראת המשפט, הט אזנך ושמע היאך.

מערכה י׳. יפה שבתחבולות היתה לתאר עצמו בן אלוה ולמה: אין ספק אצלי לא לבד שלא העיז נוצרי מעולם להוציא מן הפה היותו אלוה ולא הלק ממנו כמו שאומרים הנוצרים עליו היום ומאמינים שהיה אלוה, כי לא זאת נוכל לשפוט מדרכו אשר התנהג בה ובודאי לא עלתה זאת על לבו מעולם ולא עבר במחשבתו להעבד אלוה, כי לא סכל היה והבחין אצלו וראה כי אותם אשר בקשו לעשות עצמן אלוהות היו מלכים אדירים כמו הנמנים מחז״ל פרעה חירם נבוכדנצר ויואש אלכסנדר מוקדון שאמרו עליו שהיה מחזיק עצמו אלוה וכן גיובי ודומיהם, ולגדולתם

---

[1]) וממש כמו כן כתב בקול סכל צד 27: „מצות נטילת ידים שהוא היתה מן העקריות שחלק הוא (הנוצרי) עליהם כנראה מספר בשורותיו ומדברי חכמינו כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם ברמזם אליו.״ עכ״ל. ומוהר״ץ חיות בס׳ מנחת קנאות דף י״א כתב: „החמירו חז״ל בענין נטילת ידים, ואמרו המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם (סוטה ד׳) וכאלו בא על אשה זונה, והטעם שהחמירו חז״ל בזה דענין נטילת ידים הוא הענין הראשון אשר זלזל בו המחוקק לנוצרים, כמובא בספריהם דשאלו אותו מדוע תלמידיו אוכלים בלי נטילת ידים והשיב מה שיצא מן הפה הוא טמא ומה שהולך אל הפה הוא טהור ומפני זה למען לא יהיה לנו השתוות עמהם החמירו בנטילת ידים דהמזלזל בזה הוי כמודה להם וזה אמת לרעתי.״ וענין זה מובא פעמים בס׳ המצרף רא״דר, ד׳ 189 — 82. והעיר ר״א צוויפעל בס׳ סניגור צד 193: „הרב התשב״ץ העיר את אזנינו על הערה היקרה זאת, והאחרונים השמיטו האומר וכתבו דבר זה בשמם.״

ועש״ם היו יכולין להתראות יותר משאר בני אדם ולהסתיר כמה חסרונות מה שבדרך שפלות א״א לעשות אלא בפרישות ר״ב להיות מחזק לנביא ולא יותר, והלא מחמד ראש הישמעאלים הגם שהיה שר צבא ומושל כאדיר לא מלאו לבו ליחס לעצמו אלוהות כי אם נביא גדול קרוב לפני ה׳, ואם כן אין להאמין שהנוצרי ישים בדעתו לעשות באופן שיוחזק לאלוה ויראוהו אוכל ושותה וישן ונפנה ובשום דבר לא נבדל מכל יתר האנשים וכ״ש שירא לנפשו שיקרהו מה שקרה לו מחמת להיותו מורדף בלי השך מן הפרושים וידע כי אז יגלו לכל כי שקר הוא כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו שימצא אחרי מותו מי שימציא המצאות וויכוחים ליישב הדבר ולומר שאעפ״כ היה אלוה ואנוש יחד וזה וזה כל אחד לבד, ושמת האנושית ולא האלהות ועכ״ז יאמרו שמת האלוה לכפר עון אדה״ר ולהושיע כל העולם וכ״כ המצאות רחוקות אשר הקריבו להם הנמשכים אחריו כמה זמן אחרי מיתתו, דברים שלא היו להעלות ועדיין אינם עולים על שום שכל פשוט ותמים לב״א בעולם, ולא נעלם ממנו כי אלו היה מבטא בשפתיו להיות אלוה או חלק אלוה ממעל כאשר בדו עליו וקיימו אח״כ המאמינים בו, היו אפילו המון העם סוקלים אותו באבנים מבלי שיביאוהו לב״ד; האמנם יען היה רוצה להיות מוחזק יותר מנביא ואיש אלהי ולהתגדל ולנצח בכל מדרגה ולמחלוקת החכמים הפרושים המציא לתאר עצמו בתואר של בן אלהים, כי באופן זה אצל ההמון והעם כולו נמצא מתנשא ועושה שיחזיקהו לא לבד גדול מכל ילוד אשה ומכל נביא וממרע״ה כי גם מהמלאכים כולם כמו שגדלה מדרגת הבן אצל האב ממדרגת העבד והמשרת, והנביאים נקראו עבדי ה׳ כמו כ״א גלה סודו אל עבדיו הנביאים ומרע״ה נקרא עבד ה׳ והמלאכים נקראים משרתים כמ״ש עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, א״כ באמרו שהוא בן ה׳ היה גדול מכולם לפי דבריו, לכן תמצא שדבר ממנו פאוולו השליח באגרת הא׳ ליהודים ז״ל: אחרי אשר דבר ה׳ באופנים שונים לאבות והנביאים, באחרית הימים האלה דבר לנו בבנו אשר העמיד יורש כל ובעדו עשה כל העולמים כי להיותו אור הכבוד ואות המציאות ונישא הכל בדבר נעשה בעצמו כפרת עונותינו וישב לימין בכסא הגדול במקומות העליונים על המלאכים יען ירש שם נכבד . . . הנה התבאר שבתואר זה של בן עלתה לו עם תלמידיו ומאמינים אליו להתעלות על כל הנביאים וגם על מלאכי מרום וכן על כל המון העם, אך עכ״ז לא נמצא שקראוהו אלוה גם הם אלא זמן מה אחר מותו, ואמנם אצל הסנהדרין והשופטים אשר היו בימים ההם היה מתנצל בתואר זה ואומר

שלא היה מכוין ליחס לו האלהות, קרא נא מה שקרה לו עמהם סֵפֶר באיונג׳ יואן פ״י, צאני שומעים את קולי כו׳ האב ובני דבר אחד, בבן היהודים הרימו אבנים מהארץ לסקלו וישו ענה להם הראתי לכם מעשים טובים רבים מאבי על איזה מהם אתם סוקלים אותי השיבו היהודים אין אנו סוקלים אותך על מעשה טוב אבל על גדוף שאתה אנוש ותעשה עצמך אלוה, ענה להם ישו הלא כתוב בתורתכם ואני אמרתי אלהים אתם אם הוא קורא אלהים לאיש־הוא אליהם נשלח עבד ה׳ והכתיב לא ימחק איך תאמרו למי שהאב קדשו וישלחו לעולם מגדף על שאני אמרתי שאני בן האלוה ? . . . ע״כ. הבין וראה שא׳ „מי שקידשו האב וישלחו בעולם“ וכן בכ״מ א׳ ששלחו האב ושמכיר אותו ושנתן לו הממשלה, ולא שילדו ולא שהוא עצמו, אלא ע״ד ואתם הדבקים אני אמרתי אלהים אתם כנז׳ לעיל, ובזה ניצל ממשפט ב״ד אז והשיג מה שלבו חפץ מן העם . . . תם ונשלם המחנה השלישי, תהלה לכבודי ימרים ראשי.

פרק עשרים

אוהב חכמה. קורא תגר על הדא״ש ז״ל. מדקדק. פייטן. יודע פרק בשיר וזמרה. נפש רחבה ורוח נדיבה. רב כולל בויניציאה. מותו. מצבת קבורתו.

„אני בעניי בינותי בספרים כל ימי היותי וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהן מלראות במחברי עמנו או לזולתם לש״ש ובאמונה.“ (הקדמת ל ב ה א ר י ה) : „ויהי כאשר בא השם להוכיח את איוב שהיה מטיל ספק בהשגחותיו והנהגת עולמי התחיל להוכיחו כי לא חקר בפועל כפיו ובמחקרי ארץ שמהם היה מכיר גדולתי ויכלתו ומשפטו בכל הארץ ביסודות, בצמחים בבעלי חיים ובמתהוים באויר בחוקת השמים ובמזלות. כי אלה הם הקירות המביאות האדם לדעת קונו ובוראו אחדותו ויכלתו, וכל אשר לא נדע באופן זה מן הידיעה לא יפול עליו שום חכמה בשום פנים.“ (א ר י נ ו ה ם פ׳ ו׳). ובברכות נ״ט, שבת י״א, עירובין מ״ג, פסחים ב׳, יומא פ״ה, גיטין פ״ו, ב״ב קכ״ו ובש״מ, ה ב ו נ ה מראה באצבע איך גדלו הז״ל והצליחו בחכמת הטבע כי יד חכמתם בכל משלה : „אין התלמוד ספר מיוחד לדבר בו חכמה פרטית כ״א כשמו תלמוד

ב ב ל י שם ב ל ל [1]) המסדרו כל מה שנמצא עד או מדברי התנאים והאמוראים בכל חכמה וגם מהמאכאניקי, גם מהליבע־אלים, מהפילוסופיא, תכונה, והנדסי, וזולתם." (א ר י נ ו ה ם פ׳ י"א). ומהסגולות הנמצאות בספריו ל ב ה א ר י ה ו ס ו ד י ש ר י ם נוכל לראות עד כמה אהב להתחקות על שרשי חכמת הטבע.

„קראתי תגר תמיד על הרא"ש בתשובה כלל נ"ה באומר: אעפ"י שאינני יודע מחכמה החיצוניות שלכם בריך רחמנא דשיזבן מניה, כי בא האות והמופת להדיח העם מיראת ה׳ ותורתו וכו׳ כי אני אומר: מי יתן שאוכל לשבח לרומם ולקלס לאל שיהיה עוזר לי לדעת כל מושכל שבעולם [2]). (א ר י נ ו ה ם פ׳ ב׳) ודבריו אלה מתאימים למה שאמרו ז"ל (סנהדרין י"ז) אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה ובעלי חכמה וכו׳.

א מ ר ה ב ו נ ה: „יראו ויבשו המהגים והמצפצפים ומהבילים חכמת הדקדוק באומרם כי הלמוד בו אבוד זמן ודי לנו לקרות ולכתוב ע"פ הבקיאות ולא מהכמה וכל זה לכסות מערומיהם ממנה, באשר בחטאת יהודה כמעט נשתכחה מאתנו, ומלמדי תינוקות לא ידעוה ולא יבינוה לתלמידיהם." (ה ב ו נ ה קדושין ב׳): „אין בין היהודים אשר שפתותיהם ברור ימללו בעברית עפ"י כללי הגראמטיקה שקורין דקדוק

---

[1]) דומה למבטא זה נמצא ג"כ ב ק ו ל ס כ ל צד 31 באמרו: להיות על האמת ב ב ל י ומבולבל. — ·

[2]): „מה צורך לספירות אלו? וכורני שהשבת לי כי הצריך לצייר איך ברא הקב"ה את העולם . . . מה יפסיד בלבו החושב שכך היתה הבריאה בלי הדרגה, ומהו הרווח הגדול שירויח הממציא חכמה חדשה או רעיון רוח חדש." (ארי נוהם פ׳ כ"ז) ע"ז השיבו ר"א אמוזג: „גדולות מאלה לא תבקש ולא תאוה חכמת הקבלה, די יתותר אם בחוקת היד תבריח את שבגרה להמלט בבתי הכסילות ולחסות תחת כנפי הפתיות, אפס כי לא תהיה תפארת וגדולה למעלה מזו ללחוץ בעל הריב בפועל כפי ההגיון גדר מזה וגדר מזה להשיב כאשר השיב המחבר הזה, מה ב צ ע (?) אם נדע מה נפסיד אם לא נדע (?) אף אני נאמר לו הכסילות והפתיות יהיו לך לבדך, יקומו ויושיעוך בעת רעתך, לנו תעו החכמה מעשרה שליטים אשר היו בעיר לא נטה אחרי ה ב צ ע (?) אל ימין או אל שמאל." (א י מ ת מ פ נ י ע ח"ב, כ"ב ע"ב) העתקתי כל המליצות הנפוחות האלו להראות במה ישתרר בעל א י מ ת מ פ נ י ע! בדברי ר"א"ם לא נמצאה מלת ב צ ע, ומה שאמר בזרון זה לא אל ה ב צ ע כוונתו, והיה משתוקק לדעת כל מושכל שבעולם — אם יש בו ממש. —

כמו האיטאלקים." (ש"ע ה"ב פ' א' ב'). יספיו גלות יהודה העמידו בשורה הראשונה בין גדולי המדקדקים אצל ר' ה"צ לערנער בס' תולדות הדקדוק צד 26 וויען, תרל"ו.

„ממנו באו בתפלתנו: 1) אשר אזנך פתוחות. לוקחה מספרו תפלות ישרים תפלות שונות, נדפס ראשונה בוויניציאה קודם שנת שפ"ב ולא נדע עתה, ושנית שנת ת"ב (חיי יהודה בחלק העברי שם אצל גייגער דף י"ז ע"ב). ושלישית שנת תכ"א. והתפלה הנזכרה לקוחה מזה הספר ונדפסה כמה פעמים בשערי ציון ובמעמדות ובספר מציל נפשות ע' קאטאלאג שטיינשניידער צד 1354) ובסידור אור הישר (פירדא תקכ"ד) ובסדור עם כתר יוסף (ברלין ת"ס) וכתוב עליה: „תפלה ליושב בבית האסורים שתקן רי"א ממודינא." 2) יום זה יהיה משקל. לערב ר"ח. וחתום בו יהודה אריה ממודינא. והיא בלי ספק מתפלות לערב ר"ח אשר הדפיסם הפייטן, כמוזכר בקיצור מגן וחרב שם בגייגער צד י"א." (עמודי העבודה ח"א צד 67 ברלין, תרי"ז). הוא היה „חזן ומורה בה"כ איטאליאני יצ"ו כמו שנראה מהשירים סביב הכנסת שחיבר הוא ע"ה מסיימים ינגן ויקום כאריה יהודה . . . בין הכל חיבר כמו ת"ן בין שירים וקינות ומצבית, כנראה בשירי יהודה שלי בלשונו ורבים בלע"ז ובלידת מלך צרפת (ואני ראיתיו בימי) חבר שיר לעז ועברי תחתיו בין כל כך חברים ונתנו לשליח המלך ושלח לו במתנה כ"ה כפולות מאה דוקאטי ורבים אח"ים על מות ולידת חכמים שרים ואפיפיורים וכו' לפאר האומה." (ר"י מה"ל בהקדמת מגן וחרב).

מה מתוק מזמרה ומה עז ממליצת ריא"ם! בהירים כשחקים, נוצצים כברקים דבריו בהסכמתו לס' השירים אשר לשלמה ראססי ממנטובה, והיה כנגן המנגן ותהי רוח ריא"ם.

יהודה אריה ממודינא בכה"ר יצחק ז"ל

אל כל אזן מלין תבחן.

שפת אמת תכון לעד הוא המשורר במחברותיו באומרו מה תאמר חכמת הנגון אל האחרים גנב גנבתי מארץ העברים. כי בפרוח חכמים כמו עשב בכל מדע לפצים בישראל ויציצו מהם החכמות הרמות והאומות מכבדים ומנשאים אותם יעלו אבר כנשרים גם היא כאחת מהנה לא נעדרה מאתם בתמים ומהם מאיש ליקחה זאת, ומי ישכח המלך דוד זקן ועמלו לא יזכור עוד אשר עמל לו בראש בסדר לימוד פרק בשיר

לכל בני יוסף והימן וידותון ככתוב בספר דברי הימים להבינם משים השמעת קול והגיה לרם כלים מאליהם זמ״א דמנא וומ״א דפומא, וכה משפטם כל הימים אשר עמד בית ה׳ על מכונו ראשון ושני ועשה הסד להמשיכו משכת קדש, אכן קירות בתינו הורים ויהיטני דיהישנא מפוזרים בארצות וילדי הזמן נכרים הספיקו להשכיחם מכל דעה ולהעבירם מכל השכל כי אף ה׳ היה בעם וזיקהו ויסכלהו ויטעהו כור ריק מכל בינה, ואף גם זאת בהיותם בארץ לא להם אבדה מחכמת חכמיו ותקח אזנם שמין ממנה אחרי כן מזולתם שריד מעי׳ בדורות אלה באחרית הימים יהללו את שם ה׳ כי נשגב שלמה לבדו בימנו בחכמה זו ויחכם מכל אדם לא לבד מאומתנו וכו׳ . . . ומצאו הן חבריו במוסיקה מלשון אחרת אשר בספר הוחקו אצל אשר לא מישראל המה ועל ערבים בתוכה תלו כנורותיהם ויאמרו ה׳ פוקה עברים. — וכו׳ . . . ולהסיר מלב העקיב כל טינא אם באולי ימצא בבני הגולה איזה אחד מן המתחסדים המרחיקים כל חדש וכל בינה אשר אין להם חלק בה, יתפיין לאסור אסר דבר זה מדגרים ולא דייק יאותי להעלות פה על ספר אשר כתבתי בתשובת שאלה זה י״ה שנים בהיותי מרביץ תורה בק״ק פיראר״ה יע״א לסתים פה דובר בלבלה בנדון זה והתמו עליו כל גאוני ווניציאה אשר בימים ההם, יראו רבים ולא ייראו מגשת לחכמה הזאת אף כי רוחם בקרבם ישהרם ללמוד ולעשות עד אשר תשוב חמת אבינו שבשמים ורחם יזכור יבנה ביתו נאוה קודש ויפקוד את בני לוי למשפחותם לעתים ומחלוקותיהם למזמרות והיו השירות בבית ה׳ ובכל העדה אף גלת ורנן ורוב טוב.״ (הסכמת ריא״ם לס׳ השירים [1]) אשר לשלמה, וניציאה, שפ״ג). ודברי הסכמתו ממש אמר הבונה: „צ״ל לי המקום מהכיל אשר הרבו לומר החכמים מכבוד הדר השיר ותועלתו כי כל יופי העילמות השפל והאמצע והעליון וכל טובם הוא ערך קולות ושיר משובח וכמה תתעורר הנשמה מתוך הנגון והשיר להתנשא ולהתרומם מהתומי אל שמי מכון בוראה, ועבודה גדולה היתה בהיכל ה׳ בעבודת הקרבנית ידע סודה

---

[1]) עיין אודות ספר זה באוצר הספרים, בן יעקב, אות ש׳ Nr. 631 ומה שכתוב שם בשמו של ר׳ זלמן ן׳ כוכב טוב. ואומר: בהוצאה ראשונה היה ריא״ם המשגיח על ההדפסה וז״ל: „אנכי נצב על עין המלאכה ומודיע בשערי לרבים כי לא נקלה היא, הוית כי לא נעשה כפתח היה מאז מקדם ולכן שגגות נעשית כוביות,״ עכ״ל. וס׳ השירים זה נדפס שנית בפארים 1877 ע״י S. Naumbourg, ומהוצאה האחרונה העתקתי הסכמת ריא״ם לס׳ הזה.

נעים זמירות ישראל אשר הכינה ויסדה במקדש ללוים במחלקותם ומשמרותם ומכלהו תנאי ואמיראי דלקמן תסתיים היות לה עקר מן התורה, ועל כל זאת קינה מבעי לנו אשר נהפך לאבל מחולנו בחרבן בית תפארתנו וערבה כל שמחה אף כי אבדנו החכמה בעצמה אשר עמנו היתה ושלחנוה כדבר אחד מן המליצים שאמר: מה תאמר חכמת הנגון לאחרים גנוב גונבתי מארץ העברים.״ (ה ב ו נ ה ערכין י״א). ובכתר שם טוב של ריא״ם התנוסס ג״כ התואר „נעים זמירות ישראל״: „בס׳ שלמה מחאדומים בפסקו שם, יען במזמרים היה חלקו והיה טינורי קול ערב ונאה לשומעיו.״ (ר״י מה״ל בהקדמתו לס׳ מ ג ן ו ה ר ב): „קבלו עדות מפני חכמי אנשי אמנה אשר עברו בקורפו שאין בנגון המוסיקא שלהם הפסד וקלקול התיבות, ויצא הדין לקרוא ק״ש בנינון המוסיקא, וכדברי הר׳ יאודה אריה ממודינה בס׳ ק ו ל י ה ו ד ה (?) שוב ראיתי להרב פ ח ד י צ ח ק במהדורא בתרא כ״י בערך שירה [4]) שבשנת יש״ה פתחו וסיימו בשבת לנגן בביה״כ באמירת אין כאלהינו ואדון עולם וכיוצא, וקמו חכמי וויניציאה ה ר ״ י מ מ ו ד י נ א והרב צרפתי והרב ליב סארואל ורבנים אחרים אתם ובטלו את המערערים שהיו רוצים למחות ביד המנגנים.״ (ס׳ נ ו ג ה ה צ ד ק, דף י״ג, דעסאו, 1818).

ריא״ם היה בעל נפש רחבה, ותכה מכעס עינו בראותו כילות בעלי ה ק ב ל ה: „רבים נבהלים להון, בעלי כילות, ומתקוטטים על פרוטה, ואף הצדיקים חסים על ממונם וודאי הוא שנמצא בם — אשר לא כן. —״ (א ר י נ ו ה ם פ׳ כ״ו): „כל העולם מריצים לו אגרות ... הן בצרכי אלמנות ויתומים, כי היה עושה צדקות ונדבות ובפרט בערב א׳ הוציא נדבה להשיא בתולה ד׳ מאות וארבעים דוקאטי!״ (ר״י מה״ל בהקדמת מ ג ן ו ה ר ב): „חשוון השע״ז מת מהור״ר שלמה שמעיה ספורנו והספיד עליו ודבר על לב הקהל שיעשו נדבה להשיא בת אחת שהניח, ונתחמם כ״כ עד שעשה נדבה ת״ק דוקאטי, דבר נפלא, עד כי גם הדרשנים הנוצרים היו אומרים להלהיב שומעיהם לתת צדקה: הלא יהודי אחד בוויניטו בדרשתו הוציא ת״ק דוקאטי להשיא בתולה ובמת סאן ירמיה אמר הדורש דבר זה בפני המחבר והראה אותו באצבע [2]) ותכף

[1]) ב פ ח ד י צ ח ק הנדפס ערך שירה: מה שמובא בזה, לא ראינו שם. אבל לא ראינו אינה ראיה. —

[2]) במ״ע ג י י ג ע ר ח׳ VII .S 182 ה׳ Soave הו״ל מצבת ר׳ שמעון קופייו ואת אשר הרשים ריא״ם מתחת להמצבה הזאת לאמר:

ומיד נתן ה׳ שכרו כי השתדל למצוא מי שידפיס המק״א גדולה ובנו מרדכי הלך בכמה קהלות ללקט התימות, ולקט קרוב לארבע מאות, והאב מצא מי שידפיסנה ובין הסרסרות וההגה הרויח קרוב לת״ק דוקאטי.״ (קצור חיי יהודה רשד״ל.) וכמה מאות דוקאטי אבד בשחוק הקארטי בהיותו מוכרח להיות יוצא ונכנס בין שרים ויועצי ארץ להיות מליץ ודורש טוב לעמו! —

,,אלפי אלפים ורבי רבבות הרשות דרש הרב המהוכם הנ״ל וצוק״ל בפיורינצה, פריארה, מודינה, אנקונה, ווירונה, מנטובה, פאדובה, רובינו, מונטנייאנה, ועל כולם נ״ו שנים תמידיים בוויניציאה בכל קהלות שבת א׳ מפה וא׳ מפה . . . הוא היה גאון ורב מקהלתנו פה, כל העולם מריצים לו אגרות עם טיטולי רויים למעלתי כאשר יש הם אצלי, הן בבקשם ממנו איזה פסק בהיותו ראיש המדברים בכל מקום וראשון שבחתימת גאוני הישיבה.״ (ר״י מה״ל בה״ק מ״ח) ועיין לעיל בפרק חמשה עשר הקדמת ריא״ם לשו״ת שלו זקני יהודה שמספר שם איך הרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה. (החשובים שבהם היו ר׳ יוסף חמיץ ור׳ דוד פינצי אליהם הקדיש ספריו בן דוד וארי נוהם).

,,הזמן היותר מאוחר ברשימת ידו ממש הוא סוף שבט ש׳ ת״ח כי כה כתב בסוף ספרו חיי יהודה: ,,אצל סוף חשון ת״ה נחליתי והייתי מקוצר הנשימה כאשר אני ביותר רע עתה סוף שבט ויום כ״ח חשון התודיתי בפני עשרה ותלתא מנייהו רבנן היינו מוהר״ר שמחה לוצאטו מוהר״ר נחמיה סרוואל ומוהר״ר שמעיה די מדינה ואחר הודוי הוצאתי כל איש מעלי ובפניהם צויתי על מכתבי וחבורי וספרי״ עכ״ל [1])

שלחתי שיר הזה מצות איני חווה
ולכל פועל ראוי לתת את משכורתו.
(לחות אבנים Nr. 156)

לך ריא״ם הצדקה, וליורשי השר קופיו בושת הפנים. — רוח נדיבה בריא״ם מאין ישא עין אם מוצא לכסף אין, המן הגורן או מן היקב? — ומחפשי מומין הביטו אחרי ריא״ם עבור זה כבעל איש אשר מגמתו אך לצבור כסף — ולא שמו אל לבם כי ,,לכל פועל ראוי לתת את משכורתו״ והוא על נדיבות יקום, וצדקו לפניו יהלוך! —

[1]) ,,ויחי ריא״ם עד כ״ז אדר ויגוע ויאסף אל עמו כמעט בן ע״ז שנה.״ (גייגער לעאן: דע מאדענא צד 48) (עה״ע).

ובמכתב הצוואה, היו דבריו האחרונים: „כבר גמרתי אומר וצויתי שלא יספדוני כלל ועיקר והתחלתי לחבר הספד אני בעצמי על מנת שיאמר אותו חתני כמיהר"ר יעקב מן הלויים ז"ל, אמנם לקחו אלהים קודם לי, ויאמר איתו נכדי בן מהרר"י ז"ל הנ"ל, זולתי לא ישמעו לקולי יעשו כרצונם, לבד זה אני משביע אתכם באלהים ואם אוכל אני גוזר עליהם שלא ירבו ולא יאריכו בשום שבח, רק לומר כי לא הייתי מן הצבועים ותוכי כברי וירא אלהים וסור מרע יותר בסתר מבגלוי ובלתי נושא פנים לאוהב וקרוב, וגם לא לעצמי ולמועיל לי על כל מה שנראה לי דבר אמת, ונוח לבריות כקטן כגדול, וישתדלו לומר משמי חדושים פסוקים או מאמרים, לא יניחו לעבור ג' חדשים ויקימו לי מצבה חוקה שתתקיים היותר זמן שאפשר, חקיק עליה כדברים האלה ממש:

ארבע אמות קרקע בחצר זה
אגב קנין סודר מימות עולם
הקנו ממעל ליהודה אריה
ממודינא בזה נסתר נעלם.
(מבוא ל ב ח"ה ק).

„המליצה היא מושאלת מלשון חכמים במשא ומתן כנראה בנוסח השטרות וקנינא אנן סהדי וכו' וכן דרך כל הארץ כי יובל לקבר הגבר הוקם על, מרוב בתים מְרֻוָּחִים, משכנות מבטחים, וגנת צמחים, שדות ובגדי חמודות, נשאר לרוחב לבבו ד' אמות קרקע למשכבו, וסודר ותכריכין לסובבו. (ר' יצחק חיים כהן מהחזנים בתשובתו להחכם הנוצרי פאסטאר קריסטיאן טיאופיל אונגער).

אמר שד"ל נראה כי הרב יח"כם חשב כי מלת סודר היא כאן שם דבר אבל רי"א ממודינא לא לכך נתכוון, אך היתה כוונתו לומר סִדֵּר מימות עולם, כלומר באותו קנין המסודר וקבוע מימות עולם (ואל עפר תשוב) הקנו ליהודה אריה ארבע אמות קרקע בחצר זה." (אוצר נחמד ג' צד 139).

האם בדבריו האחרונים רמז כי נסתר ונעלם היה עד פרידתו? — (גייגער: לעאן דע מאדענא צד 48). וישפתי ריא"ם דובבות בקבר, ומעפר תשח אמרתו: „לא הייתי מן הצבועים ותוכי כברי" ! —

פרק עשרים ואחד

המנהג באיטאליא לצייר את תמונות אנשי השם,
ע״ד תמונת ריא״ם.

„באיטליא רבים מתירים לעצמם להחזיק בבתיהם צורות ופרצופים משוחים בששר עלי גליונים, ובלבד שלא יהיו בולטים ולא גופים שלמים בקומתם ובצביונם.״ (ש״ע ח״א פ׳ ב׳ ג׳). ותמונת מהרי״ מינץ היתה חקוקה בבית מדרש החכמות, והר׳ אבטליון מקונסלי כתב בס׳ פלגי מים (ו׳ ב׳) ומי הוא זה החפץ ביקר גאוני ז״ל הנ״ל (הוא מורו מוהר״שיק) יותר ממני, והלא אנכי הייתי הראשון שבקשתי להציב תמונתו לנגד עיני ע״י הצייר ואותה לקחתי לי והצבתיה בבית מדרשי לקיים מה שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך. וכן היה אז המנהג באיטאליא לצייר את תמונות אנשי שם לכבוד ולזכרון באין פוצה פה, כן נדפסו תמונות של הרב טוביה בס׳ מעשה טוביה (ווינציא תס״ז) של הרב ר״מ חפץ בס׳ מלאכת מחשבת (ווינציא ת״ע) של הרב ר״א הכהן בס׳ כהונת אברהם (ווניציא תע״ט) וע׳ בס׳ שו״ת דברי יוסף איריגאס (סי׳ כ״ה) בשם הרב מ״ה בנימין הכהן מריגייו שראה במנטובה צורת הרמ״ע זלה״ה. וכשנתקבל הרב אליעזר (רוקח) ז״ל מבראד לאבד״ק אמשטרדם נדפס מטבע של כסף בדמית צורתו [1]).

„טבת שצ״ו בחדשי החרף למרתי לי איטליאנו אל שר נכבד האדון מינסי לודוויקו איסלין צרפתי גדול אצל המלך ואהבני אהבה עזה . . . והניח לי דמותו עצמו היינו ריטראטו שלו לזכר אהבה ורצה אות דמותי נעשה ע״י הקאלוור ובדיו מינלי ציור חכם ונקוב השם, אך כאשר היה כמעט נשלם מת המינלי ונאבד הריטראטו היה שוה משקלו זהב לדברי הכל. והחורף ההוא התמדתי בלמודים ופסקי הישיבה והברתי מאמר נגד אמונת הגלגול קראתיו בן דוד כי הברתיו לבקשת הוד

---

[1]) עיין מה שכתב ה׳ גירונדי ב כ ״ ח ג׳ אודות זה, משם לקחו דבר אלה כי אין להאריך.

פינפי שוכן במצרים שהיה מתנחם בזה ממיתת בן יקיר לו בן ט׳ שנים
וישלחתיו לו עם כמה ספרים קטנים, וגם צלם דמות תבניתי נעשה במטבע
קטן לזכרון בין עיניו ממני.״ (קצור חיי יהודה רא״ג).

„אוריע למע״כ מדבר יקר אשר ראוי להמליץ לפרסם הדבר
ויהיה לרצון למען דבעי למידע. תדעו: שצורת הרב החכם ר׳ אריה יהודה
די מודינא זצ״ל אשר הרב החכם רא״ג דורש ומבקש בהקדמה לספר
„חיי יהודה״ (כמו שהודיע לי אחי הנכבד ר׳ ליביש ז״ל) הצורה הזאת
במדתה וכצורתה אשר רשומה שמה נשאה כנפי הזמן אחר שתי מאות
וחמשים שנה לעיר מולדת עיר קרעמניין במחוז וואהלין, ונמצאה כעת
ביד סוחר נכבד הר׳ שמשון בערינשטיין, שבאה לידו תשו״ה, זה כעשר
שנים, מאת חכם נוצרי איש אנגלי שמו סאנדערס שהיה מורה בשפת
אנגלי בחצר הקיסר רוסיא והחכם הזה היה גם צייר אומן. (והוא גר כמה
שנים ג״כ באיטאליא;) ואחר שגמר שירותו בס״ט פ״ב בחצר הקיסר ז״ל
בא לגור בקהלתנו למען יהיה סמוך לבני שהיו במחוז זה, ואוה למושב
לו עיר קרעמניין כי שמה מתגודרים שרי פאלען, יען כי אוירה טוב
מאד וגם מעיינות מתוקים טובים לעיר הזאת הנכבדה מאד בעיני פאלען
מקדם קדמתה. החכם האנגלי הזה הביא עמו אוצר ספרים שונים גם
ציורים מאומנים מפורסמים בתבל. ובין אלה הצורות היו ג״כ צורות שונות
מחכמי יהודים ורבניהם מאיטאליא והצורה הזאת מהרב ר׳ יהודה די
מודינא גם ביבעל בשפת אנגלי נתן החכם הנוצרי הנ״ל תשורה לשנה
החדשה להסוחר נכבד ר׳ שמשון הנ״ל כי היה לו שיח ושיג עמו. בצד
השני של הצורה נכתב No. 164 לעאן די מודינא. גם מאיזה מקום
לקח אותו. הצורה הזאת היא עתה לפני מראה עיני מחזקת 5 צאלל
אורך, 4 צאלל רוחב. ובכדי שארשום לפני מע״כ הצורה באר היטב
הראיתי צורה זאת לצייר אומן מפה, וגם הוא מעיד שנעשה ע״י צייר
אומן מאיטאליא, ובקשתי מאתו שיבאר בכתב פולניא תכונת הצורה הזאת
ומלא שאלתי, ושולח אנכי למע״כ מוסגר פה אשר כתב ורשם כפי
שראו עיני בחינתו וגם חתם שמו ע״ז לעדה, וראוי ג״כ להעתיק עדותו
לשפת אשכנזי ולהדפיס אותה בהמליץ*) מענדל לאנדסבערג.

*) עדות הכותב נאמנה לנו מאד והשבנו אך למותר להעתיק את
דברי הצייר הפולני כי לא חדש מאומה מה שלא הודיע לנו
הכותב היקר, הנני לחלות פניו להיות בטובו לעשות לנו
העתק מהתמונה היקרה בעזר קרני השמש (פאָהטאָגראפיע)

ונתאמין לעשות העתקות רבות ע"י דפוס אבן (ליטהאָגראַפיע) לזכות את הרבים, המו"ל. (המליץ שנה ראשונה No. 44). הירמה הקורא כי נעשתה הטובה הזאת, לא ולא! אהבי יודעים: „אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן הן זכרונן! —"

פרק עשרים ושנים

רשימת ספרי ריא"ם הנדפסים וכ"י עם איזה מהקדמותיהם. איזה שירים מהסכמותיו על ספרים של אחרים. הספרים המיוחסים אליו. כל אלה מפי ספרים וסופרים.

א.

האבות ליהודה. פי' על מסכת אבות מונהו במספר ספריו בס' חיי יהודה (מבוא לבח"הק צד XII. פתיחה להארי נוהם צד XVI).

אגרת תשובת המינים. בל' לע"ז והר' יצחק בר אשר פאציפיקו העתיקה ללה"ק, כ"י: „וכתב בהקדמה שמצא אותה בעיר פיראנו ולא ידע מי מחברה." (תג"י וצ"ל אות י' כ"ט) והאגרת הזאת היא מאמר מגן וצנה לריא"ם: „נעתקה ללשון איטלקי אם ע"י המחבר בעצמו (המזכיר ח"ו עמוד 233) או ע"י אחר." (ר' שוח"ה. בית תלמוד שנה ג' צד 208) ועיין בהמזכיר ח"ו עמוד 23, 24. ועיין גם מאמר מגן וצנה.

אוצר החיים. בעניני קבלה, כ"י. (אור החיים בשם רמ"ש).

אור טוב. באור מלות לה"ק לחנוך הנערים, נדפס באמשטרדם תל"ה ובויניציאה בשם אור לוז תמ"א. ועוד שם בשם אור לוסטרו תמ"ד. ועוד שם תס"א. (אור החיים).

אילם. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

אלדד ומידד. עיין סור מרע.

אמרי שפר. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

ארי נוהם. דברי ריבות וטענות נגד ס' הזהר והכמת הקבלה, ונקרא ג"כ שאגת אריה. נדפס מכ"י עם פתיחה (מאמר בענין הקבלה

להח׳ צונץ) להר׳ יוסף אלזארי (ר״ר פירשט), והקדמה ומפתח בראשו והערות בסופו לפלוני אלמוני (הר׳ שלמה ראזענטאהל בפעסט). לייפציג, 1840, 8°. [ונשתבש בדפוס מאד, ובכ״י יש״ר נמצא העתק מדויק עם הערותיו: רמש״ש]. (אוצר הספרים אות א׳ No. 992). שבושי ס׳ ארי נוהם נתקנו בס׳ לעאן דע מאדענא ד׳ 54—53, גייגער. ברעסלאו, 1856. וע״ד הערות הח׳ יש״ר אעתיק בזה מה שכתב: „אנכי יען מצאתי הספר ההוא יקר מאד ומלא חכמה עמוקה במועצות ודעת נתתי אל לבי להרהיב את גבולו וכתבתי על שוליו הערות רבות על ענינים רבי התועלת כי היה בדעתי להפיצו בישראל לולי היה שם מונע, אך עוד לא נכזבה תוחלתי להדפיסו.״ (בחינת הדת, הערה ט׳ וויען, 1833). עוד כתב הח׳ יש״ר: „אחר שנים קם איש אחד ובראותו הפרק הזה (הנשמט מן ס׳ התורה והפלוסופיאה) מתגורר בחוצות ובעליו אין עמו קפץ ויחס אותו לעצמו, והדפיס רוב דבריו בהעלמת שמי ובהכנים בהם קצת שנוי כאלו הם ילידי שכלו, ימצאם הקורא בסוף ס׳ ארי נוהם הנדפס מחדש מן דף צ״ב עד דף צ״ז וכו׳ וכבר נתפרסם הענין הזה במכתב עתי של ההכם יאסט שנת תר״א דף ס״ח ודף קמ״ד ע״ש.״ (מזכרת יש״ר ד׳ 12—11, וויען, 1849). שוב כתב הח׳ יש״ר: „בקונטרס מזכרת יש״ר דף י״א ספרתי שם איך גונבו קצת מן הדברים שכתבתי בו ונדפסו בהעלמת שמי בסוף ס׳ ארי נוהם ואיך נמצא הגנב והודה על האמת.״ (ילקוט יש״ר צד 101, גוריציאה, 1854). ועיין לעיל סוף פ׳ י״ה. בסוף הארי נוהם כתוב: „היתה השלמת הספר הזה הדש כסלו שנת שצ״ט לפ״ג.״

נגד הארי נוהם נתחברו אלה הספרים.

אימת מפגיע על אר״י. בו יביא במשפט את ס׳ ארי נוהם להרי״א די מודינא מאת הר׳ אליהו בן אמוזג. ב׳ חלקים: ליוורנו, תזר״ה. 8°. (אוצר הספרים אות א׳ No. 678).

אימת מפגיע על הארי נוהם יבואר בו תשובות נכונות ואמתות על שאלות וטענות הגאון ר׳ יהודה אריה די מודינא ז״ל בספרו ארי נוהם . . . [ובסופו קצת מאמרי התלמוד עם פי׳ רש״י ובאור, עם פתח דבר מאת המחבר משה סופר סת״ם בן אפרים מחבר ס׳ תקות עניים]. ווארשא, א. ח. קעלטער, 1888, 12°. 44 עמודים.

מגן וצינה להגן על הכמת הקבלה נגד ס׳ ארי נוהם. (הר׳ יצחק אייזיק אב״דק סובאלק בר יעקב חבר). ובסופו

קונטרס בבאור יסודי הכמת הקבלה לרמח״ל: המו״ד (יאָהניס־בערג ? תרט״ו?) 8°. (אוצר הספרים אות מ׳ 510 .No)

ב.

בחינת הקבלה. עיין קול סכל, שאגת אריה.

בית יהודה. תוספת אגדות מש״ס שלא הובס׳ עין יעקב עם פירש״י ותוספת ומפתח בסופו [והבור האגדות היה ע״י בן בתו ר׳ יעקב מן הלוים בהיותו בן י״ד שנה: ישמ״שש ע׳ . . .] ד״ה, שצ״ה, 2°. ואח״ז נדפס בתוך ס׳ עין יעקב. (אוצר הספרים אות ב׳ 319 .No). כבר העירותי לעיל פרק ששי כי הנהת ישמ״שש מגומגמת היא משני טעמים, א) נכד ריא״ם לא יעקב שמו כי אם יצחק, ב) בחבור האגדות לא עשה כלום. ואולי כונת ישמ״שש ע״ד מלאכת ההדפסה ואין לפני הבית יהודה הוצאה ראשונה לעיין בזה. מס׳ בית יהודה עשה ריא״ם מהדורא תניינא טרם הדפיסו כי כן כתב בהקדמת בית לחם יהודה, ויניציאה, שפ״ה: „ס׳ בית יהודה אשר הבֵרתי והשלמתי ש״ל ובעת הזאת היא ביד האומנים המדפיסים אותו.“ ונתעכבה הדפסתו עד שנת שצ״ד: „הגיעני לעת זקנתי להשלים עמלי זה במהדורא תניינא על מקורן של דברים היום כ״ו סיון השצ״ד.“ (הבונה סוף מס׳ עוקצין). התחיל להדפיסו בויניציאה בחדש אדר שצ״ד ונמשך הדפסתו עד חדש תשרי שצ״ו יען כי הלשינו עליו מפריצי בני עמנו כמסופר בפרוטרוט לעיל פרק ששי. נדפס ראשונה בתוך ס׳ עין יעקב בשם הבונה (ע״ד פרושיו המתחילים אמר הבונה) ד״א, תמ״ד, וכ״כ הרבה פעמים.

בית לחם יהודה. מ״מ מכל האגדות ע״פ ערכין כסדר ס׳ זכרון תורת משה: ד״ו, שפ״ה, 2°. המו״ד (פראג, תס״ה) 4°. (אוצר הספרים אות ב׳ 342 .No): „הספר ההוא (זכרון תורת משה) איננו אלא מפתח בעלמא למי שידע המאמר ורק לא יזכור מקומו איה, אמנם חבורי זה מלבד היותי שוה לכך, הוא ג״כ שלחן עורך למי שירצה לחבר דרש או חבור למצוא כל מאמר שבאיתו נושא כמו שהקונקורדאנציא לא לבד הוא מורה מקום הפסוקים כי גם ימצא שם כל החפץ כל פסוקי שלום, צדקה, אמונה, וכיוצא ויהיה נאה דורש . . . הנה הוא קורא בשמי בית לחם יהודה כי ממנו אכלתי לחם נופני ורוחני עד היום ומנוה יתון כל בישרא גם כי החפץ במאמרי חכמנו ז״ל,

ולהיותו בר"ת בו יהודי תמצא למודים חכמים מורים." (הקדמת בית להם יהודה) ונדפס שנית בסוף עין יעקב ד"ו, שפ"ה. ובעין ישראל ד"ו, שפ"ה. ובס' מאור עינים הרי"ף על הע"י. ד"ו ישע"ך בא (ת"ג). ובעין יעקב עם המ"מ ע"י המדפיס הר' שלמה פרופס הנקרא אסיפת שלמה. ד"א. תפ"ה.

בית מופנה. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

בליל חמיץ. כנ"ל.

בן דוד. נגד אמונת הגלגול, חברו להר' יוסף חמיץ תלמידו, ונדפס מחדש בקובץ טעם זקנים. (ר' אליעזר אשכנזי: פפד"מ, תרט"ו, 8°) (אוצר הספרים אות ב' Nr. 431). ובמבוא לבח"הק ובפתיחה להארי נוהם כתוב שס' בן דוד נתחבר לבקשת ר' דוד פינצי שוכן במצרים: „חברתי מאמר נגד אמונת הגלגול קראתיו בן דוד כי חברתיו לבקשת דוד פינצי שוכן במצרים שהיה מתנחם בזה ממיתת בן יקיר לו בן ט' שנים." (קצור ח"י, רא"ג).

בקשות. עיין פיוטים.

בקשות על המתים. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

ג.

גאון יהודה. פי' חדש על ההגדה, הזכירו ריא"ם בהקדמת פי' צלי אש הנדפס. (מבוא לבח"הק, פתיחה להארי נוהם).

גלות יהודה. או פשר דבר, ב"ה. ה"א פתרון כל מלות קשות במקרא כסדר תנ"ך בל' איטלקי ככתבם, ובראשו קצת כללי הדקדוק. ה"ב פתרון מלות הנשמטות בח"א כסדר א"ב ובסופו פתרון מלות הגדה ש"פ ופרקי אבות: ד"ו, שע"ב, 4^0. עוד ונוסף בו פתרון מלות רז"ל ומפרשים בשם פי אריה, פאדובה, ת' 4^0. וזה האחרון נדפס גם לבדו, ד"ו, ת"ה. (אוצר הספרים אות ג' No. 139).

ד.

דברי שלום. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

דגל יהודה. פי' על התורה מיוחס בטעות לריא"ם: „Cod. 60 נייר 2^0. חמשה חומשי תורה עם העתקה איטאליאנית באותיות מרבעות ומנוקדות ועם פירוש נחמד על התורה חברו חכם אחד מאיטאליא

סמוך לשנת שמ״ו. ובצדי הגליון מנוים המצות אחת אחת במקומה. מעתיק שלשה חומשים הראשונים שמו יצחק מרוישינה בן אלישע, והשלים ס׳ בראשית י״ד אלול שמ״ו. ואת שני חומשים האחרונים העתיק אפרים בר יוחנן מאנאנוי וישלים את מלאכתו כ״ו טבת ש״ג. ור׳ יצחק בר מרדכי וינטורה מכר בשנת תצ״ב את הספר לר׳ יעקב דילאטיש ויכנהו דגל יהודה חבור על התורה מר׳ יהודה אריה די מודינא על העתקתו בלשון איטאליאני וזה לפי דעתי טעות גמורה.״ (הפליט צד 21). כי בשנת שמ״ו היה ריא״ם בן ט״ו שנים. וקשה מאד להאמין שכבר בעת ההיא העתיק חמשה חומשי תורה ללשון איטלקי, ועשה חבור על התורה. ואם עשה דבר נפלא כזה בימי עלומיו, בלי תפונה לא שכח ריא״ם בעצמו לספר מזה . . .

דרשות ארבע מאות דרשות שחיבר ולא נדפסו. מזכירן בס׳ חיי יהודה. (מבוא לבה״הק. פתיחה להארי נוהם).

ה.

הגדה ש״פ עם פי׳ צלי אש והוא קצור ס׳ זבח פסח לאברבנאל עם פ׳ אשכנזי לאשכנזים ועם ל׳ ספרדי לספרדים, ועם ל׳ לועז (איטאליאני, ונראה שהם ג׳ דפוסים שונים) והלועז לר״י די מודינא, עם ציורים: ד״ה, שפ״ט. שם, תכ״ד. שם, [?]תנ״ה 2⁰. זולצבאך, תקל״ד 4⁰ [וכתב רמש״ש: מדפוס שפ״ט לא ראיתי דפוס לועז, מדפוס תכ״ד לא ראיתי רק אשכנזי, מד׳ תנ״ה יש בקה״ד 1114 לועז, אבל בראשו דף א׳ מדפוס ספרדי והעתקות כבר נדפסו בשנת שס״ט. עיין מאמרי בהש״פ עם מגיד מראשית ע׳ XXVIII] (אוצר הספרים אות ה׳ No. 101).

הגדות פסח. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

הגהות. סביב הספרים כמו שכתב ר׳ יצחק מן הלוים: „מלבד כמה הגהות סביב הספרים בדעות כמו לוה לכוזר, המנגדות בגליון נגד דעות בלי יקר הם אתי שהיה מנגדו וכו׳ . . ; כמו שיש בין ספרי המחתרים נגדנו ס׳ נקרא גאלאטינו עוכר וצורר ישראל ימח שמו וזכר זכרו שחיק טמיא, ס׳ גדול הכמות בלשון לאטינו מביא מאמרים אמיתיים ובדויים מלבו נגד אמונתנו, משם לוקחים המתריסים נגדנו והוא ע״ה סביב הגליון בס׳ משיב כהלכה בטענות אמיתיות ישלם ה׳ פעלו.״ (הקדמת מגן וחרב). כמו כן כתב ריא״ם הגהות סביב ס׳ מאור עינים לר׳ עזריה מן האדומים: „המלומד די רוסי ברשימת כ״י אשר לו סימן 4141 אומר

שבא לידו ס׳ מאור עינים עם הגהות כ״י רי״א די מודינא״ (קאססעל בהקדמתו לס״ע)· עיין שם איזה דוגמאות מהגהות ריא״ם, ועיין במ״ע הוצאת צונץ, ועיין מבוא לבח״הקד׳ VII—XVI, ובעל קנת סופרים מביא: הגהות ריא״ם לשלחן ערוך·

הסכמות והקדמות ושירים· על ספרים שונים: בס׳ אילם להר׳ ישׁ״ר מקנדיא, בס׳ אמרי שפר דרשות הח׳ ר׳ נפתלי, בס׳ בית מופנה, בס׳ בליל חמיץ להר״ר יוסף רומי הרופא תלמידו, בבקשות על המתים נדפס, בס׳ דברי שלום, בהגדות פסח עם צורות ובלי העתקה, בזמירות ישראל, בחות יאיר, בס׳ החינוך הר׳ אהרן הלוי ויניציא 1601· בחשן המשפט אחרון, בס׳ יחוס הצדיקים, בס׳ יפה פנים, בס׳ יריעות עזים, בס׳ כתר שם טוב דפוס ש״ע, בס׳ לבושים (הר׳ מרדכי יפה: לבוש תכלת, לבוש החור, לבוש בוץ וארגמן, לבוש עיר שושן· ויניציא, 1620, 2⁰: פירסט)· בס׳ מאור עינים או עין ישראל להר׳ יאשיהו פינטו (הוא הרי״ף על העין יעקב)· וויניציאה, ישע״ך ב״א לפ״ק[1] במחזור גדול אשכנזי, במחזור ספרדי, בס׳ מנהגים, בס׳ המעמדות ר׳ אברהם סארוואל, במקרא גדולה חדשה, במקרא הרב לומברוזו, במשניות קטנות עם פי׳ כף נחת· בס׳ הנקוד· בסדר וידוי לחברת ג״ח· בסדר הניקור· בס׳ עץ שתול פי׳ לס׳ העקרים[2]

---

[1] ,,וזה בא בחבה מאת יא״ר ממידינא·

עיני ישראל כבדו מזקן — כלו כחוטי דוק וכמעט אין·

עד בא חכם חידש דמות דיוקן — ויארוג כל מחמדי עין·״

והעירני ה׳ חיים דוב פרידבערג מקראקא כי: ,,אלה החרוזים נדפסו שנית בסוף הקדמה מעין יעקב עם כל המפרשים שהו״ל הג״מ יצחק מאיר פרענקיל (בן הג׳ בעל קיקיון דיונה) אמ״ד, תמ״ה·״

[2] ,,דורש טוב לעמו נודע בשמו הלא הוא מרנא ורבנא פטיש החזק בוצינא קדישא ויקירא עמיה שרי נהורא הגאון מוהר״ר יהודה אריה מודינא נרו מדי עברו יום יום בבית הדפוס עינו ראה בשל אחרים אילן ששרשיו וענפיו מרובים הביאור הלזה· ולהיות דרך השוררים אל ירומו למו סלה מלשבח ולפאר בתושבחות והודאות פתח להאי פרשתא מהכא, בשירה ערוכה·

היה כעץ שתול על פלגי מים ספר הר״ר יוסף אלבו ידוע:
מורה בעקרי תורת משה דרך אמת לכל יתד תקוע:
אמנם טמוני חול כל שרשיו היו, וכל אחד שואל מדוע:
כל בד וכל ענף בזמורותיו נעלם לרבים בו כי לא פרוע:

בצדוק חדין, בס׳ צרי לנפש, בקהלת יעקב לחכם ברוך, בשומרים לבקר לער״ה, בשירים אשר לשלמה רוסי ממנטובה, בס׳ תורת האדם[1].

„בין הנוצרים (מאמרים מפוזרים בלשון איטלקית) בס׳ תיבת נח להן מארקו מאריני ואני אז בן ט״ו שנה הודפס שיר אחד שלי יפה מאד, בקיבוץ רומי שבחי הדוכוס גרימאני, באסתר לדה ריאטי, בברכי נפשי להנוכר, (הר״ר משה ריאטי ז״ל: יש״ר.) ברימי נשואי המחבר בבילוניאה, בסאטירנאל לבי אלטיני ז״ל. טראגידיאה אסתר כולה וכו׳... מישלי הקדמוני בלשון לעז, Postoral רהל ויעקב, רימי הרבה מישלי אשר אם היה גוזר ה׳ בחיי אוסיפה עליהם.״ (מבוא לבה״הק. מס׳ חיי יהודה).

הספד. „התחלתי לחבר הספד אני בעצמי על מנת שיאמר אותו התני כמוהר״ר יעקב מן הלויים ז״ל.״ (מבוא לבה״הק.

ו.

ויכוח על אהבה. מאת דון יהודה אברבנאל. יצא לאור ע״י חברת מקיצי נרדמים, ליק, 1871, 8⁰. ר׳ דוד גארדאן

עד כי חכם לב מפולין בא אלוף גדליה הוא וכבן שמוע :
גלה בחכמתו הוד שרשים הניף ענפים לו, אין בם גדוע :
פירש לשונותיו מלה מלה אין בו דבר הרום גם לא שרוע :
הקריב למושכלי חכמי תורה דבר אשר נראה טבע טבוע :
האיר קצת אמרי רמב״ם גם כן ריפא אנוש מהם מוכה נגוע :
וכבן לאילן זה הרבה טובו הנו כעץ שתול לא עוד נטוע :
יקרב מעין לו יאכל פריו כי אין בכל גופו דבר גרוע :
מים אשר אצלו ישאב. כי לא יפול וישבור כד על המבוע :
יורה מחבר זה. ולתפארתו רחוק בכל מקום נוע ינוע :
כי כן תהי שמחה אל ישרי לב גילה ולצדיק הן אור זרוע :״

[1]) העיר הח׳ יש״ר : „איך יצא שמו הטוב בכל העולם עד שמחברים רבים בקשו ממני שיכתוב איזה שורות בתחלת חבוריהם.״ (מבוא לבח״הק.) ונודע כי בימים ההם כל ספר שלא באה עליו הסכמת ״המאירות הגדולים״ בקהל ספרים לא נתיחד כבודו, ובכ״ז התאונן ריא״ם : „כס׳ הישר שהדפיסו (שלא מדעתי ודעת חכמים פה וניציא זה כעשרים שנה הגם שהסירותי ממנו הזרות וכזבים) שזהו ס׳ הישר שהוזכר בתורה, ועדיין י״א שנמצא בשעת החרבן ומי יעצור בעד הבודים מלבם כרצונם ואפס עצור ועזוב מעמינו להשגיח על המדפיסים.״ (ארי נוהם פ׳ כ״ג).

במאמרו ע״ד תולדות המחבר כתב: „השלים בשנת רס״ב את ספרו אשר כתב בלשון איטלקי הוא הס׳ אשר עתה יו״ל בשפת עבר. (הערה: שם המעתיק לעברית הוא לפי דעת החכם גרעץ, ר׳ יהודה ממודינה יען היה אז האחד המוכשר למלאכה כבדה זו) . . . גם נעתק החבור לשפת עברית ע״י החכם יהודה ממודינה אבל לא נדפס מעולם מפני שני טעמים, האחד, יען כי לפי הנזכר איננו מדבר ביחוד מתורת ורוח דת היהודית, והשני מפני כי אז אין חזון הפילוסופיא נפרץ בין ישראל וימאסו בה.״ (ויכוח על אהבה ד׳ 14—7) והשערת גרעץ העתיק ג״כ ר׳ קלמן שולמאן: „והרב הנודע ר׳ יהודה אריה די מודינא העתיק אותו גם לשפת הקדש, אך העתקתו נשארה בכתובים, יען כי הספר לא ישא מדברותיו על תורת היהדות בפרט רק צרר רוח הפילוסופיא היונית בכנפיו ויען כי היהודים אשר היו נרדפים על צואריהם בלי חשך בימי שלטון הרצח ההם פנו ערף להפלוסופיא וימאסו בה וכו׳ . . . ולפי דעת הרה״ח גרעטץ היה המעתיק ההוא ר׳ יהודה אריה ממודינא יען כי בדור ההוא לא היה איש אחר מבני עמנו אשר ידיו רב לו בשפת איטלקית ושפת עברית עד כי יוכל להעתיק ספר כזה ההולך בגדולות ונפלאות.״ (תולדת חכמי ישראל ח״ד ד׳ 189—188.) ובעל קנת סופרים ראה המציאה הזאת ונפל עליה ומיחס ס׳ ויכוח על אהבה לריא״ם בלי שום פקפוק כלל, ובאמת אך השערת בטן היא ואין לה כל יסוד, כי אם ריא״ם היה אז האחד המוכשר למלאכת העתקת ספר זה בלי תפונה לא שכח הוא בעצמו להזכיר זאת ברשימת ספריו. — עיין ג״כ הערות והארות ר׳ שזה״ה להלן צד 118.

ז.

זמירות ישראל. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

זקני יהודה. כ״י, הובא בס׳ לקט הקמה למהר״ם האגיז: (שנ״ב כא״ן ושה״ג שלי במקומו. [ולפ״ד רמש״ש הוא שו״ת לרי״א די מודינא] (אוצר הספרים אות ז׳ Nr. 240). שטיינשניידער בהשערתו: „ריא״ם מחבר ס׳ מעדני מלך?״ (Hebraeische Bibliograpie 1872) מביא הקדמת ס׳ זקני יהודה בזה״ל:

מוצא שפתי לא אשנה ולא אשקר באומנותי אשר היתה לי בין כל הלמודים ה׳ אלקים פתח לי אזן מלאכת הדרש אשר בה הפלאתי לעשות מכל אשר היו לפני ת״ל כנודע; אמנם

רגלי עמדה במישור תמיד ג"כ בישיבות ההלכה ובקיאות הדינים ודרך הפסק כאשר לכל הנקרא בשם רב ומורה יאות ובענין לא יהר"ה לבבי מימי ר"ל לא הייתי מהחריפים ומשוננים בפלפול וצועקים מן פ"ל פו"ל ומן פו"ל פ"ל עליהם אני רגיל לומר עטרת ישיבה בדרך צעקה תמצא, אכן ברוך ה' הבינותי פשט כל הלכה והלכה וכל פסקי הדינים מהש"ס אשר למדתי ל"ה שנה ביושר וסברא נכונה על בורים, ובזה יכול אני לומר כהרא"ש בתשובותיו כלל נ"ה ס' ט' : תהלה לאל חנני ה' סברה ככל יתר חכמי ישראל אשר בזמננו זה, ורבותי וחברי ותלמידי כן העידו בכל מקום ובכל זמן : — אשר על כן רבו השואלים ממני פסקי דינים ובתשובה להם כתבתי או בבאי על החתום בדברי רבנים זולתי או בתשובתי והתמו עליה אחרים מהרבנים או לא, כנהוג, וגם כי רבו אשר לא שיירתי מהם העתק אצלי, אותם אשר מצאתי מהם טופס במכתבי העליתי פה למזכרת ולהועיל לבאים, וקראתי שם החבור זקני יהודה כי בהם דברי זקנינו ושופטינו חכמי הגמרא והפוסקים לבד וכי אספתי אותם ל ע ת ז ק נ ת י בן ש ש י ם ש נ ה. ויען נדמיתי בהם לאבותי וזקני אשר להחכמה (לכמה) דורות היו מורי הוראה בישראל, בפרט הגאון הרופא זקני כמוהר"ר מרדכי ממודינא זצ"ל אשר התחיל לעשות החבור אשר עשה אח"כ הרב קארו זצ"ל ב ב י ת י ו ס ף ובין כך אסף אותו אלקים ומאותם קונטרסים ראיתי והיו בידי. הנם שבעוונותי לא נתקיים בי כי לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' כי שלשה בנים זכרים היו לי כלם מבני עשרים שנה ומעלה, זה מת וזה נהרג וזה גולה, ושתי בנות אחת אלמנה מחתן תמים למעלות אשר היה משיב נפשי. ואחת נשואה בדוחק. ושבעתי מרורים עיני וכל צרה מיום היותי עד הנה לא אראה בנחמה בעה"ז ודאי, זאת נחמתי בעניי לעת אשר נפשי תעלה לך ה' כי אמתך תהייני כל ימי ותורתך אשר עסקתי בה תגן בעדי לכפר חטאי ואשמי ולרחם עליה ולהסתירה בסתר כנפיך סלה, אמן. ויניציא ב' אלול הש"ץ. הכותב בלב נשבר ונדכה נעצב וצעיר

יהודה אריה ממודינא.

ח.

חות יאיר. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

חיבור. ללמד לחבר אגרות בלה"ק. (מבוא לבה"הק. פתיחה להארי נוהם).

חיי יהודה. תולדות ימי חייו וכל הקורות אותו, כ"י. וקצור ממנו הורם ונדפס בראש ס' בחינת הקבלה להי"ר יש"ר ז"ל. [וקצתו בס' אשכנזי של גייגער על ריא"ם: ברעסלויא, 1856: רמש"ש] (אוצר הספרים אות ה' Nr. 546): וכתב בעל אור החיים: „ודע שבס' הנמצא אתי כ"י לא נמצא שום זכר להמעשה שהביא בשמו הרב שם הגדולים בח"ב אות י' סי' ע"ט [שמאז ראה תינוק בן ששה חדשים גוסס אשר בצאת נשמתו פתח עיניו ואמר שמע ישראל האמין בגלגול] כאשר לא נמצא גם בהס' כ"י של הר"ר אורי חי סארוואל וכאשר העיד בס' אגרות יש"ר דף ע"ג, ולכן ברור כי צדקו דברי החכם יש"ר (שם ח"א דף פ"ד) שהס' חיי יהודה אשר ראה הרב חיד"א בלי ספק נכתב ע"י א' מתלמידי הרב אשר נטה לדעת המקובלים והוא הכניס בתוכו הספור הזה למען הראות כי בסוף ימיו היתה רוח אחרת עם הרב." ועיין לעיל פרק י"ז. גם רשד"ל כתב קצור חיי יהודה לבקשת ידי"נ הרב שי"ר, ונדפס באגרות שד"ל מצד 288 והלאה, ותולדות ריא"ם כתובים בחרוזים מאת ר"י אלמנצי בס' הגיון בכנור, וויען, 1839. מצד 70 והלאה. והר' כרמולי העתיק קצת תולדות ריא"ם ללשון צרפת, עיין סור מרע. והר' Soare כתב תולדות ריא"ם במה"ע Corriere Isr. 1865, p. 378.

החנוך. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

חושן משפט. כנ"ל.

ט.

טעם זקנים. עיין בן דוד.

י.

יחום הצדיקים. עיין הסכמות והקדמות ושירים.
יפה פנים. כנ"ל. " " "
יריעות עזים. כנ"ל. " " "

כ.

כתר שם טוב. כנ"ל. " " "

ל.

לב האריה. לחזק הזכרון בכל החכמות ועסקי בני אדם בכללים וסימנים ונלוה לו סדר תרי"ג מצות לדעת הרמב"ם להר' נתן אוטולינגו בסדר נאות וקצת חלופי תיבות להקל על הזכרון מר"י די מודינא: ד"ה, שע"ב, 4^0. (אוצר הספרים אות ל' Nr. 10). ונדפס פעם שנית, ווילנא, תרמ"ו, 12^0.

לבושים. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

לחות אבנים. שתי מאות מצבות איטאליא ממאה ט"ז י"ז הו"ל ד"ר א. בערלינער, פפד"מ, 1881, 8^0. ולפי השערת ה' Soavs לחות אבנים אלה מעשה ידי רי"אם המה. (מבוא הס' שם).

לכל חפץ. עיין סור מרע.

לקט יהודה. קבוצת פסקים ותשובות, כ"י. (אוצ"הס אות ל' Nr. 398): „אוסף הפסקים אשר עשיתי קראתי שמו לקט יהודה." (מבוא לבה"הק, פתיחה לארי נוהם.) אולי הוא הס' זקני יהודה, עיין שם.

מ.

מאור עינים. לר' יאשיהו פינטו. עיין בית לחם יהודה. ועיין הסכמות והקדמות ושירים.

מאור עינים. לר' עזריה מן האדומים. עיין הגהות.

מגן וחרב. נגד הנוצרים מזכיר בציאתו אשר בס"ס חיי יהודה ונמצא כ"י בתוך ספרי די ראססי סי' אלף קמ"א. [ואפס קצהו נדפס, קיצור ממנו בס' מגן וצנה ע"י האג"נ.] (אור החיים).

מגן וצנה — מאמר. „בעד הו"ל מאיש שונה ומפתי חכם בעיניו א"ש כסיל שמו היה דר אז באמבו"רגו ושלח פה שאלותיו אלה ש' השע"ו ובקשו ממני נכבדים מן הספרדים להשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולשואל שלא כהוגן כך השיבותיו כשורה. (עיין אגרת תשובת המינים. ועיין לעיל פ' ט'.) ונוסף עליו קצור שני

חביריו מגן וחרב עם חיי יהודה ומעבר מזה לעאָן דע מאדענא תולדות חייו וחבוריו בל״א ככתבם, ר״א גייגער, ברעסלויא, תרט״ז, 8^0.
בקרת על ספר זה מאת יה״ש בההלוין ח״ג צד 146—148.

מדבר יהודה. חלק ראשון, כולל כ״א דרושים מדרשותיו לענינים שונים ונדפס בויניציאה בשנת שס״ב עם מפתח בסופו ושירים בראשו להה׳ מו״ה שמואל ארקוואלטי ולהרב מו״ה עזריה פיגו. (אור החיים).

מחזור. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

מטה יהודה ? „ואם תחפוץ לחבר דרוש ודרוש על אופניו כבר העירותי במטה יהודה.“ (הקדמת בית לחם יהודה) ואולי כתב זאת ע״ד צחות.

מנהגים. עיין הסכמות והקדמות ושירים. ועיין ס׳ ריטי.

מעדני מלך. על שחוק „שה מת“: „עיין בהמזכיר להה׳ רמ״ש משנת 1872 דף 60 ff. שהעלה בראיות ברורות ומכרחות שס׳ ר׳ (שראש ס׳) מעדני מלך אינו להר״ר ידעיה הפניני כ״א להר״ר יהודה אריה ממודינא.“ (אור החיים ד׳ 445—435—81). ובאמת סברת רמש״ש רכה וענוגה היא אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ, ובכ״ז אנשים אשר כאיש גבורתם מתאמצים ללכת אחריה, ורבים ושלמים מיחסים ס׳ מעדני מלך לריא״ם באשר כך עלה במחשבה לפני רמש״ש, ואינהו בדידהו ואנן בדידן, אטו בקשישא תליא מלתא, בסברא תליא מלתא, וסברת רמש״ש הן ולאו ורפיא בידו, והוציאה לאור ע״ד שמא, ותמה אני על הקורא את דבריו איך יאמר ברי לי ? ובכל הספרים המיוחסים לריא״ם צריכים אנו לזכור את האיש ריא״ם ואת שיחו, אשר בודאי לא שכח מעשי ידיו, ומדוע לא הזכיר בעצמו כי הוא נתן מעדני מלך ? —

המעמדות. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

מקנת כסף חובר בשנת ה״א שי״ז לפ״ק. (והוא דרושים שונים), ובראשו כתוב : „שנת השנ״ה ואני הייתי דר בויניציאה הבירה בא אלי איש יודע דעת מלמד נקרא כמה״ר חזקיה מניצה יצ״ו והוא פסח מרגלו אחת ובקש ממני לקנות מידו הדרושים האלו אשר היו בלתי קשורים וקניתי אותם מאתו ונתתי לו דמיהם וכמדומה לי שאז אמר לי שהי׳ חבור אחד מהחכמים מבני פרווינצאלי ממנטובה ז״ל, אינני זוכר אם אמר לי מכמ״ה ר׳ אברהם ז״ל וכן הגיתי בהם ומצאתי באיזה מהם קצת הדרוש וקראתי שם הספר מקנת כסף יען קניתי אותו בכסף ולא הכרתי אותו מדעתי וכשאני זוכר דבר ממנו במכתבי אני רושם אותם על שמו כך : מ״כ. כי מעולם לא התפארתי בדרושי ולא במכתבי באמרי זולתי.

הקורא דע לך, י'א'מ'. (והוא ר"ת יהודה אריה מודינא). (כ"י ר שוח"ה סי' 457).

מקרא גדולה. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

משל הקדמוני. כנ"ל " " עיין בין הנוצרים.

משנית. כנ"ל " " "

נ.

הנקוד. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

ס.

סדר וידוי. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

סדר הניקור. " " " "

סוד ישרים. וכו כמה סגולות מלוקטות נרמז שמו בראשי תיבות לבד יצא הכל ובא דרך המלך (מבוא לבח"הק) נדפס ביניציאה, שנ"ה. וירונה, ת"ה, 8^0. ד"א ת"ט, 32^0. פפד"מ, תס"ב, 8^0. עוד כנ"ל עם הגהות הר' דוד בן שמעי, המו"ד, 8^0 (אוצר הספרים אות ס' 245 .Nr או ה"ח).

סור מרע. על שבח וגנות הצחוק בדרך ויכוח ושיחה בין אלדד ומידד בלשון צח והרווח ונקרא ג"כ לכל חפץ (וכ' שחברו בן י"ג שנה) (לא קרא שמו עליו, י"ל ראשונה ע"י אוהבי ר' אברהם חבר טוב) ד"ה, שנ"ו. שם, שע"ה. פראג, שע"ה (שם, שפ"ה). ליידען, ת"י. שם, תנ"ו (יד"א ^{0}, 413). ובשם אלדד ומידד, פפד"מ, תע"ג, 8^0.

סור מרע הנ"ל מוגה ועם מ"מ הפסוקים וה"ז בגליון ובסופו מעשיות מתלמוד ועם העתקה בל"א ע"י כריסטיאני ונקרא בשם צחקן מלומד ומתחרט [1]) לייפציג, תט"ז. שם, תמ"ג, 8^0.

---

[1]) „צחקן מלומד ומתחרט ובסופו כמה מעשיות מהתלמוד ושאר ספרים ועם העתקה לל' אשכנז ובכתיבתם ע"י שלומיאל בן צירי שדי ובריך בר משה מפרויסטין הוא הגבר אשר הלך חשכים יאשם יכחש באלקים חיים ומלך עולם ודרש אל המת ואמר לעץ אבי אתה כי בהקדמתו להמעשיות קראו אדוני וחשבו בכלל נביאי האמת ונקרא בין העמים פרידריך אלבערט קריסטיאן והוא אשר הביא לדפוס שם בלייפציג בשנת תמ"ו פי' אברבנאל על ניר אף כי באמת לעג להנוצרים ולאמונתם כאשר הוכיח סופו כי ברח משם עם בת יהודה שלו בשנת תנ"ה ולפי הנשמע חזר לדת האמת אם אמת הדבר תהי מיתתו כפרתו,) (אור החיים).

סור מרע הנ"ל עם ל"א (העתקה בל"א יהודית) ע"י הר"ר אליהו ב"ר אליעזר ממשפחת קוטנער ומוסב שמו תלמיד צחקן מוסרי ונלוה לו מעשה כפתור ופרח עם ל"א [ובסופו קצת מס' צרי היגון ועל מנין השנים אחר ההרבן לערוך עם מספר הנוצרים: פירשט ח"ב דף שפ"ד]: ר"א, נח"ת 8⁰. עוד כנ"ל הוא לבדו: פיורדא, תפ"ג: פפד"א, תקנ"ה, 8⁰.

סור מרע הנ"ל והתחבולה שעשה הראב"ע עם לשון רומי ע"י א. פייפער (ועם הקדמת ר' אברהם ב"ר שלמה חיים הבר טוב ור' יעקב ב"ר מתתיה טריוויש) וויטענבערג, 1865, 4⁰. גם קצת ממנו עם ל' רומי ע"י טומאש הידע: אוקספורד, 1698, 4⁰. שם 1702. שם 1767, 8⁰. (גם הועתק ללשון צרפת ע"י ה"ר קארמאלי, נדפס בברוקסילים 1844. עם קצת סיפור תולדותיו של המחבר). (אוצר הספרים אות ס' —314—15 16—17).

ע.

עין יעקב. עיין בית יהודה, בית לחם יהודה.
עין ישראל. כנ"ל " " " " "
עץ שתול. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

פ.

פיוטים. „ממנו באו בתפלתנו א) אשר אזנך פתוחות. לוקחה מספרו תפלות ישרים וכו' ובסדור אור הישר (פירדא תקכ"ה) ובסידור עם כתר יוסף (ברלין ת"ס) כתוב עליה: תפלה ליושב בבית האסורים שתקן רי"א ממודינא. ב) יום זה יהיה משקל, לער"ה והתום בו יהודה אריה ממודינא." (עמודי העבודה צד 67). ועיין תפלות ישרים.

פי אריה. (עיין גלות יהודה) ונדפס גם לבדו: ד"ו, ת"ח, 8⁰. (אוצר הספרים אות פ' 58 .Nr).

פי' החכמה. (חכמת שלמה) ואקליזיאסטקו (בן סירא) והשמונאים ואחרים מועתקות ללה"ק.

פי' ההפטרות. וקשורם עם הפרישה.
פי' חמש מגלות.
פי' משלי.

פי׳ שמואל. שלמים: "פי׳ שדרשתי במדרש תת אשכנזים יצ״ו על ס׳ שמואל: התחלתי ליל ביאת יום ג׳ כ״ד תשרי השע״ח לפ״ק ברוב עם והיה ראשיתי מצער בני יצ״ו וטרדות הזמן יהי רצון שאחריתי לא ישגה מאד כי אם פעם אחד יאמר ה׳ די למבוכתי ויאיר אפלתי וירחמני אמן.

עוד אורתי לדרוש אותו שנית במדרש הנ״ל כ״ד תשרי (ה׳ שצ א): ועוד זכני ה׳ והחייני שחזרתי לדרוש אותי שלישית במדרש הנ״ל אחר יהושע ושופטים כ״ד תשרי הא״ת: לולי בעתות זמני יבהלוני חוץ מן הדעת גם עד זקנה ושיבה כל יום מקולל מחברו וכל תפלותי לתת להם קץ באשר הוא סוף כל האדם היה לי לברך שהחיינו היום י״ד סיון הת״ז לחקור ולדרוש דברי הנביא זה פעם רביעית אחר קריאת מלכים יהושע שופטים מקץ שבע שנים ואני בן ע״ו שנה וב׳ חדשים היינו שבעים ושש וב׳ חדשים אף על פנים אתן תודה לה׳ שכל ימי היו בעסק תורתו ובה יהי חלקי כל הימים." עיין מאמר Adoph Neubauer במה״ע Revue Etudes Juives, Vol. 22 p. 86.

פי׳ על התורה. מלוקט מכ״ז פירושים.

פי׳ תהלים.

כל הפירושים האלה מזכיר ריא״ם בס׳ חיי יהודה. (עיין מבוא לבח״הק, פתיחה להארי נוהם, קצור ח״י, רא״ג, קצור חיי יהודה, רשד״ל.) וכולם לא נדפסו.

פי׳ רש״י. על משלי איוב דניאל החסר בכל המקראות גדולות והוגהו ע״י הר״א די מודינא: מקראות גדולות, ד״ה, שע״ז—ח׳. באזיל שע״ח—ט׳, 2^0. (אוצר הספרים אות ת׳ 253 .Nr).

פסק. א. „אשר הרשה (?) על דבר אשר אסרו ראשי ומנהיגי המדינה כמה מיני צחוק בגזירות חרם ושמתא להורות שלא יפי עשו לאסור בהדם כי נתנו בזה מכשול ותקלה לפני ההמון, והביאו לדפוס שם ושלחו בכל תפוצות ישראל." (אור החיים). הדפיסו למפרינטי בס׳ פחד יצחק, ויניציאה, תקנ״ח, אות ה׳ ערך הרם שלא לשחוק: „ונמצא ג״כ פעמים בס׳ שו״ת מכמה חכמי איטאליא בענין חרם הצחוק נ״י Cod. 9. 4" (הפליט צד 10). ועיין לעיל פ׳ החמישי.

פסק. ב. [בענין זמר בבי״הכ מר׳ יהודה אריה ממודינא ושאר רבני ארצו בשנת שס״ה]. וויען, תרכ״א, 4^0. גם היה זה הוספה למכה״ע בן חנניה נומ׳ 27 שנה הנ״ל. ועיין לעיל צד 92.

פרשות הכסף. והוא פירוש קצר ומסביר לכל ארבע פרשיות מן התורה והן. בראשית, פנחס, מטות, מסעי, לקוח מן מפרשי התורה הפשטנים עשיתיו אף יצרתיו לבקשת החכם החסיד כמוהר״ר יוסף פארדו זצ״ל שנת השס״א ליצירה פה וויניציאה יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפני צורי וגואלי.

בהגו״א ברצות ה׳ דרכי איש ירא ה׳ חסיד ובעל מעשה החכם השלם כמוהר״ר יוסף פארדו זצ״ל מארץ ליואנטי מרבה בסחורה פה ויניציאה ומצליח בדרכיו איזה שנים. שנת השס״א עלה בדעתו למצוא א׳ מתופשי התורה יחבר לו חבור ופירוש על התורה לקוח ומלוקט מכל המפרשים אמנם מובא ליחיד ומיוחד דרך א׳ לבדו. יבואר בו הפסוק בפשוטו לא בדרך סוד ולא ברמז ולא בדרש כי אם בפשט פשוט יתורצו בו כל הקושיות אפשריות שיעלו בלב בעל הבית ואיש בינוני בקריאתו בתורה ובלשון צח וקצר דומה לפירוש רש״י זצ״ל ונתיעץ בזה עם החכם השלם כמהור״ר משה אלפס זצ״ל והסכים לו לשבח בהוד והדר פעלו ועלי הניח צדיק את ראשו ושכלו לעשות זאת כי היו לו להן דרשותי, ובאנו בפשרה לעמול במלאכת הקדש זאת ותקעתי לו כפי בשבועה לעיין על כל פסוק ופסוק כל המפרשים על התורה הנמצאים עד היום בדפוס שעלו למספר שבעה ועשרים והוא המציא לי כל הספרים וכן התחלתי מסוף פ׳ בלק שהיתה פרשת השבוע ההוא כי האמנתי יספיק לי זמן השבוע לפרש הפרשה שלו, אמנם בראותי כי בפנחס מטות ומסעי לא הספיקו לי שני הדשים להשלימם הסכמתי להתחיל מבראשית וכה יגעתי המשה הדשים כי עלתה לי המלאכה יותר כבדה מאשר השבתי בתהלה, ויהי אחרי אשר עשיתי ארבעת הפרשיות הנ״ל נתעצלתי איזה ימים מהתעסק בכך. והיה האיש ההוא תם וישר רצוני החכם פארדו זצ״ל אכן מוחיי (sic) ומתחדש בדעותיו לא רצה להתמיד עוד בחבור ולקה ממני הספרים ושם קץ וחתך לכל המוסכם. אח״כ חזר עליו גלגל הזמן והפסיד בסחורותיו והוצרך ללכת מפה והלך ונתיישב באמסטרדם ושם נפטר לעולמו תהא כבוד מנוחתו ונשארו לי הארבעת פרשיות הנ״ל כתובים כאשר יצאו מהקולמוס ראשונה מחוקים ומטושטשים כדרך המחברים ויותר מדבר לקוח מכמה ספרים כאמור באמת לא היה אפשר להבין מהם דבר. ועכ״ז מצאתי בהם קורת רוח כמה

פעמים בתירוץ איזה קושיא שהיתה נופלת בדעתי בפרשיות ההם ובפרט בפרשת בראשית אשר בדבר הפשט כלה מקשה כידוע לכל, עד אשר בימות הקיץ השצ״ב עבר קראתי לנכדי בן בתי יצחק יצ״ו ונתתים לפניו וציויתי לו להעתיקם באופן שתקל בהן הקריאה. הנער נער עשה כאשר יעשו הנערים והעתיק אותם באופן אשר עיני הקורא תחזינה מעשה נערות אך אפשר להבין בו, והיו הדברים האלה ככל יתר היגיעות אשר יגעתי בתורת ה׳, הבאים אחרי בהמה יראו פרי תנובתי. עם כל הברד ואש מתלקחת הטרדות והמבוכות אשר בהם הוצאתי ששים ושתים שנה לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז אף וחרון צרה ויגון וחיל וכאב וצער ועצבון וכל כפל ענין זה במלות שונות. עד היום יום א׳ י״ב שבט השצ״ג אשר בו אני כותב בלא (?) ירחם ה׳ על נשמתי כי מדברי הגוף אבדה תקותי. ישלם ה׳ פעלי בנחמה רבה אם לא בעה״ז בעולם הבא : נעצב וצעיר יהודה אריה ממודינא.

קראתי שם עמלי זה פרשות הכסף כי לא מהתעוררותי התחלתי בו כי היה דבר נכסף ונחמד אילו זכיתי להשלימו וכל הוגה בו היה מברכני מברכות פיו. ויקבל ה׳ ברצון הכסף והחשק שהיה לי בו׳ (כ״י אקספרד. רשימת נ י י ב ו י ע ר Nr. 2549) עיין מאמר Adolph Neubauer במה״ע Revue des Etudes Juives, Vol. 22. p. 82—86. ועיין לעיל צד 25.

צ.

צדוק הדין. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

צואה. „דברי צוותי על המתיהם לגופי ונשמתי ועזבון מכתבי וחבורי.“ (קצור ה״י רא״ג).

צלי אש. עיין הגדה.

צמח צדיק. מדבר בחישית ובתקון המדות מ׳ פרקים, העתיקו מל׳ לאטינו ללה״ק והוסיף בו מדיליה בכל פרק ופרק מלים ערבים מפסוקים וממאמרי רז״ל [משלים וצירים אצל כל משל] וגם בו חתום שמו יק ברמז [1]. (ומיבא בס׳ יער אזן מדבר קדמות מערכת ד׳ סי׳ י״ג וריש

[1]) צמח צדיק והוא פיור ד״י ווירט״ו העתקתיו מן הנוצרי לעברי, מדבר בתקון המדות וכל דברי תורתם או קרושיהם הלפתי במאמרי חז״ל נדפס בשנת ש״ס וגם בו בא שמי ברית בראשיתו : יושר האהבה וחבה דעת החכמים.״ (מבוא לבח״הק).

מערכת ה׳ וכנראה נעלם דבר שם המחבר מעין הערה הרב חיד״א): ד״ו, ש״ס, ווילנא, תרט״ו, 8⁰, (אור החיים. אוצר הספרים אות צ׳ Nr. 143).

צרי לנפש. ומרפא לעצם, סדר ודוי שכיב מרע מסודר ע״י הר״י די מודינא: ד״ו, שע״ט, 4⁰, (אוצר הספרים אות צ׳ Nr. 224).
ועיין הסכמות והקדמות ושירים.

ק.

קהלת יעקב. עיין הסכמות והקדמות ושירים.
קול סכל. נגד תורה שבע״פ וקבלת חז״ל לר׳ אמתי בן ידעיהו בן רז בשנת הר״ס בעיר אלקלעה. וברור הוא כי הטענות והשאלות נכתבו מאת ריא״ם בכוונה בכדי שישיב ע״ז בספרו שאגת אריה. עיין לעיל פרק תשיעי.

ר.

ריטי. בלשון איטלקית והוא: ״ס׳ הכולל כל חוקי היהודים ותורותיהם ומנהגם ביום הזה בגלותם נדפס בפאריש בשנת שצ״ז, 8⁰, והדפיסו שנית אחרי אשר הסיר ממנו הטעיות שנפלו בהדפוס ותיקן כמה דברים שהיו מחוסרי הבנה בויניציאה.״ (אור החיים.) עיין לעיל פ׳ י״ב, י״ג, י״ד, ט״ו, ט״ז.

והחכם יש״ר כתב: ״הנה פעם אחת נולדה בלבי תשוקה להוציא לאור מחדש ספר איטלקי אחד למוהר״ר יהודה אריה ממודינה ז״ל אשר קראו ריטי, היינו מנהגי היהודים, והדפיסו בוויניציאה בשנת שצ״ז אחרי שכבר הודפס בפאריז, כמו שהוא עצמו כותב בספרו חיי יהודה, ואחרי כן הועתק להמש¹) לשונות ונדפס פעמים רבות, ועם כל זה היא יקר במציאות והחבור נחמד מאז באשר יוכיח נטיית המחבר לבער הקוצים והחרולים מן שדה האמונה והעבודות הדתיות, אשר על כן ברצותי להדפיסו מחדש עשיתי סביבותיו הערות רבות והקדמה חדשה בראשי לפאר בהן ההדפסה ההיא, אכן לא באה מהשבתי אל הפועל ונשאר הכל בכתובים.״ (מזכרת יש״ר צד 32). ואלה העתקותיו ללשונות שונות (אשר העתקתי מתוך הביבליוגרפיה של ה׳ א. ז. פריידוס על מנהגי ישראל אשר אתו בכתובים.)

---

¹) ארבע אני יודע חמש מי יודע? אנגלית הולנדית, צרפתית רומית, כי העתקה העברית טרם היתה עוד בימי חה׳ יש״ר.

איטלקית.

Historia de gli riti hebraiei, dove si hè breve e total; de gli relatione di tutta la vita, costumi, riti, et osservanze de gli Hebrei di questi tempi. Parigi, 1637; Ven. 1637; ven. 1714.

אנגלית.

History of the rites, customs and manner of life of the present Jeus: tr. into Eng. by Edmund Chilmead. London, 1650.

— History of the present Jeus; fr. the French of Father Simon by S. Ockley. Lond. 1707; Lond. 1753.

הולנדית.

Kerk zeeden en de gewoonten heedendagse Joden. Amst. 1683.

עברית. (מוסב שם)

שלחן ערוך. למוהר״ר יהודה אריה ממודינה זצ״ל. על חוקי היהודים ומנהגי חייהם. אשר העתיק שלמה ראֻבין מלשון איטלקית עם הערות רבות וישנות. ובסוף הספר תבאנה הערות והארות מאת הרב החכם הכולל מוהר״ר אהרן יעללינעק נר״ו, וויען, תרכ״ז. 12⁰.

צרפתית.

Ceremonies et contumes qui s'observent parmi les Juifs; tr. par D. Recared Siméon. New ed with sup. by De Simonville. Par. 1671. Ed. 3. Par. 1710.

רומית.

De ceremoniis et consuetudinibus hodie Judaeos inter receptis; interprete J. v. Groszgebauer. Ff. a/M. 1693.

נגד ס׳ ריט.

Medici, P. S. Riti et costumi Ebrei Confutati. Madrid, 1737. Ed. 4, Venice, 1752. Florence, 1842.

ש.

שאגת אריה. "והוא כולל תשובות נגד הכופרים בתורה שבע"פ ובדברי חז"ל חברו בש' שפ"ב ובלי ספק הוא המאמר הנרמז מאתו בההסכמה הנזכרת (אילם ?) בתוך ספרי די ראססי ס' פ"ה נמצאים שני פרקים הראשונים מהם והשאר חסר." (אור החיים): הקו"ל סכל עם השאגת אריה הדפיסם הה' יש"ר ביחד בשם בחינת הקבלה ובסופו מאה הערות על דברי שניהם, ובראשו תולדות ריא"ם קצור מס' חיי יהודה, גוריציאה, בחו"נת הקב"לה (תרי"ב) 8⁰. (אוצר הספרים אות ב' Nr. 233) עיין לעיל פ' תשיעי.

שומרים לבוקר. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

שו"ת בדינים. מרבני איטאליא כתב ידם בחתימתם ממש כמו הר"ר יהודה אריה ממודינא וכו'. כ"י, הפליט Nr. 9. (אוצר הספרים אות ש' Nr. 74) עיין פסק א'.

שירי יהודה. "קובץ השירים אשר לו ונמצא אתי כ"י הרב בעצמו, כוללת (?) תס"ה סימנים משירים לענינים שונים ובתוכם בסי' של"ה ושל"ט קאנטו ראשון ושני אשר העתיק בהיותו בן י"ב שנה מן האריאוסטו וקינות על מות הגונים והגונות ומצבות רבות וגם הדברים אשר יחצבו על מצבתו בסי' שפ"ב. על ע"ד דפים פאליא קטן והחסר דף הראשון אשר כלל הו' סימנים הראשונים. [ובסי' שצ"ה שם נשא קינה על פטירת הרב קרבן אהרן] (אור החיים).

השירים. אשר לשלמה. עיין הסכמות והקדמות ושירים. ועיין לעיל פ' כ'.

שלחן ערוך. עיין ריטי.

ת.

תורת האדם. עיין הסכמות והקדמות ושירים.

תלמיד צחקן מוסרי. עיין סור מרע.

תפלות לכל ימי השבוע. "על כל צרה שלא תבא. (הערה: וה"ה רמש"ש הביא ס' תפלות ישרים והם תפלות לכל ימי השבוע לפי סדר המזלות המשמשים יום ביומו)." (אור החיים): תפלות ישרים "ומאלול ת"ב חזרתי להדפיס תפלות הדפסתי זה כ' שנה קראתיו תפלות ישרים עם תוספת טובה נתתים מתנה לק"ק רומה . ." (קצור חיי יהודה רא"ג).

פסידאנים.

החכם ליבוש לעף הדורש טוב למתקנים לא קרא שמו על מחברתו ויקח לו את ריא״ם לשם בדוי.

L. da Modena Redivirus. Die jüdischen Wirren in Ungaren. 1. Theil. Leipzig, 1868.

הקורא! הנה העברתי על פניך את כל ספרי ריא״ם, התבונן על עין הדעת זה, מה תאוה הוא לעינים ומה נחמד העץ להשכיל, קח נא מפריו ואכול, עיניך תפקחנה לראות כי עדת דבורים בגוית ה א ר י ה המת, ואל יחרד לבך מעקיצות דבורים, וזכור נא כי במקום עדת דבורים שם הדבש מגוית ה א ר י ה רדה הדבש ואכול, או אז תאמר האח! מה מתוק מדבש ומה עז מ א ר י! —

הערות והארות.

עמוד 47 ע״ד ס׳ קול סכל כתב ר׳ ידידיה נסים מפיסא בס׳ ענה כסיל. ליוורנו, תרט״ו. עמוד כ״ו: ,,ס׳ קול סכל וכו׳ המחברו היה משומד אבנר שהוא מזכירו בשם אלפונסו בחבוריו ובא האות והמופת כי קו״ל גימטריא אבנר (היינו במספר קטן) ועם הכולל גימטריא סכ״ל וקו״ל סכל גימטריא משומ״ד הכל במספר קטן״. וכו׳.

ואם גם לא נודה לו בזה, אך בכל זה יתכן כי לקח הרבה דברים ממנו בס׳ קול סכל (עיין דוגמא גם בספרך עמוד 33) ואח״כ התחיל להשיב עליו בס׳ שאגת אריה.

עמיד 51 גם הנני מסכים עמך כי לא צדק הרב שי״ר ז״ל במשפטו על ריא״ם (וגם לא על ר׳ יש״ר מקנדיא ובעל אמונת חכמים) וכי לא היה חנף וצבוע אך היה הפכפך (?) כמו שכתב החכם גרעץ והסכים עמו הח׳ רמש״ש. אמנם הפרזת שם על המדה נגד הרב שי״ר באמרך: הלא המבוזים ממנו יכולים לאמר לו: ,,טול קורה מבין עיניך״ לא כן ידידי, להרב שי״ר לא יוכל לאמר כזאת כי היה צדיק בכל דרכיו ובכל מהשמתיו וכפיו כן לבו ואין ראיה מבעל החלוץ שונאו ושונא כל יראי ה׳. — ומ״ש ע״ד פלפולים והויות כבר התנצל הרבה פעמים בכרם חמד ואין כאן המקום להאריך בזה. [1]

---

[1]) כשם שלא היה ריא״ם חנף וצבוע כך לא היה הפכפך — היהפך נמר חברבורותיו ו א ר י ה צפרניו החדות? — ואם ישאלני הקורא נמצא גרעץ היה טועה במשפטו חלילה!! אף אנכי אענה הוי זהיר ברוחך ואל תרשיע צדיק כביר בשביל שיצדק גרעץ במשפטו, כדאי היא האמת שיאבדו על ידה משפטי שוא ומשפטים בל ידעו נכוחה והאמת לא תכחד. — ושמחתי

עמוד 150 מאד צדקת במה שכתבת כי ריא״ם איננו המעתיק ס׳ הויכוח מ״ר׳ יהודה אברבנאל ללשה״ק וכוונת בזה לדעת הר׳ שניאור זק״ש ז״ל אשר כתב במ״ע המגיד שנה ט״ו עמוד 335 כי מעתיק ס׳ הויכוח איננו ריא״ם רק ר׳ יוסף ברוך מאורבינו.— ואני מוסיף כי ר׳ יוסף ברוך מאורבינו בן ידידיה זכריה חבר ספר מזמור שיר ידידות ובנות השיר והוא עפ״י ס׳ הויכוח הנ״ל ובפירושו על שי״ר הנ״ל מביא הרבה פעמים את ס׳ הויכוח. ועיין גם ס׳ תולדות גדולי ישראל מ״ר׳ מרדכי שמואל גירונדי עמוד 107. 177. 210 ושם מביא כי היה לו ספר התבונה כ״י שהעתיק ר׳ יוסף ברוך מלשון לעז ללשון הקדש. ועיין רשימת הכ״י של כ״י גירונדי ושעגבלום עמוד 48 סימן 122.

ש. ז. ה. האלבערשטאם.

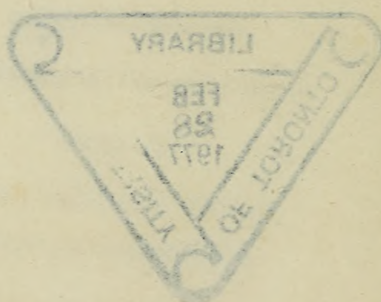
לראות מלאך מליץ על הרב שי״ר כי אין לסמוך על דברי בעל החלוץ שהיה שונאו. וראה״ו בס׳ זכרונותי במשפטו על ראפאפורט הוא מראה את עצמו כאוהבו ואינו אלא אויבו, ולקח לו ליסוד מוסר דברי החלוץ בלי הזכרת שמו וכאלו היו ילידי שכלו כמו שהעירותי ע״ז בהעברי Vol. VI. 30 ואפילו חטא של רפ״פ בהויות דאביי ורבא (זכרונותי צד 97) בנוי על דברי החלוץ אלה אשר הבאתי לע״ל צד 51, ודברי ראה״ו בזה קלים מסובין כאשר הראה לדעת ר״א עפשטיין בס׳ דברי בקורת צד 13—16, ור׳ שוח״ה בהערותיו שם צד 28. והנני מבקש סליחה מעצמות טהורות של ראפאפורט כי בשוגג ולא במזיד עשיתי זאת, וגדולים דברי ר״א עפשטיין שאמר: „הזהרו בראפאפורט, ואל תגעו בכבודו! כל הנוגע בו הוא מגסי הרוח, שהשכינה מיללת עליהם!״ (שם צד 22). אבל מחייב אני ג״כ בכבודו של יה״ש, מצילין תיק הספר עם הספר, מצילין יה״ש בשביל תורתו ואהבתו לחכמת ישראל, שנאמר ועמך כלם צדיקים.

נ. ש. ל.

אנה פניך מעדות הקורא! הלעזבני אתה אומר? לא אשלחך עד כי מלב הארי״ה אוציא לך מלין: „ועתה ישראל מה אנכי שואל מעמך תמורת עמלי וטרחי כי אם כאשר הנותן בעין יפה הוא נותן כן תביטו תראו ולא בהשקפה לרעה ועין תלעג לאב, כי אין דבר נקל לאדם כבזות מעשי זולתו ואין כבד עליו כעשות כהמה, וכן לא יעשה, להזיק בלשונך לאשר רצה להועיל לך בלבו, ובפרט למקריב מן החדש ומתחיל אשר לא יושג, ואם בהערתו יעור האל דעתך להוסיף דבר טוב יותר ממנו צא ועשה כן ופרסם חכמתך בקהל קדושים, אמנם בין כך ובין כך מכל אשר תמצא ידך מעמלי זה תן תודה לשמים כי לשמו נתכוונתי לזכות הכלל וחסד חפצתי ולא שבח, ודעת אלהים יודע כי לא להתפאר מקולות מים רבים, מי רגלים מי ברכים מי אפסים הלולי הבל וריק, וזה חסדך אשר תעשה עמדי להעתיר אל אלוה להחיות את נפשי בעבודתי עד אשר אוכל ליתן ולחזור וליתן כזה וכזאת בלימודים שונים ולברכה בקרב הארץ.“ (הקדמת לב הארי״ה. מובאת ג״כ בהקדמת עמודי העבודה).

עתה לך לך ברוך ה׳! וברוך אתה בצאתך.

תם.

3 1761 07294365 7